

SUOMEN PANKIN
KIRJASTO

Pankkitoiminnan
rakennemuutos
Suomessa

SUOMEN PANKKI
KIRJASTO

RALF PAULI (toim.)

Pankkitoiminnan rakennemuutos Suomessa

ISBN 951-686-399-X
ISSN 0355-6034

Esipuhe

Suomalaisille pankeille 1980-luku merkitsi uuden aikakauden alkua. Hallinnollinen sääntely kieltoineen ja rajoituksineen lopetettiin ja annettiin aikaisempaa paremmat mahdollisuudet hinnoitella rahoituspalvelut ja käyttää rahoitusinstrumentteja markkinoiden mukaan. Yritysten kansainvälistyminen, tietotekniikan ja instrumenttien kehittyminen sekä asiakkaiden vaatimukset olivat alkaneet murentaa hallinnollisen sääntelyn perustaa jo aikaisemmin. Niinpä 1970-luvulta alkunsa saaneet muutospaineet näkyivät pankkien toiminnassa jo ennen säännöstelyn vapautuspäätöksiä.

Tässä julkaisussa luodaan katsaus murrosta seuranneisiin pankkitoiminnan rakennemuutoksiin. Uudet vapaudet toivat mukanaan uudet riskit. Vaikka rahoitusmarkkinoita ja -laitoksia koskevaa lainsäädäntöä ryhdyttiin kehittämään ja vakavaraisuusvaatimuksia tiukentamaan, ajautuivat pankit suuriin vaikeuksiin kuluvaan vuosikymmenen alussa. Pankkikriisiä ei tässä julkaisussa kuitenkaan käsitellä, vaan kuvaukset painottuvat kriisiä edeltäneeseen jaksoon.

Pankkitoiminnan rakenteellisia muutoksia tarkastellaan kansainvälistymisen ja liiketoiminnan näkökulmasta. Lisäksi julkaisu sisältää selvityksen pankkisektorin kapasiteetista ja keskittyneisyydestä.

Anne Turkkila kartoittaa artikkelissaan suomalaisten pankkien kansainvälistymistä: miten suomalaiset pankit ovat etabloituneet ulkomaille ja mitkä ovat olleet motiivit. Lisäksi artikkelissa arvioidaan suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien toiminnan tuloksellisuutta. Nykyisin rahoitustarkastuksessa toimiva Juha Savela tarkastelee puolestaan ulkomaisten pankkien etabloitumista Suomeen ja toimintaa Suomessa: miten ne ovat menestyneet ja miten ne ovat vaikuttaneet Suomen rahoitusmarkkinoihin.

Helka Jokinen ja Heikki Solttila analysoivat suomalaisten pankkien varainhankinnan ja -käytön muutoksia keskittyen erityisesti taseen markkamääräisten erien kehitykseen. Artikkelissa selvitetään lisäksi luottojen ja talletusten korkorakenteiden ja -sidonnaisuuksien muutoksia. Pankkien taseen ulkopuolisten erien kehitystä tarkastellaan taas Juha Savelan artikkelissa: mistä ne ovat muodostuneet, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet niiden kehitykseen ja mikä niiden merkitys on ollut tuloksen kannalta.

- Sinikka Salo analysoi pankkisektorin kapasiteettia ja keskittyneisyyttä Suomessa rahoituksenvälityksen tehokkuuden ja pankkikilpailun näkökulmasta. Artikkelin empiirisessä osassa esitetään pankkisektorin konttorikapasiteettia ja keskittymistä kuvaavia tunnuslukuja ja arvioidaan niiden perusteella rationalisointimahdollisuuksia.

- Julkaisun raatiin ovat kuuluneet Ralf Pauli (puheenjohtaja), Heikki Koskenkylä ja Ari Aaltonen.

Helsingissä helmikuussa 1994

Ralf Pauli

Sisällys

Esipuhe	5
Suomalaisten pankkien kansainvälistyminen Anne Turkkila	9
Ulkomaiset pankit Suomessa Juha Savela	57
Pankkien varainhankinnan ja varainkäytön muutokset Helka Jokinen — Heikki Solttila	75
Pankin taseen ulkopuolisen toiminnan rakenne ja kehitys vuosina 1989–1993 Juha Savela	111
Pankkisektorin kapasiteetti ja keskittyneisyys Suomessa Sinikka Salo	141
Summary	175

Suomalaisten pankkien kansainvälistyminen

Anne Turkkila

Sisälllys

1	Johdanto	11
2	Käytetty tilastoaineisto	12
3	Taustaa pankkien kansainvälistymiselle	14
3.1	Suomen rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen	14
3.2	Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen	15
4	Pankkien kansainvälistymisen motiivit	17
4.1	Pankkien kansainvälistymisen yleiset motiivit	17
4.2	Suomalaisten pankkien kansainvälistymisen motiivit	19
5	Suomalaisten pankkien etabloituminen ulkomaille	22
5.1	Pankkien etabloitumisprosessi	22
5.2	Pankkien suorat sijoitukset ulkomaille	24
5.2.1	Sijoitusvirrat	24
5.2.2	Sijoituskanta	25
5.3	Pankkien toiminta ja sen laajuus ulkomailla	27
6	Suomalaisten pankkien tytä pankkien ja sivukonttorien tuloslaskelman ja taseen rakenne ulkomailla vuosina 1985–1992	29
6.1	Tuloslaskelma	29
6.1.1	Tuotot	29
6.1.2	Kulut	34
6.2	Tase	37
6.2.1	Vastaavaa	37
6.2.2	Vastattavaa	39

7	Suomalaisten pankkien ulkomaisten tytä pankkien ja sivukonttorien kannattavuus, omavaraisuus ja veroaste ulkomailla vuosina 1985–1992	41
7.1	Kannattavuus	41
7.1.1	Käyttökateprosentti	41
7.1.2	Oman pääoman tuotto prosentti tytä pankkeille	44
7.1.3	Luotto- ja takaustappiot suhteessa yleisön luottoihin	45
7.2	Omavaraisuus	46
7.3	Veroaste	47
8	Yhteen veto ja johtopäätökset	48
	Lähteet	51
	Liite	53

1 Johdanto

Suomalaiset rahoitusmarkkinat ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana kokeneet merkittävän murroksen, joka on ollut seurausta monesta samanaikaisesta kehitysprosessista. Kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden kehitystä on leimannut säännöstelyn purkaminen eri maissa, markkinoiden volyymin voimakas kasvu, uusien rahoitusinstrumenttien kehittyminen sekä tekniikan kehittymisen suomat mahdollisuudet nopeaan ja tehokkaaseen kauppaan ja välitykseen markkinoilla. Suomen rahoitusmarkkinat ovat seuranneet tätä kehitystä, joskin jonkin verran viivästyneenä osittain juuri säännöstelyolosuhteiden vuoksi.

Suomalaisten pankkien kansainvälistymisen juuret ovat olleet suomalaisten yritysten kansainvälistymisessä. Pankit ovat aikoinaan perustelleet etabloitumistaan ulkomaille suomalaisten yritysten rahoituspalvelujen tyydyttämiseksi. Pankkien ulkomaisen toiminnan kannustimena on ollut luonnollisesti myös oma yritystoiminta kuten kansainvälinen luotonanto, arvopaperikauppa, valuutanvaihto ja muu sijoitustoiminta.

Tämän selvityksen tavoitteena on kartoittaa suomalaisten pankkien kansainvälistymistä, jota tässä tarkastellaan pankkien suorien sijoitusten avulla. Tarkastelun kohteena ovat pankkien kansainvälistymisen motiivit ja etabloituminen ulkomaille. Lisäksi arvioidaan suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien toiminnan tuloksellisuutta.

Viime aikoina suomalaisten pankkien toiminnan tappiollisuus ja niiden suuret luottotappiot ovat olleet runsaasti esillä. Pankkien kannattavuudesta Suomessa ovat kirjoittaneet mm. Koskenkylä (1992) sekä Hemberg ja Soltila (1992). Käytettävissä olevan tilastoaineiston perusteella voidaan arvioida muun muassa sitä, kuinka paljon suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien toiminta on osaltaan vaikuttanut pankkien huonoon tulokseen parina viime vuonna.

Selvityksessä on ollut käytettävissä pankkien hakemuskirjeet Suomen Pankille ulkomaan toiminnan aloittamiseksi sekä pankkien ulkomaista toimintaa koskeva tilastomateriaali, joka käsittää muun muassa tilastotietoja pankeista maksutaseen laadintaa varten, erillistietoja riskien kartoittamiseksi pankkien ulkomaisista tytäripankeista ja sivukonttoreista, pankkien viralliset tilinpäätökset sekä kansainvälistä vertailutietoa. Käytettyä tilastoaineistoa on selvitetty luvussa kaksi.

Luvussa kolme tarkastellaan lyhyesti, miten Suomen rahoitusmarkkinat kansainvälistyivät ja miten suomalaiset yritykset etabloituivat ulkomaille. Luvussa neljä selvitetään pankkien kansainvälistymisen

motiiveja yleensä sekä erityisesti suomalaisten pankkien motiiveja. Luvussa viisi käydään läpi pankkien etabloitumisprosessi ulkomaille sekä niiden markkamääräiset sijoitukset ulkomaille. Samassa luvussa arvioidaan myös suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien toiminnan luonnetta ja laajuutta suhteessa kotimaiseen konserniin. Kuudennessa ja seitsemännessä luvussa selvitetään tytäryritysten ja sivukonttorien taloudellista toimintaa tilastoaineiston avulla. Kahdeksas luku sisältää selvityksen yhteenvedon ja johtopäätökset.

2 Käytetty tilastoaineisto

Selvityksessä on käytetty pankkien aikoinaan Suomen Pankille tekemiä hakemuskirjeitä arvioitaessa suomalaisten pankkien kansainvälistymisen motiiveja. Näissä kirjeissä pankit ovat perustelleet tarvettaan perustaa ulkomaille osakkuus- tai tytäryritys tai sivukonttori. Hakemuskirjeet ovat olleet osa materiaalia, jonka pohjalta Suomen Pankki on päättänyt pankkien ulkomaisten toimilupien myöntämisestä. Luvanvaraisuudesta luovuttiin vuonna 1989.

Pankkien suorien sijoitusten sijoitusvirtoja ja sijoituskantaa arvioitaessa on käytetty Suomen Pankin tilasto-osaston maksutasetilastoa varten keräämiä tietoja. Suoralla sijoituksella tarkoitetaan OECD:n ja IMF:n määritelmien mukaan investointia, joka tehdään toisessa maassa sijaitsevaan yritykseen pysyvän taloudellisen suhteen luomiseksi ja määräysvallan saamiseksi. Tämän lisäksi yleensä edellytetään, että sijoittajan omistusosuuden sijoituskohteesta tulee olla sijoituksen toteuduttua vähintään 10 prosenttia. Suora sijoitus tehdään joko omana pääomana tai vieraana pääomana.

Tiedot pankkien sijoitusvirroista perustuvat valuutansäännöstelyajalta Suomen Pankin lupatietoihin. Sen jälkeen kun pankkien suorat sijoitukset ulkomaille vapautettiin vuonna 1989, pankit ovat tehneet Suomen Pankille ilmoituksen ulkomaisista sijoituksistaan. Näitä ilmoitustietoja on käytetty tilastoitaessa pankkien suorien sijoitusten virtoja.

Tiedot pankkien sijoituskannasta ulkomaille on saatu Suomen Pankin tilasto-osaston vuosittain tekemästä tilinpäätöspohjaisesta suorien sijoitusten seurantakyselystä. Pankit olivat ensimmäisen kerran mukana vasta tilikautta 1988 koskevassa kyselyssä, joten tätä aikaisemmilta vuosilta ei ole näitä tietoja.

Suorien sijoitusten virtatiedot ovat toteutuneita valuuttavirtoja Suomesta ulkomaille tai päinvastoin. Suorien sijoitusten kantatiedot saadaan puolestaan ulkomaisten yritysten tilinpäätöstiedoista, joten

sijoitusvirtojen kumuloitu arvo ei ole yleensä sama kuin tilinpäätös-pohjainen sijoituskanta.

Suorien sijoitusten aineistosta saadut tiedot poikkeavat Suomen Pankin rahoitusmarkkinaosaston keräämistä pankkien tilinpäätös-tiedoista siten, että suorien sijoitusten aineistossa ovat mukana pankkien kaikki sijoituskohteet. Varsinaisten pankkien ja sivukonttorien lisäksi tietoja on myös muille toimialoille tehdyistä sijoituksista sekä edelleensijoituskohteista.

Luvun kuusi tuloslaskelma- ja taserakenteen analysointi sekä luvun seitsemän kannattavuustarkastelu perustuvat suomalaisten pankkien ulkomaisten tytärbankkien ja sivukonttorien osalta Suomen Pankin rahoitusmarkkinaosaston keräämiin tietoihin. Tarkastelussa ovat mukana vain tytärbankit ja sivukonttorit, koska kattavia tilinpäätös-tietoja ei ole saatavilla muista sijoituskohteista. Näitä muita sijoitus-kohteita ovat osakkuuspankit, rahoitus-, sijoitus-, kiinteistö- ja holding-yhtiöt.

Suomalaisten emopankkien tiedot on saatu pankkien virallisista tilinpäätöksistä. Näistä on vähennetty ulkomaisten sivukonttorien tiedot, jotka sisältyvät emopankkien lukuihin.

Luvussa seitsemän on vertailtu ulkomaisten ja suomalaisten pankkien kannattavuutta valitsemalla OECD:n Financial Statements of Banks -tilastosta niiden jäsenmaiden tiedot, joissa suomalaisilla pankeilla on tytärbankeja tai sivukonttoreita. Lukusarjat on muutettu paikallisista valuutoista markkoiksi ja laskettu yhteen. Näiden laskelmien perusteella on saatu luvussa käytetyt ulkomaisten pankkien kannattavuusluvut. Kun lukuja on verrattu suomalaisten pankkien ulkomaisiin tytärbankkeihin ja sivukonttoreihin, vertailussa ovat mukana vain näissä OECD-maissa sijaitsevat yksiköt. Mukana ovat Isossa-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Luxemburgissa, Sveitsissä, Ruotsissa ja Ranskassa sijaitsevat pankit.

3 Taustaa pankkien kansainvälistymiselle

3.1 Suomen rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen

Viime aikainen kehitys kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla on ollut ennen näkemättömän nopeaa. Kymmenen vuoden aikana tällä alueella tapahtui enemmän muutoksia kuin koskaan aikaisemmin. Säännöstelyn purkaminen keskeisissä teollisuusmaissa vaikutti merkittävästi kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden laajenemiseen. Vaikka eri maiden rahoitusmarkkinat ovat kansainvälistyneet eri aikoina, kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden kehityksessä voidaan karkeasti erottaa kaksi vaihetta.

Ensimmäisenä vaiheena voidaan pitää 1950- ja 1960-luvuilla syntyneitä eurodollari- ja eurobondmarkkinoita. Toinen vaihe rahoitusmarkkinoiden kansainvälistymisessä oli 1970- ja 1980-luvuilla, kun kansalliset rahoitusmarkkinat avautuivat. Tästä vaiheesta seurasi rahoitusmarkkinoiden yleinen globalisoituminen varsinkin 1980-luvulla. Uudet rahoitusinstrumentit ja uusi tekniikka nopeuttivat rahoitusmarkkinoiden kehittymistä. Myös kansainväliset arvopaperimarkkinat kehittyivät erittäin nopeasti 1980-luvulla. Tapahtuneet muutokset toivat mukanaan mm. lisääntyneen kilpailun, suuremmat riskit sekä uudet rahoitusinstrumentit (Malkamäki 1990).

Kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla tapahtuneet muutokset aiheuttivat myös Suomen rahoitusmarkkinoille sopeutumispaineita. Pitkäaikaiset ulkomaiset pääomanliikkeet olivat Suomessa vielä 1980-luvun alkupuolella säännöstellyt ja ulkomainen pääomantuonti oli luvanvaraista. Ulkomaankauppaan liittyvät lyhytaikaiset pääomanliikkeet olivat sen sijaan melko vapaat. Suomen rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen koskikin 1980-luvun alkuun asti pääasiassa ulkomaankaupan rahoitusta ja maksujen välitystä.

Suomen rahoitusmarkkinat kansainvälistyivät kuitenkin 1980-luvun alusta lähtien varsin ripeästi (esim. Malkamäki 1991 ja Rantama 1990). Ulkomaisten pääomanliikkeiden määrä lisääntyi huomattavasti ja pankkien kotimainen valuuttamääräinen liiketoiminta tuli yhä tärkeämmäksi osaksi niiden toimintaa. Myös yritysten kansainväliset liiketoimet lisääntyivät merkittävästi.

Pankkien merkitys Suomen rahoitusmarkkinoiden kansainvälistymisessä on ollut suuri, koska noin 75 prosenttia kotimaisesta

valuuttamääräisestä rahoituksesta Suomessa on tapahtunut pankkien välityksellä. Pankkien ulkomaantoiminnan kasvu on perustunut kansainvälisten pääomamarkkinoiden kasvuun (Johansson — Soltila 1989).

Pankkien toiminnan kannalta termiinimarkkinoiden vapauttaminen vuonna 1980 oli merkittävä toimenpide. Pankit saivat ottaa ulkomaista luottoa vapaasti termiinkauppoihin liittyvän kurssiriskin kattamiseksi. Tällöin yritysten valuuttakurssiriskiltä suojautuminen siirtyi valuuttapankkien hoidettavaksi. Pankkien omaa valuuttariskiä rajoitettiin määrämällä avoimille valuuttapositioille rajat. Ulkomaankauppaan liittyvien valuuttakurssiriskien kattaminen oli ollut aikaisemminkin mahdollista, mutta tällöin Suomen Pankki oli kattanut kurssiriskin.

Pääasiassa pankkien toimintaa rajoittavan valuutansäännöstelyn asteittainen purkaminen Suomessa ajoittui kuitenkin vasta 1980-luvun lopulle (Lehto-Sinisalo 1991). Tällöin valuutansäännöstely oli jo käytännössä menettänyt merkityksensä, koska määräyksiä pystyttiin monin tavoin laillisesti kiertämään. Yritykset pystyivät käyttämään kauppaluottoja kotimaisen ja ulkomaisen korkoeron hyödyntämiseen. Pankkien arbitraasimahdollisuus oli helppoa, jos niillä oli ulkomaisia tytäryrityksiä. Kansainvälinen konserni pystyi vapaasti järjestelemään portfoliotaan konsernin sisällä (Nyberg 1992).

Suomen rahoitusmarkkinoiden kansainvälistymisen kannalta on ollut olennaista, että suomalaiset pankit ovat voineet perustaa ulkomaille tytäryrityksiä ja osakkuuspankkeja sekä sivukonttoreita. Sivukonttoreita on saanut perustaa Suomen Pankin luvalla ulkomaille vuodesta 1984 lähtien. Tytäryrityksiä ja osakkuuspankkeja on voinut perustaa jo aiemminkin.

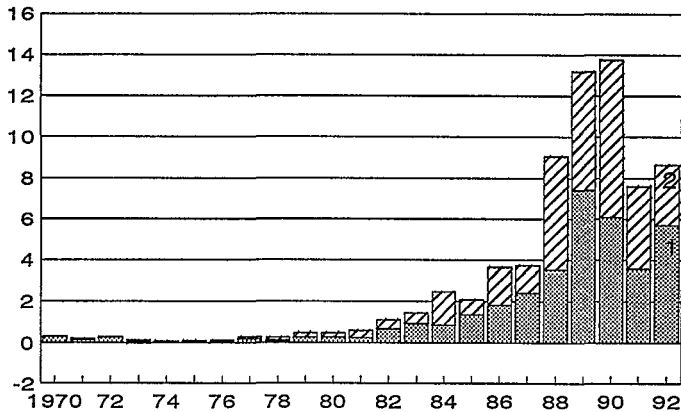
Suomalaiset pankit hankkivat ensimmäisen osakkuutensa ulkomaisesta pankista vuonna 1964. Ensimmäinen tytäryritys perustettiin vuonna 1976 ja ensimmäinen sivukonttori vuonna 1984. Vuodesta 1989 lähtien pankkien suorat sijoitukset vapautettiin luvanvaraisuudesta.

3.2 Suomalaisen yritysten kansainvälistyminen

Kansainvälisen kaupan nopean kasvun ja markkinoiden lisääntyvän integraation ohella suomalaisten yritysten kansainvälistymiseen on vaikuttanut pääomanliikkeiden säännöstelyn purkaminen. Toisaalta yritysten kansainvälistyminen on vaikuttanut myös pääomanliikkeiden vapauttamiseen, joten yritysten kansainvälistyminen ja pääomamarkkinoiden liberalisointi ovat olleet keskinäisessä vuorovaikutussuhteessa.

Kuvio 1.

Suorat sijoitukset ulkomaille vuosina 1970–1992, mrd. markkaa

- 1 Sijoitukset teollisuusyrityksiin
2 Sijoitukset muille toimialoille

Suomalaisten yritysten etabloituminen ulkomaille alkoi huomattavassa määrin vasta 1980-luvun puolivälin jälkeen. Tätä ennen sijoitukset ulkomaille olivat melko vähäisiä. Sijoitusten arvo oli vielä vuoteen 1980 asti keskimäärin vain muutama sata miljoonaa markkaa vuodessa. Vuosikymmenen lopussa sijoitusten vuotuinen arvo sen sijaan ylitti jo 10 mrd. markkaa kuten kuvioista 1 nähdään. Luvuissa eivät ole mukana uudelleen sijoitetut voitot¹ eivätkä yksityishenkilöiden kiinteistö- ja asuntosijoitukset.

Yritysten suorien sijoitusten kasvuvauhti oli 1980-luvulla erittäin nopea verrattuna niiden muuhun taloudelliseen toimintaan. Ulkomaisten sijoitusvirtojen osuus yrityssektorin kokonaisinvestoinneista oli vuonna 1990 noin 20 prosenttia, kun se vuonna 1985 oli vielä vain viitisen prosenttia (Kinnunen 1991).

Suomalaisten yritysten ulkomaisten investointien kasvuvauhti oli 1980-luvun lopussa myös kansainvälisesti katsottuna ripeä. Vaikka Suomi 1980-luvun lopussa kansainvälistyi vuosittaisilla sijoitusvirroilla mitattuna nopeasti, kansainvälistymisaste mitattuna esimerkiksi sijoituskannan suhteella bruttokansantuotteeseen jäi kuitenkin edelleen alhaiseksi (Heikkilä – Kinnunen 1991).

¹ Uudelleen sijoitetuilla voitoilla/tappioilla tarkoitetaan yrityksen tilikauden suomalaisosuudella painotettua tulosta ennen tuloksenjärjestelyeriä, josta on vähennetty edellisen tilikauden suomalaisosuudella painotettu osingonjako.

Suomalaisten yritysten ja pankkien kansainvälistyminen liittyvät varsin kiinteästi toisiinsa. Kun yritysten toiminta on voimakkaasti kansainvälistynyt, yritykset ovat edellyttäneet pankeilta entistä monipuolisempia finanssipalveluita. Pankit ovat joutuneet kehittämään kansainvälisiä toimintojaan sekä kotimaassa että ulkomailla kyetäkseen palvelemaan asiakkaitaan niiden ulkomaisissa operaatioissa. Suomalaiset pankit ovat järjestäneet rahoitusta suomalaisille yrityksille, antaneet takauksia niiden lainoille sekä lisänneet ulkomaantoimintaan liittyvää neuvontapalvelua.

Kuitenkin aivan viime aikoina useat suuret suomalaiset konsernit ovat perustaneet ulkomaille omia konsernin sisäisiä rahoitusyhtiöitä, jotka toimivat kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla itsenäisesti. Ne järjestävät yritykselle kansainvälistä rahoitusta suoraan ilman suomalaisten pankkien välitystä.

4 Pankkien kansainvälistymisen motiivit

4.1 Pankkien kansainvälistymisen yleiset motiivit

Pankkien kansainvälistymisen syyt ovat ensisijassa luonnollisesti taloudellisia tai erilaisiin toiminnan rajoituksiin liittyviä. Kun yritykset ovat kansainvälistyneet, myös pankit ovat laajentaneet toimintaansa ulkomaille halutessaan palvella asiakkaitaan myös kotimaan ulkopuolella ja pelätessään menettävänsä asiakkaansa ulkomaisille kilpailijoille.

Esimerkiksi Yhdysvalloissa rajoitettiin 1960-luvulla luottojen myöntämistä ulkomaisille yrityksille ja samanaikaisesti yhdysvaltalaiset yritykset kansainvälistyivät erittäin voimakkaasti. Kumpikin asia edisti ulkomaisten tytäryhtiöiden luototuksen siirtymistä ulkomaille (White 1985).

Pankit pystyvät toimimaan kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla myös taloudellisesti tehokkaasti, kun niillä on suurissa finanssikeskuksissa omia sivukonttoreita tai tytäripankkeja. Pankkikonserni voi toimia vuorokauden ympäri, kun sillä on toimipaikkoja maailmanlaajuisesti.

Rugmanin ja Kamathin (1987) mukaan monikansallisten pankkien kansainvälistymisen syyt voidaan jakaa neljään ryhmään:

i) Pankin erityisosaamisen hyödyntäminen

Erityisosaamista voi olla mm. kotimaassa hankittu johtamis- ja markkinointikokemus, jota voidaan käyttää ulkomailla alhaisin rajakustannuksin. Myös emopankin asiakassuhteet ja kokemus luottokelpoisuuden tutkimisessa voivat olla yrityksen erityisosaamista, joita ulkomainen tytärbankki voi hyödyntää ulkomailla. Ulkomainen tytäryhtiö pystyy antamaan paikallisille yrityksille ulkomailla parempaa tietoa emopankin kotimaan ulkomaankaupasta ja rahoitusmarkkinoista kuin paikalliset ulkomaiset pankit.

ii) Emopankin maineeseen liittyvät tekijät

Ulkomaiset tytärbankit voivat hyötyä emopankin hyvästä maineesta, koska yleensä suurilla monikansallisilla pankeilla on korkea status, maksuvalmius, luottokelpoisuus ja talletusten turvallisuus.

iii) Säännöstelyyn liittyvät tekijät

Monet säännökset ovat rajoittaneet pääoman vapaata liikkumista yli kansallisten rajojen, vaikka toisaalta pankeilla on ollut tarve palvella monikansallisten yritysten ulkomaisia tytäryhtiöitä. Tämän vuoksi pelätessään menettävänsä asiakkaansa ulkomaisille kilpailijoilleen pankit ovat perustaneet ulkomaille tytärbankeja ja sivukonttoreita. Lisäksi monikansalliset pankit eivät useinkaan ole samojen säännösten alaisia kuin kotimaiset pankit. Niillä voi olla esim. vähäisempi tarve kuin paikallisilla pankeilla julkaista tilinpäätöstietoja ja niiltä voi puuttua talletusvakuudet ja reservivaatimukset.

Jos pääomanliikkeet eivät ole täysin vapaat, voivat pankit ylläpitämällä ulkomaisia sivukonttoreita ja valuuttamääräisiä taseita pienentää transaktiokustannuksia ja valuuttakurssiriskiä valuuttoja vaihtamalla.

Säännöstelyn voidaan katsoa suosivan ulkomaisia pankeja (monikansallisten pankkien suoria sijoituksia) ja rankaisevan kotimaisia pankeja.

iv) Riskien hajottamiseen liittyvät tekijät

Liiketoiminnan kansainvälinen hajauttaminen mahdollistaa suuremman tuottojen tasaisuuden kuin keskittyminen pelkästään kotimarkkinoihin.

Koska suhdanteet ajoittuvat eri aikaan eri maissa, vähenee maakohtainen riski. Viime aikoina on Rugmanin ja Kamathin näkemysten vastaisesti esitetty, että riskien hajottaminen eri maihin ei vähentäisi riskiä vaan riskit korreloisivat yli maailman.

Yhdysvalloissa, joka on ollut edelläkävijä pankkien kansainvälistymisessä, tehtiin vuonna 1975 tutkimus siellä toimivien ulkomaisten pankkien motiiveista etabloitua Yhdysvaltoihin. Tutkimuksen mukaan tärkeimpänä tekijänä oli palvella kotimaisia kansainvälistyneitä yrityksiä niiden rahoitustarpeissa. Myös kaupan rahoitusta pidettiin erittäin tärkeänä syynä etabloitua Yhdysvaltoihin (Khoury 1980).

Myös monissa muissa julkaisuissa on päädytty pitkälti samoihin pankkien kansainvälistymisen motiiveihin kuin Rugman ja Kamath ovat esittäneet.

B. B. White on pitänyt yhdysvaltalaisten pankkien tärkeimpänä motiivina etabloitua ulkomaille toisaalta taloudellisia ja toisaalta toiminnan rajoituksiin liittyviä tekijöitä. Yhtenä tärkeänä tekijänä hän mainitsee yritysten investoinnit ulkomaille eli pankit etabloituvat ulkomaille asiakkaitensa perässä. Vastaavasti Yhdysvaltoihin etabloituneiden pankkien motiiveina hän mainitsee mm. kotimaisten yritysten palvelemisen niiden USA-operaatioissa, kaupan rahoittamisen yhdysvaltalaisten yritysten kanssa ja yhdysvaltalaisten rahamarkkinoiden tarjoamat mahdollisuudet.

Myös Benston (1990) esittää, että yhdysvaltalaisten pankkien yhtenä motiivina etabloitua ulkomaille on ollut seurata niiden asiakkaita ulkomaille. Muina motiiveina hän mainitsee erilaisiin rajoituksiin liittyvät tekijät. Lewis ja Davis (1987) tuovat esille, että pankkien osallistumiseen kansainvälisille markkinoille houkuttelevat suuremmat voitot.

4.2 Suomalaisen pankkien kansainvälistymisen motiivit

Lupahakemusten mukaan pankkien tärkeimmät motiivit etabloitua ulkomaille ovat liittyneet varsin kiinteästi suomalaisten yritysten kansainvälistymiseen sekä ulkomaankauppaan.

Talouselämän yleisen kansainvälistymisen seurauksena 1960-luvulla myös monet suomalaiset teollisuus- ja kauppayritykset hankkivat tukipisteitä ulkomailta perustamalla sinne tuotantolaitoksia ja myyntiyhtiöitä. Koska tämän suuntauksen oletettiin jatkuvan, suomalaiset pankit pitivät tärkeänä olla mukana kehityksessä tarjoamalla suomalaisille yrityksille entistä tehokkaampaa palvelua ja apua ennen kaikkea rahoituskysymyksissä. Kun pankit olivat osakkaina ulkomai-

sisä pankkeissa, niillä oli paremmat edellytykset osallistua tähän toimintaan.

Kun yritysten kansainvälistyminen jatkui 1970-luvulla ripeänä ja yritykset laajensivat vientimarkkinoitaan uusille alueille, suomalaiset pankit katsoivat, että pelkkä osakkuus ulkomaisessa pankissa ei riittänyt takaamaan tarpeellista palveluvalmiutta. Pankit katsoivat, että oman tytä pankin perustaminen oli välttämätöntä suomalaisten yritysten palvelemiseksi niiden uudentlaisissa rahoitusongelmissa. Osakkuuspankissa toimiminen saattoi olla rajoittuneempaa kuin oman tytä pankin toiminta. Osakkuuspankeissa oli usein käytössä pankin luottosalkun luottolimiitit, jotka määräytyivät omistussuuden mukaan. Jos suomalaisen osakkaan luottolimiitti oli jo varsin korkea, ei sen määrää voitu olennaisesti lisätä. Ensimmäinen suomalainen tytä pankki perustettiin ulkomaille vuonna 1976.

Pankkien etabloitumista Aasian—Tyynenmeren alueiden finanssikeskuksiin perustettiin suomalaisten yritysten etabloitumisella sinne. Pankit halusivat turvata pankkipalveluiden saatavuuden asiakkailleen myös Kaukoidässä. Lisäksi perusteluissa mainittiin, että esim. Singaporessa on hyvät tietoliikenne yhteydet ja lähes kaikki maailman tärkeimmät liikepankit ovat edustettuina siellä. Pankit pystyvät avartamaan pankkitietoutta ja -tekniikkaa olemalla edustettuina suurissa finanssikeskuksissa.

Etabloitumista ulkomaille perustettiin myös mahdollisuudella osallistua aiempaa voimakkaammalla panoksella kansainväliseen arvopaperikauppaan ja erityisesti suomalaisten arvopapereiden kauppaan. Uusien lainojen liikkeeseenlaskun katsottiin olevan helpompaa silloin, kun suomalainen pankki on paikalla hoitamassa järjestelyitä. Myös käyttöpääomarahoituksen järjestämisen katsottiin olevan helpompaa, kun pankki operoi suoraan ulkomaisilla rahoitusmarkkinoilla. Tällöin sillä oli tilaisuus hyödyntää tehokkaasti markkinoilla käytettäviä lukuisia instrumentteja.

Suomalaisten yritysten rahoitustarpeisiin ja -palveluihin liittyvien syiden ohella ulkomaisten sivukonttorien perustamista perustettiin pankkien omilla rahoitustarpeilla. Näin haluttiin turvata Suomen ulkomaisen pääoman tuonti sekä pankin ja sen eri yksiköiden otollisuus.

Vaikka suomalaisten pankkien tärkeimpänä syynä etabloitua ulkomaille onkin ollut suomalaisten yritysten kasvavat rahoitustarpeet, pankkien palvelut eivät ole kuitenkaan rajoittuneet ainoastaan suomalaisiin yrityksiin. Palveluja tarjotaan myös ulkomaisille yrityksille, jotka harjoittavat vientiä tai tuontia Suomen kanssa.

Keskittyminen suomalaisiin yrityksiin ja niiden asiakkaisiin ei välttämättä ole turvannut ulkomaisille yksiköille riittävää toiminta-

pohjaa. Tämän johdosta monet ulkomaiset tytä pankit ja sivukonttorit ovatkin monipuolistaneet toimintaansa. Suomalaiset pankit eivät ole pyrkinet ulkomaila tarjoamaan kaikille kaikkia pankkipalveluita, vaan ne ovat pyrkinet keskittymään johonkin osa-alueeseen. Ulkomaisen toimintayksikön sijainti usein määrää, mitä toimintoja kannattaa harjoittaa.

Edellä mainitut pankkien kansainvälistymisen motiivit ovat pankkien itsensä hakemuskirjeissään esittämiä, joten niissä ei ymmärrettävästi ole tullut esille Rugmanin ja Kamathin esittämiä säännöstelyyn liittyviä tekijöitä. Mahdollisesti suomalaistenkin pankkien kansainvälistymisen taustalla on ollut valuutansäännöstelyn kiertämiseen liittyviä syitä. Esimerkiksi tuonin rahoitusluottokiintiöiden kiertäminen on saattanut olla yksi tällainen tekijä.

Pankit pystyivät valuutansäännöstelyn aikana kiertämään laillisesti tuonin rahoitusluottokiintiöitä ulkomaisten yksiköidensä avulla. Tämän mahdollisti se, että yritysten tuontilutoilla, so. ulkomaisen myyjän myöntämällä maksuajoilla, ei ollut kiintiörajoituksia. Pankkien yrityksille välittämällä ulkomaisilla tuontilutoille oli sen sijaan asetettu kiintiöt. Käytännössä kiertäminen tapahtui seuraavasti: suomalainen tuoja hyväksyi ulkomaisen myyjän asettaman vekselin saamansa maksuajan vakuudeksi ja palautti sen myyjälle, joka diskonttasi vekselin itsensä vekselivastuusta vapauttaen suomalaisen tuojan pankin ulkomaisessa tytä pankissa tai sivukonttorissa. Näin ulkomainen myyjä sai rahansa heti ja suomalaisen pankin ulkomainen yksikkö peri vekselin aikanaan suomalaiselta tuojalta.

Tällainen menettely oli pankeille tuottoisaa toimintaa, josta sai hyvät provisiot kilpailun puuttumisen vuoksi. Tällaisen tai vastaaventyypisen muun menettelyn avulla suomalaiset pankit pystyivät kiertämään myös luotonannon kasvuun liittyviä rajoituksia, koska luottoja annettiin suoraan ulkomaisista yksiköistä. Myös antolainauksen keskikorkosäätelyä koskevia rajoituksia pystyttiin kiertämään tällä tavoin.

5 Suomalaisen pankkien etabloituminen ulkomaille

5.1 Pankkien etabloitumisprosessi

Suomalaisten pankkien kansainvälistymiseen vaikuttivat edellä kerrotun pohjalta pääasiassa siis suomalaisten yritysten ulkomaisten liiketoimien lisääntyminen ja etabloituminen ulkomaille sekä pääomanliikkeiden asteittainen vapauttaminen, mikä paransi pankkien mahdollisuuksia toimia kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla.

Pankkien kansainvälistymisen voidaan katsoa alkaneen jo 1960-luvun puolivälissä, kun suomalaisista liikepankeista tuli ulkomaisten pankkikonsortioiden omistajia yhdessä muiden pohjoismaisten pankkien kanssa. Siihen asti ulkomaiset maksut ja luotot hoidettiin kirjeenvaihtajapankkien kautta. Tällaisia yhteistyöpankkeja oli ympäri maailmaa useita tuhansia.

Vuonna 1964 sekä KOP että SYP hankkivat ensimmäiset osakkuutensa ulkomaisista pankeista. Molemmat osakkuuspankit sijaitsivat Sveitsissä. Pankkien kansainvälistyminen oli kuitenkin 1960-luvulla vielä aika vähäistä. Ensimmäisten osakkuuspankkien lisäksi 1960-luvulla hankittiin vielä osakkuuspankit Pariisista ja Lontoosta. Osakkuuspankeissa suomalaisen pankin omistusosuus jäi alle 51 prosenttiin.

Sao Pauloon perustettiin vuonna 1968 ensimmäinen suomalainen edustusto, joka tosin oli yhteisedustusto muiden pohjoismaisten pankkien kanssa. KOP:n osakkuuspankki Sveitsissä on nykyään tytärbankki. Muista 1960-luvulla hankituista osakkuuspankeista ja yhteisedustustosta on luovuttu. Toisin kuin tytärbankki ja osakkuuspankki sekä sivukonttori edustusto ei voi harjoittaa tavallista pankkitoimintaa vaan se toimii lähinnä neuvonantajana ja emopankin konsernin palveluiden markkinoijana. Edustusto perustetaan usein, kun halutaan tunnustella markkinoita, ja se edeltääkin monesti tytärbankin tai sivukonttorin perustamista.

Varsinaisesti pankit alkoivat kansainvälistyä vasta 1970-luvulla, kun ensimmäiset suomalaiset tytärbankit perustettiin ulkomaille. Ensimmäinen tytärbankki perustettiin vuonna 1976 Luxemburgiin. Tytärbankkeja perustettiin yleensä Eurooppaan, ja kaukaisiin maihin perustettiin edustustoja. Myöhemmin myös Kaukoidän suuriin finanssi-keskuksiin perustettiin tytärbankkeja.

Pankkien kansainvälistyminen oli 1970-luvulla jonkin verran nopeampaa kuin 1960-luvulla. Luxemburg oli 1970-luvulla suosituin

kohde suomalaisille sijoituksille. KOP ja SYP perustivat sinne ensimmäiset ulkomaiset tytärbankkinsa. Kaksi kuudesta osakkuuspankista perustettiin myös Luxemburgiin. Näiden lisäksi 1970-luvulla perustettiin ulkomaille 12 edustustoa, joista suomalaispankit omistivat kokonaan seitsemän.

Pankkien laaja etabloituminen ulkomaille tapahtui kuitenkin vasta 1980-luvulla. Tällöin perustettiin ulkomaille 11 sivukonttoria, 13 tytärbankkia, kuusi osakkuuspankia ja 25 edustustoa, joista 19 oli kokonaan suomalaisomisteisia. Suurin osa 1980-luvulla perustetuista ulkomaisista yksiköistä on edelleen toiminnassa. Lopetettuja yksiköitä ovat kaksi tytärbankkia, kolme osakkuuspankia ja viisi edustustoa. Kaksi tytärbankkia on muutettu sivukonttoriksi. Suosituimmat sijoituskohteet olivat 1980-luvulla Caymansaarilla ja Bahamasaarilla, jonne perustettiin kolme sivukonttoria ja neljä tytärbankkia. Myös Singaporeen perustettiin ensimmäiset suomalaiset sivukonttorit ja tytärbankit.

Ulkomaille perustettiin 1980-luvulla useita sivukonttoreita, joista ensimmäinen vuonna 1984. Sivukonttorin perustamisella on huomattavia etuja verrattuna tytärbankkiin. Siinä missä tytärbankin toimintaa rajoittaa sen oman pääoman suuruus, sivukonttorilta ei vaadita osakepääomaa ja se voi käyttää hyväkseen emopankin tasetta. Tämän vuoksi sivukonttorilla on suurempi mahdollisuus kuin tytärbankilla antaa lainaa ja takauksia ja operoida kansainvälisillä raha- ja pääomamarkkinoilla. Lisäksi sivukonttori hyötyy tytärbankkia enemmän emopankin luottokelpoisuudesta ja siten saa helpommin edullisin luottoehdoin lainaa kuin tytärbankki.

Vaikka suomalaiset pankit etabloituivat ulkomaille aluksi palvelukseen lähinnä suomalaisia yrityksiä niiden kansainvälisessä toiminnassa, niin viime vuosina pankkien toimintamuodot ovat monipuolistuneet ja ne pyrkivät hyödyntämään kansainvälisiä rahoitusmarkkinoita kaikella mahdollisella tavalla. Suomalaisilla pankeilla on nykyään ulkomaille runsaasti myös muita tytäryhtiöitä kuin pankkeja. Tällaisia ovat mm. ulkomaille 1980-luvun lopulla perustetut sijoitus-, kiinteistö- ja rahoitusyhtiöt.

Vaikka suomalaiset pankit luopuivat monista ulkomaisista yksiköistään vuosien kuluessa tai ne lopettivat toimintansa, se ei tarkoita, että toiminta niissä kaikissa olisi epäonnistunut. Usein sellaiseen maahan, jossa oli osakkuuspankki, perustettiin osakkuudesta luopumisen jälkeen joko tytärbankki tai sivukonttori. Kun suomalaiset pankit etabloituivat ulkomaille, ne halusivat aluksi jakaa riskit, jotka liittyivät niille uuteen toimintaan. Kun yhteistyö ei tuonut pankeille enää etuja vaan pikemminkin haittoja, osakkuuspankista luovuttiin ja perustettiin oma ulkomainen yksikkö.

Suomalaisten pankkien suosimat finanssikeskukset Lontoo, New York, Luxemburg sekä Karibian meren alueet ovat kaikki suuria kansainvälisiä finanssikeskuksia, joilla on omat erityispiirteensä. Erot johtuvat verotuksesta, lisenssipalkkioista, rajoituksista ja säännöistä sekä aikaeroista (Lewis – Davis 1987).

Liitteessä 1 on lueteltu kaikki suomalaisten pankkien ulkomaiset tytä- ja osakkuuspankit sekä sivukonttorit vuodesta 1964 vuoteen 1992. Edustustot ovat vuoden 1992 lopun tilanteen mukaan.

5.2 Pankkien suorat sijoitukset ulkomaille

5.2.1 Sijoitusvirrat

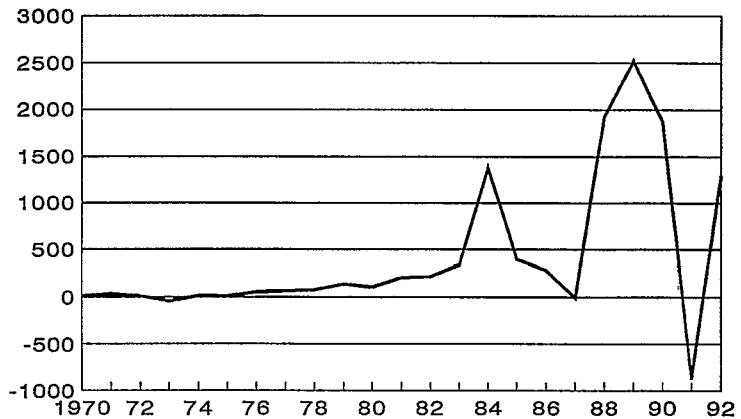
Pankkien suorat sijoitukset ulkomaille ovat suuntautuneet rahoituslalle ja pääasiassa pankkitoimintaan. Neljän viime vuoden aikana sijoituksia on tehty myös perinteisen pankkitoiminnan lisäksi rahoituspalvelu-, sijoitus- ja kiinteistötoimintaan. Esimerkiksi vuonna 1990 kolmannes sijoituksista tehtiin sijoitus- ja kiinteistötoimintaan.

Virallisissa tilastotiedoissa sijoitukset rahoituslalle on yhdistetty vakuutusalan sijoituksiin (vuoteen 1985 asti mukana on myös sijoitukset liike-elämää palvelevaan toimintaan). Sijoitukset näille aloille olivat vähäisiä vuoteen 1984 asti, jolloin niiden määrä yli kolminkertaistui edellisestä vuodesta. Seuraavana vuonna ne palasivat kuitenkin entiselle tasolle. Toinen lisäys sijoitusvirroissa oli 1980-luvun lopussa, kun sijoitusten vuotuinen arvo kasvoi noin kahteen miljardiin markkaan. Vuonna 1991 ulkomailta kotiutettiin enemmän rahaa kuin sinne sijoitettiin ja tämän vuoksi sijoitusvirrat ovat kuviossa 2 negatiiviset.

Sijoitukset rahoitus- ja vakuutuslalle ovat olleet varsin samansuuntaisia kuin sijoitukset yleensäkin eli 1980-luvun puoliväliin asti sijoitukset olivat vähäisiä, 1980-luvun lopulla tapahtui jyrkkä nousu, joka taittui 1990-alussa. Pääomansiirroissa rahoitus- ja vakuutuslalle ei ole juuri havaittavissa määrällistä suoraa yhteyttä pankkien etabloitumisprosessiin ulkomaille. Ensimmäisten tytäryritysten perustaminen 1970-luvun puolivälissä ei näy trendistä poikkeamana. Sivukonttorien ja useiden tytäryritysten perustamisen aikoihin 1980-luvun puolivälissä on tosin havaittavissa selvä trendistä poikkeava havainto. Vakuutusalan sijoitusten osuus rahoitus- ja vakuutusalan sijoituksista on ollut 1980-luvun loppupuolelle asti erittäin vähäinen, joten kuviossa esitetyt sijoitusvirrat ovat pääasiassa sijoituksia rahoituslalle. Luvuissa ei ole mukana uudelleen sijoitettuja voittoja (ks. määritelmä sivulta 16).

Kuvio 2.

Suorat sijoitukset rahoitus- ja vakuutuslalle vuosina 1970–1992, milj. mk, netto

Pankkien sijoituksista melkein kaikki tehtiin 1970-luvulla Luxemburgiin, joka oli suomalaisten pankkien suosituin kohde. 1980-luvun alkupuolella sijoitettiin markkamääräisesti eniten Sveitsiin. 1980-luvun loppupuolella ja 1990-luvun alussa sijoitukset ovat jakautuneet tasaisemmin useaan eri maahan. Suosituimpina kohteina ovat olleet Iso-Britannia, Yhdysvallat ja Caymansaaret.

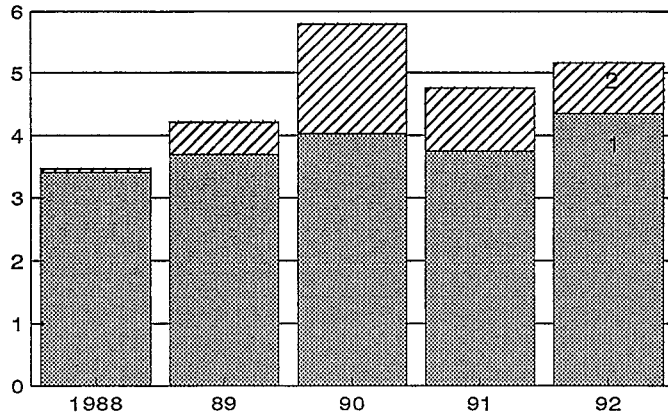
5.2.2 Sijoituskanta

Suoman Pankin seurantakyselyn tiedoista saadaan suomalaisten pankkien suorien sijoitusten sijoituskanta² ulkomailla. Pankit olivat mukana ensimmäisen kerran tilikautta 1988 koskevassa kyselyssä. Sijoituskannassa ovat mukana kaikki pankkien suorat sijoitukset ulkomaille, myös sijoitukset muihin kohteisiin kuin varsinaisiin pankkeihin. Suorien sijoitusten määritelmän mukaisesti kaikki sellaiset kohteet ovat mukana, joissa omistusosuus kohteesta on vähintään 10 prosenttia.

² Sijoituskanta lasketaan sijoituskohteiden (ulkomaisten tytä- ja osakkuusyhtiöiden sekä pankeilla myös sivukonttorien) taseista painottamalla suomalaisosuudella oma pääoma + varaukset + arvostuserät ja lisäämällä näin saatuun lukuun sijoittajan yli vuoden pituiset osakasuotot sijoituskohteelle.

Kuvio 3.

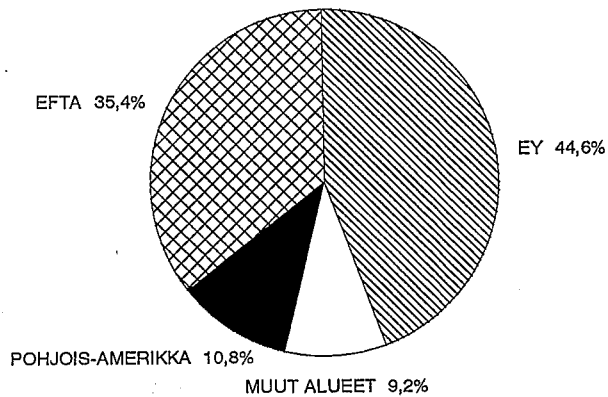
Pankkien sijoituskanta ulkomailla toimialoittain vuosien 1988–1992 lopussa, mrd. mk

1 Pankit ja sivukonttorit
2 Muu toiminta

Kuvio 4.

Pankkien sijoituskanta markkina-alueittain vuoden 1992 lopussa

Suomalaisten liikepankkien (KOP, SYP, SKOP, OKO ja PSP) sijoituskanta ulkomailla oli vuoden 1992 lopussa hieman yli viisi miljardia markkaa, mikä on noin kahdeksan prosenttia kaikkien suomalaisten sijoitusten kannasta ulkomailla. Pankkien sijoituskannasta yli 80 prosenttia oli sijoitettuna ulkomaisiin tytä- ja osakkuuspankkeihin sekä sivukonttoreihin. Vielä vuonna 1988 lähes kaikki sijoitukset olivat näillä toimialoilla. Kuviossa 3 on esitetty pankkien sijoituskanta ulkomailla luokiteltuna varsinaiseen pankkitoimintaan ja muuhun toimintaan. Sijoitusten monipuolistumiseen 1980-luvun lopussa on varmaankin osaltaan vaikuttanut rahoitus- ja vakuutussektorin sijoitusten vapauttaminen luvanvaraisuudesta.

Pankkien sijoituskannasta lähes puolet on EY-maissa, joiden osuus on tosin hieman pienentynyt viime vuosina. Tärkeimpinä maina ovat olleet Iso-Britannia ja Luxemburg. Efta-maiden osuus on hieman kasvanut ja se oli vuoden 1992 lopussa runsaan kolmanneksen koko sijoituskannasta. Muiden maiden, lähinnä Karibian meren alueiden ja Kaukoidän, osuus on laskenut noin kymmeneen prosenttiin. Yhdysvaltain osuus oli runsaat kymmenen prosenttia. Kuviossa 4 on esitetty pankkien sijoituskanta vuoden 1992 lopussa markkina-alueittain.

5.3 Pankkien toiminta ja sen laajuus ulkomailla

Suomalaisten pankkien toiminta ulkomailla on ollut 1980-luvun lopussa taseella mitattuna huomattavaa suhteessa koko konsernin toimintaan (taulukko 1). Ulkomaisten yksiköiden suomalaisuudella painotetun taseen loppusumman osuus koko konsernin taseen loppusummasta on ollut noin neljännes. Ulkomaisissa yksiköissä ovat mukana myös sijoitukset perinteisen pankkitoiminnan lisäksi rahoitus-, sijoitus-, kiinteistö- ja holdingyhtiöihin. Suomalaisten pankkien ulkomaisista yksiköistä tytä- ja osakkuuspankkien ja sivukonttorien painotettu taseen loppusumma on ollut suhteessa emopankkien (pl. ulkomaiset sivukonttorit) taseen loppusummaan noin 30 prosenttia.

Taulukko 1.

Suomalaisten emopankkien (KOP, SYP, SKOP, OKO ja PSP) ja niiden ulkomaisten yksiköiden tase, mrd. mk

	1988	1989	1990	1991	1992
Koko konserni	459.4	520.4	546.6	543.1	545.7
Emopankit (pl. ulkomaiset sivukonttorit)	332.7	390.3	409.1	405.5	394.8
Ulkomaiset yksiköt suomalaisosuudella painotettuna	134.1	122.5	123.7	131.1	128.3
Ulkomaiset tytär- ja osakkuuspankit suomalaisosuudella painotettuna sekä sivukonttorit	107.4	111	102	117.7	119

Suomalaisten pankkien toiminta ulkomailla on keskittynyt siis vielä nykyäänkin paljolti varsinaiseen pankkitoimintaan, koska sen osuus ulkomaisten yksiköiden toiminnasta on ollut yli 80 prosenttia viiden viimeisen vuoden aikana. Pankkitoiminnassa pääpaino on ollut vuosikertomusten ja hakemuskirjeiden mukaan yritysasiakkaissa, varsinkin suomalaisten yritysten rahoituksessa ja maksuliikenteessä sekä erilaisten palveluiden tarjoamisessa.

Tarkasteltaessa tytäripankkien ja sivukonttorien tuloslaskelman rakennetta havaitaan että kokonaistuotoilla ja korkokatteella mitattuna niiden osuus suhteessa emopankin vastaaviin lukuihin on ollut ainoastaan kymmenisen prosenttia (ks. lukua 6). Tämä on selvästi pienempi kuin edellä käytetty taseen loppusumman suhde. Tämä viittaisi myös siihen, että ulkomaiset tytäripankit ja sivukonttorit ovat keskittyneet sellaiseen toimintaan, joka näkyy taseessa suhteellisesti suurempana kuin tuloslaskelmassa. Tällaista toimintaa voisi olla esim. yllä mainittu rahoituksen välitys. Koska korkokatteen suhde emopankin vastaavaan lukuun on alhaisempi kuin taseen loppusummien suhde, ulkomaiset tytäripankit ja sivukonttorit ovat saaneet ilmeisesti huomattavan korkomarginaalin rahoituksen välityksestä kuin emopankit.

Suomalaiset pankit ovat työllistäneet vuosittain ulkomailla keskimäärin noin 1200 henkilöä vuosina 1988–1992. Tämä luku on saatu painottamalla suomalaisten pankkien ulkomailla sijaitsevien yritysten henkilökunnan lukumäärä pankkien omistusoosuudella. Henkilökunnan alhainen lukumäärä viittaa myös siihen, että pankit ovat keskittyneet yritysasiakkaisiin. Niiltä puuttuu henkilökuntaa vaativa laaja konttoriverkosto. Tosin jotkin pankit ovat aivan viime aikoina laajentaneet toimintaansa myös yksityisasiakkaiden kansainväliseen palveluun, mutta ilmeisesti toiminta hoidetaan keskitetysti ilman konttoriverkostoa.

6 Suomalaisien pankkien, tytäripankkien ja sivukonttorien tuloslaskelman ja taseen rakenne ulkomailla vuosina 1985–1992

6.1 Tuloslaskelma

6.1.1 Tuotot

Suomalaisien pankkien ulkomaisten sivukonttorien ja tytäripankkien tuotot ovat nousseet nelinkertaisiksi tarkasteluajanjaksona. Tuotot olivat viime vuonna noin 1.6 mrd. markkaa, joista sivukonttorien osuus oli noin 65 prosenttia ja tytäripankkien noin 35 prosenttia.

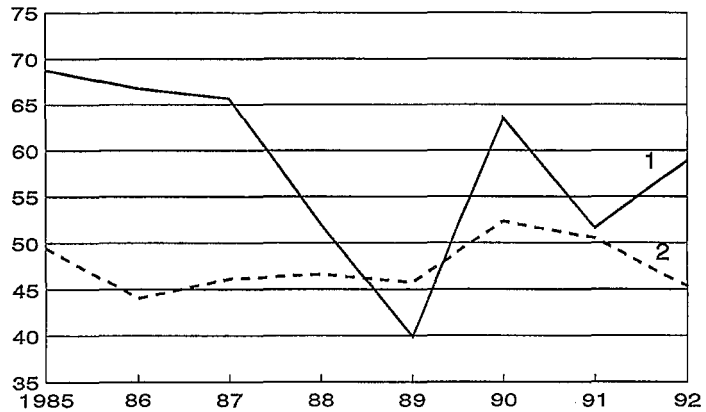
Korkokatetuottojen osuus kokonaistuotoista on ollut sekä sivukonttoreilla että tytäripankeilla huomattava. Valuutanvaihdosta saatujen tuottojen osuus on pysytellyt molemmilla noin 10 prosentissa, joskin sivukonttorit saivat viime vuonna melkein viidenneksen kokonaistuotoistaan valuutanvaihdosta. Arvopaperikaupan tuotot ovat vaihdelleet voimakkaasti tarkasteluajanjaksona. Yhteenlaskettuina sivukonttorit ja tytäripankit tekivät arvopaperikaupassa tappioita kolmena vuonna. Vuonna 1990 tytäripankkien tappiot arvopaperikaupasta olivat noin puolet muista tuottoeristä saaduista tuotoista. Muiden tuottojen kuten välityspalkkioiden ja palvelumaksujen osuus on ollut merkittävä (taulukko 2).

Taulukko 2. **Pankkien ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien tuotot, milj. mk**

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Korkokate	267.1	390.3	417.1	384	288.3	433.4	669.7	918.1
Tuotot valuutanvaihdosta	16	70	80.6	62.6	78.7	89.7	147.4	271.5
Tuotot arvopaperikaupasta	40.3	-7.9	-14.4	11.4	77	-187	101.1	16.2
Muut tuotot	64.9	132.1	152	280.8	279.1	346.6	378.8	352.3
Tuotot yhteensä	388.3	584.5	635.3	738.8	723.1	682.7	1297	1558.1

Kuvio 5.

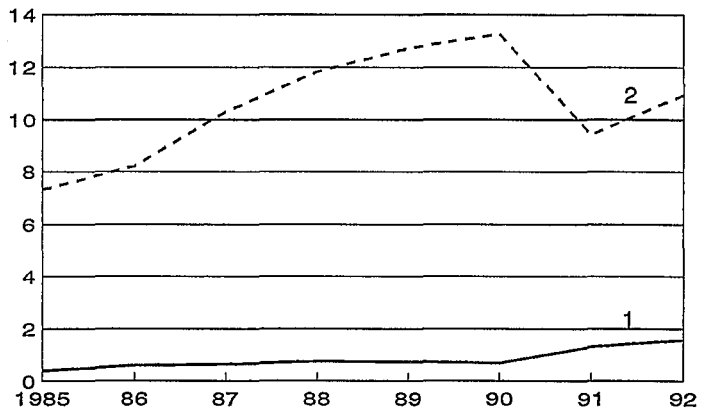
Suomalaisten pankkien korkokate suhteessa kokonaistuottoihin, %

1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (ml. ulkomaiset sivukonttorit)

Kuvio 6.

Pankkien kokonaistuotot, mrd. mk

1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (ml. ulkomaiset sivukonttorit)

Yhteensä ulkomaisilla tytärankeilla ja sivukonttoreilla korkokatteen osuus kokonaistuotoista on ollut selvästi korkeampi kuin suomalaisilla emopankeilla lukuun ottamatta vuotta 1989. Vuonna 1991 korkokatteen osuus suhteessa kokonaistuottoihin oli emopankeissa ja niiden ulkomaisissa tytärankeissa ja sivukonttoreissa suunnilleen sama eli noin puolet (kuvio 5). Korkokatteen suhde kokonaistuottoihin tai taseen loppusummaan kertoo enemmän pankin tuottojen rakenteesta kuin niiden kannattavuudesta. Pankin korkokatteen osuus voi olla alhainen ja silti sen toiminta voi olla kannattavaa, jos sillä on muita tuottoja paljon.

Edellä pankkien ulkomaisten yksiköiden toiminnan yhteydessä todettiin, että pankit ovat ulkomailla keskittyneet paljolti rahoituksen välitykseen. Myös korkokatteen suuri osuus kokonaistuotoista ulkomailla viittaisi siihen, että ulkomaiset yksiköt ovat keskittyneet pääasiassa luottojen välitykseen.

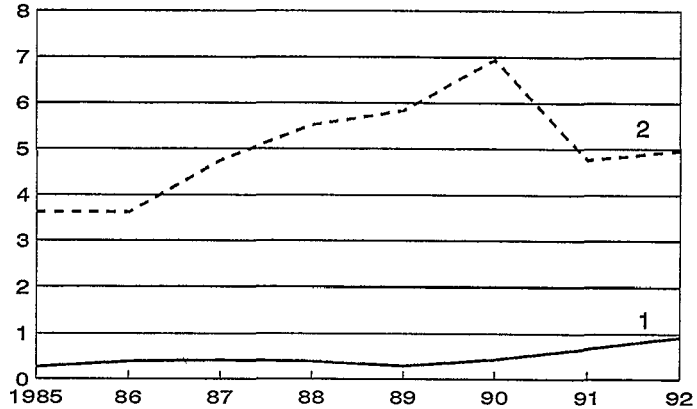
Markkamääräisesti mitattuna suomalaisten pankkien ulkomaisten tytärankeiden ja sivukonttorien kokonaistuottojen merkitys on kuitenkin ollut vähäinen verrattuna emopankkien omiin kokonaistuottoihin. Kun emopankkien tuotot olivat vuonna 1992 noin 10.9 mrd. markkaa, ulkomailta saadut tuotot olivat vain noin 1.6 mrd. markkaa. Aikaisempina vuosina ulkomailta on saatu suhteessa vielä vähemmän tuottoja. Kuviossa 6 on esitetty emopankkien ja ulkomaisten tytärankeiden sekä sivukonttorien markkamääräiset tuotot.

Myös ulkomailta saatujen korkokateottojen merkitys on ollut vähäinen verrattuna emopankin korkokatteeseen. Niiden määrä on jäänyt alle kymmeneen prosenttiin emopankkien korkokateottoista lukuun ottamatta kahta viimeisintä vuotta. Vuonna 1992 suhde oli noin 18 prosenttia. Kuviossa 7 nähdään emopankkien ja ulkomaisten tytärankeiden sekä sivukonttorien korkokate.

Kansainvälistä vertailua suomalaisten pankkien ulkomaisten tytärankeiden ja sivukonttorien sekä paikallisten pankkien välillä voidaan tehdä joidenkin maiden kohdalla. Eräissä OECD-maissa (Isossa-Britanniassa, Luxemburgissa, Ranskassa, Ruotsissa, Sveitsissä ja Yhdysvalloissa) sijaitsevien suomalaisten tytärankeiden ja sivukonttorien yhteenlaskettu korkokatteen suhde kokonaistuottoihin ja taseen loppusummaan on ollut alhaisempi kuin näiden maiden paikallisten pankkien vastaavat luvut (taulukko 3). Molemmilla korkokatteiden suhde kokonaistuottoihin on ollut laskussa.

Kuvio 7.

Pankkien korkokate, mrd. mk

1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (pl. ulkomaiset sivukonttorit)

Taulukko 3.

Eräiden OECD-maiden pankkien ja näissä maissa sijaitsevien suomalaispankkien yhteensä laskettu korkokate/kokonaistuotot ja korkokate/taseen loppusumma, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
<u>Korkokate/kokonaistuotot</u>							
Paikalliset pankit	73.1	70.6	69.6	70.3	68	67.4	65.2
Suomalaisten pankkien tytäryritykset ja sivukonttorit	67.6	65.7	69.7	57.7	44	52.7	51.1
<u>Korkokate/taseen loppusumma</u>							
Paikalliset pankit	3	2.8	2.7	2.7	2.7	2.5	2.6
Suomalaisten pankkien tytäryritykset ja sivukonttorit	0.7	0.6	0.5	0.4	0.3	0.5	0.6

Taulukko 4.

**Suomalaisten emopankkien ja kaikkien niiden
ulkomaisten tytärbankkien ja sivukonttorien
korkokate/kokonaistuotot sekä korkokate/taseen
loppusumma, %**

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
<u>Korkokate/ kokonaistuotot</u>								
Kaikki ulkomaiset tytärbankit ja sivukonttorit	68.8	66.8	65.7	52	39.9	63.5	51.6	58.9
Emopankit (pl. ulkomaiset sivukonttorit)	49.5	44.1	46.2	46.7	45.8	52.3	50.5	45.4
<u>Korkokate/taseen loppusumma</u>								
Kaikki ulkomaiset tytärbankit ja sivukonttorit	0.7	0.6	0.5	0.4	0.3	0.4	0.6	0.7
Emopankit (pl. ulkomaiset sivukonttorit)	2	1.6	1.8	1.7	1.5	1.7	1.2	1.3

Vertailun vuoksi taulukossa 4 on esitetty suomalaisten emopankkien (pl. ulkomaiset sivukonttorit) sekä kaikkien niiden ulkomaisten tytärbankkien ja sivukonttorien vastaavat luvut kuin taulukossa 3.

Taulukossa 5 on esitetty pankkien korkokatteen suhde kokonaistuottoihin ja taseen loppusummaan niissä OECD-maissa, joissa suomalaisilla pankeilla on tytärbankeja tai sivukonttoreita. Suomalaisten pankkien maittaisista lukuja ei voida esittää, koska maittaisista tiedoista selviäisivät pankkikohtaiset tiedot.

Taulukko 5.

Korkokate/kokonaistuotot ja korkokate/taseen loppusumma eräissä OECD-maissa, %

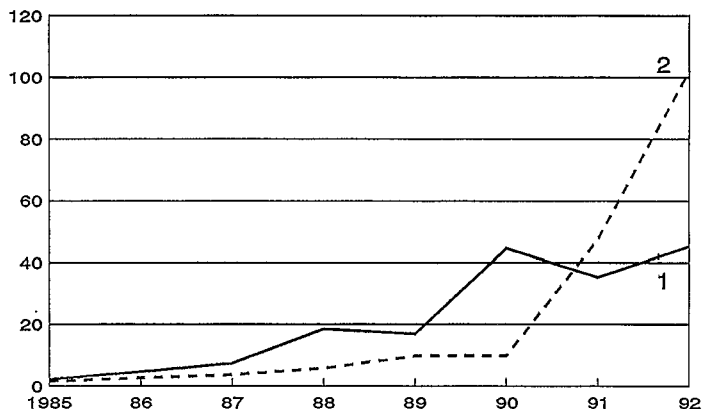
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Iso-Britannia (Commercial banks)							
Korkokate/kokonaistuotot	65.49	63.67	62.62	63.19	61.73	60.92	59.37
Korkokate/taseen loppusumma	3.11	3.17	3.19	3.25	3.14	2.95	2.97
Luxemburg (Commercial banks)							
Korkokate/kokonaistuotot	80.33	78.63	80.01	75.72	71.77	65	73.49
Korkokate/taseen loppusumma	1.18	1.13	1.04	0.95	0.82	0.77	0.83
Ranska (Large commercial banks)							
Korkokate/kokonaistuotot	84.31	82.91	80.6	81.05	78.63	78.14	71.32
Korkokate/taseen loppusumma	2.44	2.29	2.23	2.15	1.97	1.81	1.65
Ruotsi (Commercial banks)							
Korkokate/kokonaistuotot	65.05	64.73	71.75	71.23	71.42	73.79	74.82
Korkokate/taseen loppusumma	1.98	2.61	2.49	2.44	2.15	2.08	2.09
Sveitsi (Large commercial banks)							
Korkokate/kokonaistuotot	51.84	50.25	48.66	52.62	49.71	49.07	48.77
Korkokate/taseen loppusumma	1.38	1.35	1.26	1.36	1.37	1.24	1.52
Yhdysvallat (Commercial banks)							
Korkokate/kokonaistuotot	73.43	70.24	69.8	69.92	68.23	67.23	65.76
Korkokate/taseen loppusumma	3.47	3.34	3.36	3.5	3.49	3.45	3.57

6.1.2 Kulut

Käytettävissä olevassa aineistossa ulkomaisten tytä pankkien ja sivukonttorien kuluissa on eroteltavissa luotto- ja takaustappiot sekä muut kulut. Muut kulut sisältävät mm. palkkakulut, sosiaalikulut, vuokrat sekä muut toiminnan ylläpitämisestä aiheutuneet kulut. Kokonaiskuluista luotto- ja takaustappioiden osuus on noussut viimeisen kahdeksan vuoden aikana kuudesta prosentista yli 40 prosenttiin. Luotto- ja takaustappiot ovat nousseet jyrkemmin ulkomaisissa sivukonttoreissa kuin tytäpankeissa. Kun tytäpankkien kokonaiskuluista vuonna 1992 luotto- ja takaustappioiden osuus oli noin neljänneksen, se oli sivukonttoreilla melkein puolet.

Kuvio 8.

Pankkien luotto- ja takaustappiot suhteessa kokonaistuottoihin, %

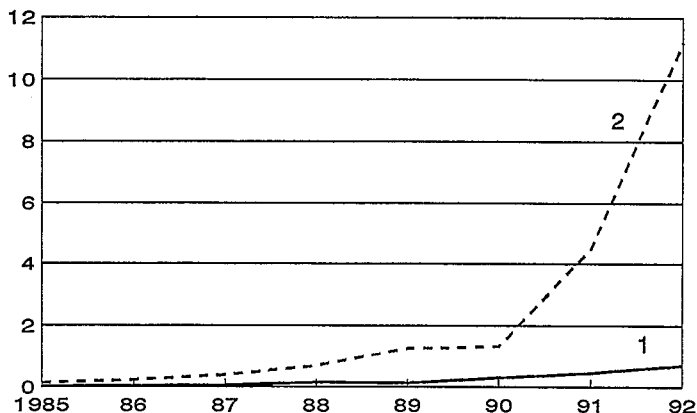
1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (ml. ulkomaiset sivukonttorit)

Ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien kokonaistuotoista luotto- ja takaustappioiden kattamiseen tarvittava osa on kasvanut nopeasti viimeisen kahdeksan vuoden aikana. Kun vuonna 1985 kokonaistuotoista meni 2.2 prosenttia luotto- ja takaustappioihin, niin viime vuonna niihin meni yli 45 prosenttia tuotoista. Sivukonttoreilla luotto- ja takaustappioihin meni viime vuonna jopa noin 60 prosenttia kokonaistuotoista. Emoyrityksillä luvut ovat olleet selvästi alhaisempia ennen vuotta 1991 (kuvio 8).

Markkamääräisesti luotto- ja takaustappiot ovat kuitenkin pieniä verrattuna emoyrityksen vastaaviin. Kuviosta 9 nähdään, että esimerkiksi vuonna 1992 ne olivat alle kymmenesosan verrattuna emoyrityksen (ml. ulkomaisten sivukonttorien) luotto- ja takaustappioihin. Emoyritysten luotto- ja takaustappiot ovat olleet kahtena viime vuotena jo kokonaistaloudellisestikin huomattavia ja ne ovat vaikuttaneet siihen, että suomalaiset pankit ovat joutuneet kriisiin. Luottotappioihin on vaikuttanut ennen kaikkea Suomen syvä taloudellinen taantuma, joka on ajanut suomalaisia kotimarkkinayrityksiä konkurssiin sekä liiallinen luotonannon kasvattaminen 1980-luvun jälkipuoliskolla. Ulkomaisten yksiköiden osuus pankkikriisissä on ollut toistaiseksi vähäinen. Suomalaiset emoyritykset ovat joutuneet tosin kirjaamaan luottotappioita myös ulkomaille myönnettyistä luotoista, mutta suuri osa näistä luotoista on myönnetty emoyrityksen kautta.

Kuvio 9.

Pankkien luotto- ja takaustappiot, mrd. mk

1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (pl. ulkomaiset sivukonttorit)

Ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien luotto- ja takaustappiot ovat olleet tähän asti vähäisiä suhteessa niiden taseeseen kuten taulukosta 6 voidaan havaita.

Taulukko 6.

Luotto- ja takaustappiot/tase, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Emoyritykset (pl. ulkomaiset sivukonttorit)	0.06	0.1	0.15	0.21	0.32	0.32	1.1	2.8
Ulkomaisten tytäryritykset ja sivukonttorit	0.02	0.04	0.05	0.13	0.12	0.28	0.39	0.54

Luotto- ja takaustappiot eivät välttämättä kerro aivan todellista tilannetta emoyrityksen ja ulkomaisten yksiköiden välillä, koska luottotappioita voidaan järjestellä ulkomaisten yksiköiden ja suomalaisen emon välillä. Esimerkiksi SKOP:n vuoden 1991 virallisen, julkaistun tilinpäätöksen mukaan SKOP:n luottotappioihin sisältyivät FennoScandia ja Skopbank International S.A:lta siirretyistä luottosalkuista tehdyt luottotappiot. Myös viime vuonna emoyritys SKOP kirjasi tappioita edellä mainituista pankeista.

Toisaalta myös ulkomaisten yksiköiden tasetta voidaan pienentää siirtämällä osa niiden luotoista suomalaiselle emoyritykselle. Esimerkiksi

SKOP on siirtänyt vuosina 1991 ja 1992 tilinpäätösten mukaan ulkomaisista tytärankeista ongelmaluottoja emopankille. Myös tällainen siirto vääristää emopankkien ja ulkomaisten yksiköiden luotto- ja takaustappioiden vertailua niiden taseen loppusummaan.

Muiden kulujen osuus on ollut ulkomaisissa tytärankeissa ja sivukonttoreissa viimeisen kahdeksan vuoden aikana noin 0.5 prosenttia taseen loppusummasta. Tämä on selvästi alhaisempi kuin emopankeilla, joilla vastaava luku on vaihdellut 2.6 prosentista 1.8 prosenttiin (taulukko 7).

Taulukko 7. Muut kulut/taseen loppusumma, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Emopankit (pl. ulkomaiset sivukonttorit)	2.66	2.37	2.57	2.16	2.17	2.19	1.78	2.05
Ulkomaiset tytärankeet ja sivukonttorit	0.37	0.45	0.47	0.48	0.5	0.56	0.65	0.7

Ulkomaisten tytärankeiden ja sivukonttorien muiden kulujen alhainen suhde taseen loppusummaan selittyy toiminnan ylläpitämisen alhaisilla kustannuksilla. Koska ulkomaiset yksiköt ovat keskittyneet pääasiassa yritysasiakkaisiin ja toimintaan tukkurahamarkkinoilla, niillä ei ole kallista konttoriverkostoa. Henkilökunnan aiheuttamat kustannukset suhteutettuna taseeseen jäävät ulkomailla tämän vuoksi alhaisemmiksi kuin emopankeilla.

6.2 Tase

6.2.1 Vastaavaa

Ulkomaisten tytärankeiden ja sivukonttorien sekä emopankin taseen vastaavaa -puolen rakenteet eivät poikkea juuri paljoakaan toisistaan. Rahoitusomaisuuden osuus koko omaisuudesta on merkittävä. Ulkomaisissa yksiköissä se on ollut 80–90 prosenttia koko taseen loppusummasta. Emopankilla rahoitusomaisuuden osuus on ollut hieman pienempi eli se on vaihdellut noin 72 prosentista 80 prosenttiin. Sen sijaan emopankin vaihto- ja sijoitusomaisuuden osuus on ollut suurempi kuin ulkomaisilla tytärankeilla ja sivukonttoreilla kuten taulukosta 8 voidaan havaita. Muut erät sisältävät käyttöomaisuuden, muut pitkävaikutteiset menot sekä muun omaisuuden.

Taulukko 8.

Pankkien taseen vastaavaa -puolen rakenne, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
<u>Tytärpankit</u>								
Rahoitusomaisuus	92.6	88.7	88.6	84.7	86.5	90.1	88.8	89.5
Vaihto- ja sijoitusomaisuus	6.9	10.6	10.6	14.5	12.3	9.2	10.3	8.7
Muut erät	0.5	0.7	0.8	0.8	1.2	0.7	0.9	1.8
<u>Sivukonttorit</u>								
Rahoitusomaisuus	81.1	83.8	91.7	91.6	93	94.3	86.5	82.5
Vaihto- ja sijoitusomaisuus	18.6	16	8.1	8.2	6.7	5.3	13.1	17.2
Muut erät	0.3	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4	0.4	0.3
<u>Emopankit (pl. ulkomaiset sivukonttorit)</u>								
Rahoitusomaisuus	81.1	79.6	76.6	78.3	79.3	77.6	75.3	72.1
Vaihto- ja sijoitusomaisuus	13.4	14.7	17.9	15.7	15.5	16.6	19.1	21.4
Muut erät	5.5	5.7	5.5	6	5.2	5.8	5.6	6.5

Ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien rahoitusomaisuus on koostunut pääasiassa kahdesta erästä eli saamisista muilta pankeilta ja yleisön luotoista. Saamiset muilta pankeilta ovat olleet 41–57 prosenttia koko rahoitusomaisuudesta viimeisen kahdeksan vuoden aikana. Vastaavasti luotot yleisölle ovat olleet 37–57 prosenttia. Viime vuonna ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien saamiset muilta pankeilta olivat noin puolet koko rahoitusomaisuudesta ja luotot yleisölle noin 42 prosenttia.

Käytettävissä olevasta aineistosta on erotettavissa sivukonttorien saamiset suomalaisilta pankeilta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, kuinka paljon suomalaiset emopankit ovat käyttäneet varainhankinnassaan ulkomaisia sivukonttoreitaan. Saamiset suomalaisilta pankeilta suhteessa saamisiin kaikilta pankeilta ovat nousseet tarkasteluajanjaksona noin kymmenestä prosentista noin kolmannekseen. Aineistosta ei käy selville, kuinka paljon tytäripankit ovat mahdollisesti luottaneet suomalaisia pankeja. Sivukonttorien osuus tytäripankkien ja sivukonttorien yhteenlasketuista saamisista pankeilta on noussut koko tarkasteluajan niin, että se viime vuonna oli jo vajaat 80 prosenttia. Tämän perusteella voidaan katsoa, että suomalaisten emopankkien varainhankinnassa ulkomaisilla yksiköillä on ollut merkittävä osa.

Yleisön luotoista on myös erotettavissa sivukonttorien luotot suomalaiselle yleisölle. Näiden osuus on vähentynyt viimeisen kahdek-

san vuoden aikana noin 35 prosentista noin kymmeneen prosenttiin. Sen sijaan sivukonttorien yleisön luottojen osuus tytäripankkien ja sivukonttorien yhteenlasketuista yleisön luotoista on kasvanut noin 30 prosentista yli 70 prosenttiin.

Edellisen perusteella näyttäisi siltä, että suomalaiset yritykset eivät ole nostaneet ulkomaista luottoa ainakaan suoraan suomalaisten pankkien ulkomaisista tytäripankeista tai sivukonttoreista. Pankkien yhtenä motiivina etabloitua ulkomaille on ollut suomalaisten kansainvälistyvien yritysten rahoittaminen. Pankkien ulkomaisten yksiköiden taseista ei kuitenkaan ole havaittavissa suomalaisten yritysten suurta osuutta yleisön luotoissa. Toisaalta ulkomaiset yksiköt rahoittavat todennäköisesti suoraan suomalaisten omistamia ulkomailta sijaitsevia tytä- ja osakkuusyhtiöitä. Sellaisia tietoja, joista selviäisi, kuinka paljon tällaista rahoitusta on tapahtunut, ei ole käytettävissä.

6.2.2 Vastattavaa

Ulkomaisilla tytäripankeilla vieraan pääoman osuus koko pääomasta on ollut viimeisten kahdeksan vuoden aikana melko tasaisesti noin 90 prosenttia. Tämä on ollut suunnilleen sama suhdeluku kuin emopankeilla. Ulkomaisilla sivukonttoreilla vieraan pääoman osuus on ollut 99 ja 100 prosentin välillä. Tämä johtuu siitä, että sivukonttoreilla ei ole ollut varauksia juuri ollenkaan ja ns. perustamispääoma on ollut suunnilleen tilikauden ja edellisten tilikausien tappioiden suuruinen. Sivukonttorien laskennallisessa tilinpäätöksessä käytetään perustamis-pääomaa oman pääoman sijasta, koska sivukonttoreilla ei ole varsinaista omaa pääomaa.

Vieras pääoma koostuu sekä tytäripankeilla että sivukonttoreilla pääasiassa veloista muille pankeille ja yleisön talletuksista. Velkojen määrä muille pankeille on vaihdellut ja viime vuonna se oli tytäripankeilla noin 56 prosenttia ja sivukonttoreilla noin 78 prosenttia vieraan pääoman määrästä (taulukko 9). Myös yleisön talletusten määrä on vaihdellut; viime vuonna se oli tytäripankeilla noin 35 prosenttia ja sivukonttoreilla noin 9 prosenttia koko vieraasta pääomasta.

Taulukko 9.

**Ulkomaisten tytä pankkien ja sivukonttorien
vieraan pääoman rakenne, %**

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
<u>Tytärpankit</u>								
Velat muille pankeille/VPO	89.5	78.7	80	74.4	74	75.2	60.6	56.1
Yleisön talletukset/VPO	8.2	16	14	17.5	18.8	19.1	23.2	35.1
<u>Sivukonttorit</u>								
Velat muille pankeille/VPO	82.4	89.6	85.1	72.5	67.6	71.2	71.6	77.7
Yleisön talletukset/VPO	15.7	7.5	11.8	21.4	26	20	10.7	9.2

Sivukonttorien veloista pankeille suomalaisten pankkien osuus on noussut muutamasta prosentista 1980-luvun lopulla noin kymmeneen prosenttiin; viime vuonna se oli noin 19 prosenttia. Sivukonttorien osuus tytä pankkien ja sivukonttorien yhteenlasketuista veloista pankeille on ollut runsaat puolet lukuun ottamatta kahta viime vuotta, jolloin se on ollut yli 75 prosenttia.

Varsinaiseen omaan pääomaan lasketaan tytä pankkeilla osakepääoma, osakeanti, rahastot ja sekä tilikauden että edellisten tilikausien voitot/tappiot. Sivukonttoreilla voitot/tappiot lisäksi lasketaan mukaan omaan pääomaan ns. perustamis pääoma. Lisäksi molemmilla otetaan ns. laajaan omaan pääomaan mukaan myös varaukset, arvostuserät ja osakasluotot. Tytä pankkien saamat osakasluotot ovat vaihdelleet viimeisten kahdeksan vuoden aikana runsaasta 300 miljoonasta markasta 950 miljoonaan markkaa. Tytä pankkien ja sivukonttorien laajan oman pääoman osuus on vaihdellut kolmen ja neljän prosentin välillä.

7 Suomalaisen pankkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien kannattavuus, omavaraisuus ja veroaste ulkomailla vuosina 1985–1992

Kannattavuutta tarkastellaan seuraavassa käyttökateella sekä oman pääoman tuotolla mitattuna. **Käyttökateesta** selviää, kuinka hyvin pankkien tuotot ovat riittäneet toiminnasta aiheutuviin kuluihin sekä kuinka paljon rahaa on jäänyt poistoihin ja voittoon/tappioon. **Oman pääoman tuotto-%** taas kertoo, kuinka paljon oman pääoman sijoitukselle on saatu tuottoa mitattuna liikevoitolla/tappiolla (= tulos ennen satunnaisia eriä) verojen jälkeen. **Oman varaisuudella** mitataan pankkien oman pääoman suhdetta taseen loppusummaan. **Efektiiivinen veroaste** kuvaa pankkien maksamia veroja suhteessa niiden liikevoittoon.

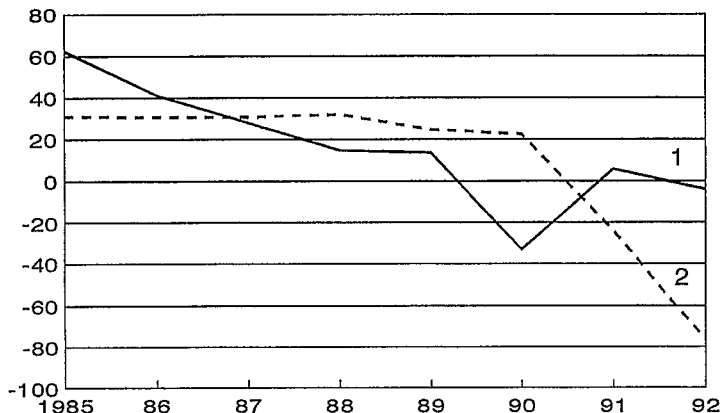
7.1 Kannattavuus

7.1.1 Käyttökate-%

Suomalaisen pankkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien kannattavuus mitattuna käyttökateen suhteella kokonaistuotoista on laskenut jyrkästi tarkasteluajanjaksona. Suhde oli vuonna 1985 noin 62 prosenttia, mutta viime vuonna lievästi negatiivinen ja vuonna 1990 jopa yli 30 prosenttia negatiivinen. Suomalaisilla emoyrityksillä luku on ollut noin 30 prosenttia kahta viime vuotta lukuun ottamatta, jolloin se on ollut negatiivinen (kuviokuva 10).

Kuvio 10.

**Pankkien käyttökate suhteessa kokonais-
tuottoihin, %**

- 1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (ml. ulkomaiset sivukonttorit)

Myös markkamääräisesti mitattuna ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien käyttökate on vähentynyt kahdeksan vuoden aikana noin 240 milj. markasta negatiiviseksi. Tytäryritysten käyttökate on ollut selvästi suurempi kuin sivukonttorien, joilla se on ollut tarkasteluaikana vuotta 1985 lukuun ottamatta negatiivinen. Vuonna 1990 myös tytäryritysten käyttökate oli miinusmerkkinen. Verrattuna emoyritysten yhteenlaskettuun markkamääräiseen käyttökateeseen ulkomaisten yksiköiden merkitys on ollut vähäinen. Taulukossa 10 on esitetty markkamääräiset käyttökateet.

Taulukko 10.

Emoyritysten ja niiden ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien käyttökate, milj. mk

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit	242.9	241.6	177.3	108.8	97.9	-225.2	74.2	-63.5
Emoyritykset (ml. ulkomaiset sivukonttorit)	2270.5	2523.5	3161	3772.4	3149.4	2964.5	-1755.3	-8351.6

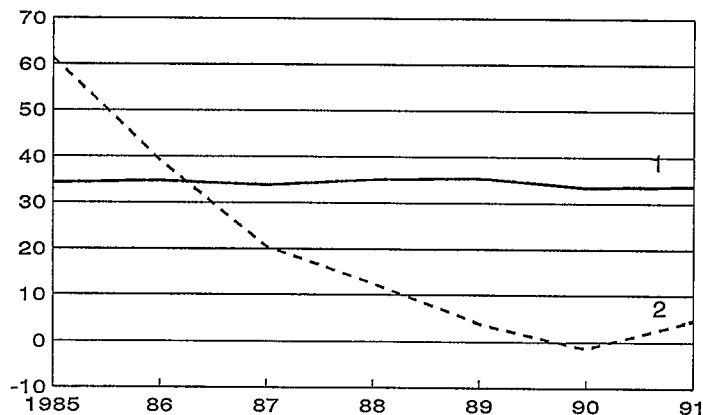
Suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttorien kannattavuus on ollut OECD-maissa vuodesta 1987 lähtien selvästi heikompi kuin paikallisten pankkien kannattavuus. OECD:n julkaise-

massa Financial Statements of Banks -tilastossa ei ole julkaistuna varsinaista käyttökateetta. Julkaisussa esitetty luku "Net Income" vastaa kutakuinkin käyttökate-käsitettä, sillä se on saatu vähentämällä kokonaistuotoista käyttökustannukset eli se on julkaisussa tulos ennen varauksia ja veroja. Poistoja julkaisussa ei ole. Isossa-Britanniassa, Luxemburgissa, Ranskassa, Ruotsissa, Sveitsissä ja Yhdysvalloissa sijaitsevien suomalaisten tytärbankkien ja sivukonttorien käyttökateen suhde kokonaistuottoihin on laskenut jyrkästi tarkasteluajanjaksona kuten oli myös kaikkien ulkomaisten tytärbankkien ja sivukonttorien.

Edellä mainituissa kuudessa OECD-maassa suhdeluku on pysytellyt vuosien 1985-1991 aikana melko tasaisena 33 prosentista 35 prosenttiin. Kuviossa 11 on esitetty edellä mainituissa OECD-maissa sijaitsevien suomalaisten tytärbankkien ja sivukonttorien käyttökate suhteessa kokonaistuottoihin sekä paikallispankkien tuotot toiminnallisten kulujen jälkeen suhteessa kokonaistuottoihin. Suomalaiset pankit ovat pärjänneet selvästi huonommin kuin paikalliset pankit.

OECD-maissa sijaitsevien suomalaisten pankkien tytärbankeilla ja sivukonttoreilla käyttökateen suhde kokonaistuottoihin on ollut heikoin Isossa-Britanniassa ja paras Sveitsissä. Tytärbankit ovat menestyneet kuitenkin Isossa-Britanniassa käyttökateella mitattuna varsin kohtuullisesti.

Kuvio 11. **Pankkien käyttökate suhteessa kokonaistuottoihin eräissä OECD-maissa, %**

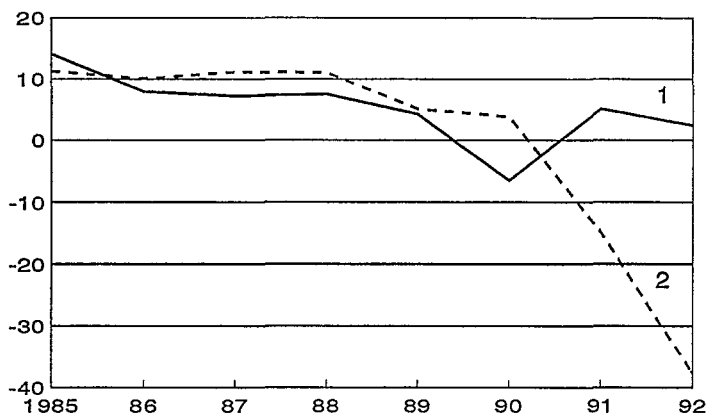
- 1 Paikalliset pankit
- 2 Suomalaisen pankkien tytärbankit ja sivukonttorit

7.1.2 Oman pääoman tuotto prosentti tytäryrityksille

Oman pääoman tuottoa tarkastellaan ainoastaan tytäryritysten osalta. Sivukonttoreille ei voida laskea oman pääoman tuottoa, koska niillä ei ole varsinaista omaa pääomaa. Oman pääoman tuotto on laskettu suhteuttamalla liikevoitto/tappio taseen omaan pääomaan ja varauksiin. Emoyrityksillä ja ulkomaisilla tytäryrityksillä ei ole taseessa vähemmistöosuutta, joka tulisi laskea mukaan omaan pääomaan. Vähemmistöosuus esiintyy vain konsernitilinpäätöksissä. Tytäryrityksillä osakasluottoja ei ole sisällytetty omaan pääomaan.

Ulkomaisten tytäryritysten oman pääoman tuotto prosentti on ollut tarkasteluajanjaksona alhaisempi kuin emoyrityksillä lukuun ottamatta vuosia 1985, 1991 ja 1992. Tytäryrityksillä tuotto oli vuonna 1990 negatiivinen ja emoyrityksillä vuosina 1991 ja 1992 (kuviot 12). Voidaan sanoa, että tytäryritysten tuotto on ollut ulkomailta vuosina 1985–1988 tyydyttävä, koska pääoman tuoton minimikriteerin muodostaa markkinakorkokanta ja esim. 5 vuoden ECU-korko on ollut tällöin noin 7,5–9 prosenttia. Neljänä viimeisenä vuotena sen sijaan tuotto on ollut alhaisempi kuin ECU-korkokanta.

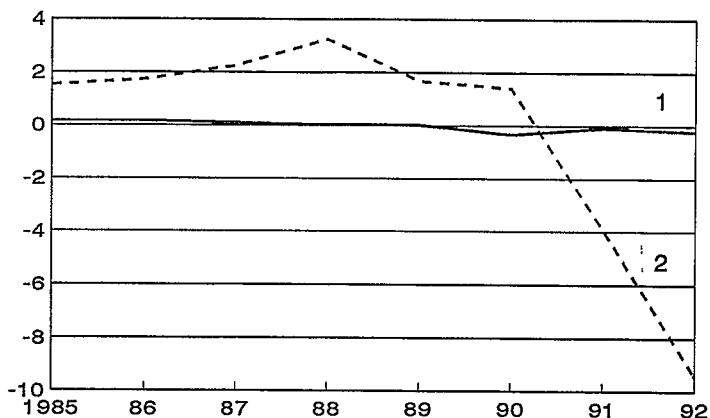
Kuviot 12. Pankkien oman pääoman tuotto prosentti, %

- 1 Ulkomaiset tytäryritykset (ei sisällä osakasluottoja)
2 Suomalaiset emoyritykset (sisältää ulkomaiset sivukonttorit)

Kuvio 13.

**Pankkien liikevoitto ./ Välttömät verot,
mrd. mk**

- 1 Ulkomaiset tytäryritykset ja sivukonttorit
2 Emoyritykset (ml. ulkomaiset sivukonttorit)

Vaikka sivukonttoreille ei ole järkevää laskea tuotto prosenttia, voidaan niiden liikevoittoa/tappiota tarkastella markkamääräisenä. Ulkomaisten sivukonttorien ja tytäryritysten liikevoitto/tappio on ollut erittäin vähäinen verrattuna emoyritysten vastaavaan lukuun (kuviot 13). Tytäryritysten liikevoitto/tappio on vaihdellut tarkasteluajana 1985–1992 negatiivisesta noin 250 milj. markkaan, mutta sivukonttoreilla se on ollut koko ajan paitsi yhtenä vuonna negatiivinen.

7.1.3 Luotto- ja takaustappiot suhteessa yleisön luottoihin

Pankkien kannattavuuteen ovat vaikuttaneet varsinkin viime vuosina merkittävästi luotto- ja takaustappiot. Niiden määrää on tarkasteltu edellä tuloslaskelman rakenteen yhteydessä jaksossa 6.1.2. Pankkien luotonannon kannattavuutta voidaan tarkastella luotto- ja takaustappioiden suhteella yleisön luotoista. Suhdeluku kertoo, kuinka paljon yleisön luotoista aiheutuu pankeille luottotappioita.

Ulkomailla tytäryrityksillä ja sivukonttoreilla luotto- ja takaustappioiden suhde yleisön luottoihin on ollut melkein koko ajan vuosina 1985–1992 alhaisempi kuin emoyrityksillä. Niiden osuus on noussut sekä kotimaassa että ulkomailla melkein koko tarkasteluajanjakson (taulukko 11). Luvut eivät kuitenkaan ole täysin vertailukelpoisia, koska luotto- ja takaustappioiden kirjauskäytäntö vaihtelee eri maissa. Ajankohta jolloin luottotappiot kirjataan tuloslaskelmaan saattaa poiketa esim. Suomen käytännöstä.

Taulukko 11. Emopankkien sekä niiden ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien luotto- ja takaustappiot/luotot yleisölle, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ulkomaiset tytäripankit ja sivukonttorit	0.05	0.1	0.15	0.42	0.28	0.61	1.05	1.52
Emopankit (pl. ulkomaiset sivukonttorit)	0.13	0.22	0.3	0.4	0.64	0.6	2.01	5.29

7.2 Omavaraisuus

Koska käytettävissä olevan aineiston perusteella ulkomaisille tytäripankeille ei voida laskea Kansainvälisen järjestelypankin (BIS) asettamaa vakavaraisuuslukua, esitetään tässä omavaraisuusaste karkeana vakavaraisuuden kuvaajana. Omavaraisuusaste on laskettu suhteuttamalla taseen oma pääoma, varaukset ja arvostuserät taseen loppusummaan. Näin laskettu luku on ollut ulkomaisilla tytäripankeilla alhaisempi kuin emopankeilla kahta viimeistä vuotta lukuun ottamatta. Taulukossa 12 on esitetty emopankkien ja niiden ulkomaisten tytäripankkien omavaraisuusaste.

Taulukko 12. Emopankkien ja ulkomaisten tytäripankkien omavaraisuusaste, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ulkomaiset tytäripankit	3.86	6.15	5.71	5.83	5.63	6.8	8.21	11.95
Emopankit (sis. ulkomaiset sivukonttorit)	7	6.41	6.3	7.1	6.96	7.06	5.64	5.12

Suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäripankkien omavaraisuutta on vaikea arvioida yhteenlaskettujen lukujen perusteella, koska omavaraisuuden vähimmäisvaatimus ei ole sama kaikissa maissa. Sivukonttoreille ei lasketa omavaraisuutta, koska niillä ei ole varsinaista omaa pääomaa.

Eri maiden vaihtelevaa käytäntöä vakavaraisuuden ja pääomavaatimusten laskemisessa on pyritty yhdenmukaistamaan BIS:n ohella myös Euroopan yhteisössä, jossa jäsenmaitten pankkien pääomavaatimukset yhtenäistettiin vuoden 1992 loppuun mennessä. BIS:n uudet vakavarai-

suusvaatimukset ottavat huomioon taseen saamisten ja muiden erien riskit. Myös taseen ulkopuolisten erien luottoriskit sisällytetään vakavaraisuusvaatimuksiin. Vuoden 1993 alusta lukien vakavaraisuusasteen on pitänyt olla vähintään kahdeksan prosenttia. Myös EY-maiden pankkitoiminnan harmonisoinnissa pyritään muiden yhtenäistämistavoitteiden ohella vakavaraisuuden yhtenäistämiseen. EY:n vakavaraisuusdirektiivit ovat pääkohdiltaan samanlaiset kuin BIS:n.

Myös Suomessa on uusittu pankkien vakavaraisuusvaatimukset, jotka ovat nyt samat kaikille talletuspankeille. Aikaisemmin säästö- ja osuuspankeilla vakavaraisuusvaatimus oli alhaisempi kuin liikepankeilla. Uusi vakavaraisuusvaatimus on minimissään kahdeksan prosenttia riskipainotetuista saatavista. Vaatimukset koskevat suomalaisia pankkikonserneita, ja niiden ulkomaiset tytäripankit ovat paikallisten viranomaisten antamien ohjeiden alaisia. Suomen ohjeet poikkeavat rakenteeltaan jonkin verran BIS:n vaatimuksista ja EY:n direktiiveistä, vaikka kahdeksan prosentin vakavaraisuuden vähimmäisvaatimus onkin sama (Savela 1990).

7.3 Veroaste

Suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäripankkien efektiivinen veroaste on ollut vuosina 1985–1988 selvästi korkeampi kuin suomalaisilla emopankeilla. Kunkin vuoden efektiivinen veroaste voidaan laskea suhteuttamalla asianomaisena vuonna maksetut välittömät verot liikevoittoon. Vuonna 1989 näin laskettu veroaste oli ulkomaisissa tytäripankeissa vain runsaat kaksi prosenttia korkeampi kuin emopankeilla. Vuonna 1990 tytäripankkien yhteenlaskettu liikevoitto oli negatiivinen, mutta silti ne maksoivat veroa. Emopankeilla veroaste sen sijaan oli yli 39 prosenttia.

Efektiivistä veroastetta ei ole luontevaa laskea silloin, kun liikevoitto on negatiivinen. Jos veroaste laskettaisiin, se olisi tällöin negatiivinen. Tämä tarkoittaisi, että verojen maksamisen sijasta saataisiin veron palautusta. Pankithan maksoivat paljon veroa yhteenlaskettuun liikevoittoon nähden niinä vuosina, jolloin niiden yhteenlaskettu liikevoitto oli negatiivinen.

Kahtena viime vuotena emopankit maksoivat veroa, vaikka tilikauden liikevoitto oli negatiivinen. Taulukossa 13 on esitetty emopankkien ja ulkomaisten tytäripankkien efektiiviset veroasteet.

Taulukko 13.

**Emopankkien ja ulkomaisten tytä pankkien
efektiivinen veroaste vuosina 1985–1991, %**

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ulkomaiset tytä pankit	28.1	22	19.3	21.3	22.7	.	16	20.5
Emopankit	14.6	11.7	9.8	12	20.4	39.2	.	.

Emopankeista KOP:n ja SYP:n maksamien verojen määrä yli kaksinkertaistui vuonna 1990 edelliseen vuoteen verrattuna. Tähän vaikutti osaltaan siirtyminen Suomen yritysverotuksessa avoimien verojen -verotukseen.

Suomalaisten pankkien ja yleensäkin yritysten kansainvälisesti alhaiseen veroasteeseen on vaikuttanut monien varausten käyttömahdollisuus tuloslaskelmassa ennen jakokelpoista voittoa. Ulkomailla yrityksillä ei ole ollut käytössään niin monia varausmahdollisuuksia kuin Suomessa on ollut.

Koska yritystoiminnan verotus on ollut ulkomailla ankarampaa kuin Suomessa, pankeilla on saattanut olla kiinnostusta siirtää ulkomailla syntyneitä voittoja kotimaahan käyttämällä erilaisissa sisäisissä palveluissa markkinahinnasta poikkeavaa hintaa. Siirtohinnoittelun vaikutusta teollisuusyritysten voitonjakoon ja voiton kotiuttamistapoihin on käsitelty mm. Kinnunen (1991).

8 Yhteenveto ja johtopäätökset

Suomalaisten pankkien etabloituminen ulkomaille alkoi jo 1960-luvulla, mutta varsinaisesti se ajoittui vasta 1980-luvulle. Pankkien kansainvälistymistä vauhdittivat rahoitusmarkkinoiden voimakas kansainvälistyminen, suomalaisten yritysten toimintojen siirtyminen yhä enemmän ulkomaille sekä suomalaisten yritysten lisääntynyt ulkomaankauppa.

Suomalaisten pankkien toiminta ulkomailla suuntautui aluksi suomalaisten yritysten rahoittamiseen ja erilaisten palveluiden tarjoamiseen niille. Tämä toiminta ei kuitenkaan riittänyt turvaamaan ulkomaisille yksiköille riittävää toiminnallista pohjaa ja tämän johdosta pankit monipuolistivatkin toimintojaan ulkomailla. Palveluja suunnattiin myös ulkomaisille yrityksille ja aivan viime vuosina yksityisasiakkaille.

Kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden arvopaperistumisen sekä Suomen säännöstelyolosuhteiden muuttumisen myötä suomalaiset pankit perustivat 1980-luvun lopussa ulkomaille myös lukuisia rahoit-

tus-, sijoitus- ja kiinteistöyhtiöitä. Rahoitusyhtiöt tarjosivat muita kuin perinteisiä pankkipalveluita asiakkailleen ja sijoitus- ja kiinteistöyhtiöt perustettiin hoitamaan suomalaisten pankkien kansainvälistä sijoitus-toimintaa ulkomailla. Näistä yhtiöistä ei ollut käytettävissä kattavia tilinpäätöstietoja, joten niiden toiminnan tuloksellisuuden arviointi jäi tämän selvityksen ulkopuolelle. Tämä on valitettavaa, koska rahoitus-, sijoitus- ja kiinteistöyhtiöiden tulosten tarkastelu olisi antanut mahdollisuuksia pankkien kaikkien ulkomaisten yksiköiden toiminnan tuloksellisuuden arviointiin. Kaikkien ulkomaisten yksiköiden tarkastelu olisi antanut kattavamman kuvan pankkien kansainvälistymisestä kuin pelkästään ulkomaisten tytäryhtiöiden ja sivukonttorien toiminnan tarkastelu antoi.

Pääpaino selvityksessä oli suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäryhtiöiden ja sivukonttorien toiminnan tuloksellisuuden arvioimisessa. Käytettävissä olleiden tilinpäätöstietojen perusteella selvisi, että suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäryhtiöiden ja sivukonttorien toiminta ei ole ollut keskimäärin ulkomailla kovinkaan kannattavaa. Tilikauden liikevoitto oli esimerkiksi vuosina 1990, 1991 ja 1992 negatiivinen. Tilikauden tulos, jossa on mukana varausten muutos, muut tuloksenjärjestelyerät ja välittömät verot, oli neljänä vuotena negatiivinen viimeisen kahdeksan vuoden aikana.

Tytäryhtiöiden toiminta oli selvästi kannattavampaa kuin sivukonttorien. Tarkasteluajanjaksona 1985–1992 sivukonttorit näyttivät tappiollista tulosta yhtä vuotta lukuun ottamatta. Sen sijaan tytäryhtiöt näyttivät tappiollista tulosta vain vuonna 1990. Sivukonttoreilla vuosi 1992 oli tarkasteluajanjakson tappiollisin.

Ulkomaisten tytäryhtiöiden ja sivukonttorien toiminta ei tuottanut emopankeille juuri voittoja vaan suomalaiset pankit maksoivat kansainvälistymisessään oppirahoja aivan kuten suomalaiset teollisuusyrityksetkin. Kannattavuustarkasteluun saattaa kuitenkin vaikuttaa siirtohinnoittelun käyttömahdollisuus konsernin sisäisissä palveluissa ja maksuissa.

Ulkomaisten tytäryhtiöiden ja sivukonttorien kannattavuus heikkeni mitattuna kaikilla lasketuilla tunnusluvulla. Kannattavuuden kehityksessä oli havaittavissa selvä yhteys valuutansäännöstelyn purkamiseen. Ulkomaisten tytäryhtiöiden ja sivukonttorien kannattavuus laski sitä mukaa, kun valuutansäännöstelyä purettiin Suomessa. Pankit pystyivät säännöstelyn aikana järjestämään suomalaisille yrityksille esimerkiksi tuonnin rahoitusta ulkomaisten yksiköidensä kautta. Tämä laillisesti tapahtunut tuonnin rahoitusluottojen kiertäminen oli pankeille tuottoisaa toimintaa. Myös monia muita kotimaisilla rahoitusmarkkinoilla sovellettuja säännöstelymääräyksiä oli mahdollista tuottoisasti kiertää ulkomaisten yksiköiden avulla. Voidaan olettaa, että näin myös tapah-

tui, koska pankkien ulkomaisten yksiköiden kannattavuus laski samassa tahdissa kuin valuutansäännöstelyä ja kotimaista rahoitusmarkkinoiden säännöstelyä Suomessa purettiin. Tosin taloudellisen tilanteen yleisellä heikkenemisellä ja pankkien vaikeuksilla useissa maissa on varmasti ollut myös vaikutusta pankkien kannattavuuteen.

Koska selvityksessä käytetyt luvut olivat yhteenlaskettuja lukuja, on selvää, että eri pankkiryhmittymien ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien kannattavuuden välillä oli eroja. Myös samalla pankilla oli yksiköitä, jotka menestyivät ulkomailla hyvin ja yksiköitä, joiden toiminta ei ollut tyydyttävää. Aineistossa ei ollut kuitenkaan yhtään sellaista yksikköä, jonka toiminta olisi ollut poikkeuksellisen tappiollista tai tuottoisaa muihin yksiköihin verrattuna koko tarkasteluajanjakson ajan.

On muistettava, että suomalaisten pankkien ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien osuus koko konsernin tuloksessa ei ole ollut merkittävä. Esimerkiksi ulkomaisten yksiköiden luotto- ja takaustappiot suhteessa emopankin (pl. ulkomaiset sivukonttorit) vastaaviin lukuihin ovat olleet yleensä alle kymmenen prosenttia. Vuosina 1988 ja 1990 ulkomaisista yksiköiden luotto- ja takaustappiot olivat noin 20 prosenttia suhteessa emopankin vastaaviin. Ulkomaisten yksiköiden toiminta on kuitenkin konsernitasolla katsottuna markkamääräisesti mitattuna aika vähäistä eivätkä niiden aiheuttamat tappiot ole ainakaan toistaiseksi olleet ratkaisevia pankkien viime vuosien tappiollisissa tuloksissa.

Vaikka ulkomaisten tytäripankkien ja sivukonttorien osuus suomalaisten pankkien tuloksessa on toistaiseksi ollut vähäinen, niiden merkitys saattaa tulevaisuudessa kasvaa. Kansainvälinen taantuma aiheuttaa väistämättä myös suomalaisten pankkien ulkomaisille tytäripankeille ja sivukonttoreille lisää vaikeuksia. Luottotappioista, lainojen vakuusarvojen alenemisesta ja korkokehityksestä aiheutuvia markkamääräisiä vaikutuksia on kuitenkin mahdotonta ennakoida.

Edelleen kiristynvä kilpailu kansainvälisessä pankkitoiminnassa heikentää suomalaisten pankkien kannattavuutta tulevaisuudessa. Suomalaisten pankkien lähtökohdat kilpailulle ulkomailla eivät ole tällä hetkellä parhaat mahdolliset, koska emopankit ovat suurissa vaikeuksissa eivätkä ne pysty tukemaan ja kehittämään riittävästi ulkomaista toimintaansa. Päinvastoin tällä hetkellä näyttää siltä, että suomalaiset pankit ovat vähentämässä toimintaansa ulkomailla.

Lähteet

- Benston, G. J. (1990) U.S Banking in an Increasingly Integrated and Competitive World Economy. *Journal of Financial Services Research* 4.
- Flatraaker, D.-I. — Hesevåg, V. (1991) Norwegian Banks abroad. *Norges Bank Economic Bulletin* 1991:3.
- Heikkilä, A. — Kinnunen, H. (1991) Teollisuuden kansainvälistyminen 1980-luvulla, teoksessa *Kansainvälistyvä yritys ja muuttuva Eurooppa*, toimittaneet P. Haavisto ja S. Saralehto, *Elinkeinoelämän tutkimuslaitos B:75*.
- Hemberg, K. — Solttilla, H. (1992) Developments in Bank Profitability, *Bank of Finland Bulletin* 1992:5.
- Johansson, P. — Solttilla, H. (1989) Suomen rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1989:3.
- Khoury, S. J. (1980) *Dynamics of International Banking*. Praeger Publishers, New York.
- Kinnunen, H. (1991) Suomalaisien yritysten kansainvälistyminen: ulkomaantoiminnan kannattavuus ja vaikutus kotimaantalouteen, *Suomen Pankki A:80*. Helsinki.
- Koskenkylä, H. (1992) Mihin SKOP kompastui? — SKOP- ja OKO-pankkien vertailua 1984–1990, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1992:2.
- Lehto-Sinisalo, P. (1991) Valuutansäännöstelyn vuosikymmenet, *Suomen Pankin keskustelualoitteita* 14/91.
- Lewis, M. K. — Davis, K. T. (1987) *Domestic and International Banking*. Philip Allan, Oxford.
- Malkamäki, M. (1990) Rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen, *Suomen Pankki A:78*. Helsinki.
- Malkamäki, M. (1991) Rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla, teoksessa *Suomen rahoitusmarkkinat 1990*, *Suomen Pankki A:79*. Helsinki.
- Nyberg, P. (1992) Regulation-driven Markets: Some Examples of Distortions in the Finnish Financial Markets, *Bank of Finland Financial Markets Department Working Paper* 5/92.
- Rantama, J. (1990) Rahoitusmarkkinoiden keskeiset muutokset, teoksessa *Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla*, *Suomen Pankki A:78*. Helsinki.
- Rugman, A. M. — Kamath, S. J. (1987) International Diversification and Multinational Banking, teoksessa *Recent Developments in International Banking and Finance*, toimittaneet S. J. Khoyry ja A. Ghosh. McGraw-Hill, London.
- Savela, J. (1990) Pankkien vakavaraisuusvaatimusten uusiminen, teoksessa *Pankki-toiminnan lähtökohdat kansainvälisessä kilpailussa*, *Suomen Pankki A:77*. Helsinki.

Suomalaisten ja ulkomaisten pankkien tilinpäätöskäytäntö, toimittaneet L. Halme ja P. Launiainen, Suomen Pankki A:71. Helsinki.

White, B. B. (1985) Foreign Banking in the United States: A Regulatory and Supervisory Perspective, teoksessa Dynamics of Banking, toimittaneet T. M. Havrilesky, R. L. Schweitzer ja J. T. Boorman. Harlan Davidson, Arlington Heights, Illinois.

Yritystutkimuksen analyysimenetelmät (1983), Yritystutkimusneuvottelukunta.

Tilastoaineisto

Suomen Pankki: tiedotteet nro SS 1992 ja SS 1986, Suorat sijoitukset ulkomaille ja ulkomailta Suomeen.

Suomen Pankki: pankkien hakemuskirjeet Suomen Pankille.

Suomen Pankki: suorien sijoitusten seurantakyselyn tiedot vuosilta 1988–1992.

Suomen Pankki: suorien sijoitusten virtatiedot vuosilta 1970–1992.

Suomen Pankki: suomalaisten pankkien ulkomaisten tytä pankkien ja sivukonttorien tilinpäätöstiedot vuosilta 1985–1992.

Vuosikertomukset: KOP, SYP, SKOP, OKO ja PSP vuosilta 1980–1992.

OECD: Financial Statements of Banks 1981–1991.

Liite

Pankkien ulkomaiset tytär- ja osakkuuspankit

Perustamis- tai hankkimisvuosi	Nimi	Sijainti	Emopankki	Lopettamis- tai luopumisvuosi	emopankin viimeisin omistus %
1964	Nordfinanz-Bank, Zürich	Zürich	KOP	tytärpankiksi vuonna 1984	5 %
	Banque Scandinave en Suisse, Geneve	Geneve	SYP	1982	90 % 11.95 %
1967	Manufactures Hanover Banque Nordique	Pariisi	KOP	1986	10 %
1969	Scandinavian Bank Ltd ⇒ Scandinavian Bank group PLC	Lontoo	SYP	1990	20 %
1971	Nordic Bank Ltd Banque Transatlantique S.A.	Lontoo	KOP	1984	25 %
		Pariisi	HOP ¹	1991	1 %
1973	London & Continental Bankers Ltd Banque Nordeurope S.A.	Lontoo	OKO	1987	2.55 %
		Luxemburg	SKOP	1987	43.75 %
1976	Union Bank of Finland International S.A.	Luxemburg	SYP		100 %
1977	Kansallis International Bank S.A. Hanse Bank	Luxemburg	KOP	ennen vuotta 1984	85 %
		Luxemburg	HOP		10 %
1979	Nordic American Banking Corporation	New York	KOP	1985	25 %
1980	Union Bank of Finland (Singapore) Ltd B.E.G. Bank Europäischer Genossenschaftsbanken	Singapore	SYP		100 %
		Zürich	OKO	1987	1.4 %
1981	American Scandinavian Banking Corporation Arbuthnot Latham Bank Postipankki (U.K.) Ltd (PSP&Company) Ltd	New York	SYP	tytärpankiksi vuonna 1985	100 %
		Lontoo	HOP	1986	16 %
		Lontoo	PSP	1990	100 %

¹ HOP fuusioitiin SYP:iin vuonna 1986.

Perustamis- tai hankkimisvuosi	Nimi	Sijainti	Emopankki	Lopettamis- tai luopumisvuosi	emoyhtiön viimeisin omistus %
1983	Kansallis Overseas Bank, Ltd Fenno Scandia Ltd	Nassau Lontoo	KOP SKOP	1992 tytärpankiksi vuonna 1990	100 % 100 %
1984	Kansallis International Bank (Asia-Pacific) Ltd	Singapore	KOP		100 %
1985	Bank of Helsinki (Overseas) Ltd ⇒ Union Bank of Finland (Bahamas) Ltd	Nassau	HOP SYP		100 %
1986	Union Bank of Finland (France) S.A. Kansallisbanken Ab Banque Indosuez Sverige Ab Skopbank (Cayman) Ltd Okobank Ab Okobank (Cayman) Ltd	Pariisi Tukholma Tukholma Cayman- saaret Tukholma Cayman- saaret	SYP KOP PSP SKOP OKO OKO	sivukonttoriksi 1992 1988 1991 sivukonttoriksi 1992	100 % 100 % 20 % 100 % 100 % 100 %
1989	Skopbank International S.A. International Moscow Bank	Luxemburg Moskova	SKOP KOP		100 % 12 %
1990	First Nordic Bank S.A.	Luxemburg	KOP		29 %

Pankkien ulkomaiset sivukonttorit

Perustamisvuosi	Nimi
1984	Union Bank of Finland, Lontoo Kansallis-Osake-Pankki, Lontoo
1985	Kansallis-Osake-Pankki, New York
1986	Union Bank of Finland, New York Union Bank of Finland, Caymansaaret KOP, Singapore KOP, Caymansaaret
1987	Union Bank of Finland, Singapore
1989	KOP, Luxemburg Skopbank, New York Skopbank, Caymansaaret
1990	PSP, Lontoo PSP, New York PSP, Caymansaaret
1992	Union Bank of Finland, Paris Okobanken, Tukholma

Pankkien edustustot ulkomailla 31.12.1992

avattu

Kansallis-Osake-Pankki

Frankfurt am Main	1986
Hong Kong	1983
Moskova	1973
Pariisi	1991
Tokio	1981
Tukholma	1985

Suomen Yhdyspankki Oy

Beijing	1991
Göteborg	1987
Hong Kong	1986
Kööpenhamina	1986
Moskova	1975
Oslo	1985
Sao Paulo	1980
Tallinna	1992
Tokio	1972 (1986)
Tukholma	1984

Yhteisedustustot:

Budapest	1990
Praha	1990
Varsova	1990

Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki

Beijing	1988
Kööpenhamina	1984
Lontoo	1979
Moskova	1982
Oslo	1984
Tukholma	1984

Osuspankkien Keskus-Osake-Pankki

Lontoo	1986
Moskova	1986
New York	1990

Postipankki Oy

Moskova	1984
Tokio	1985
Tukholma	1986

Ulkomaiset pankit Suomessa

Juha Savela

Sisällys

1	Johdanto	59
2	Suomessa toimivat ulkomaiset pankit	60
3	Toimintaympäristö ja kilpailustrategiat	63
3.1	Pankkitoiminnan säätely	63
3.2	Rahoitusmarkkinoiden ominaispiirteet	65
3.3	Rahoituspalvelut	66
3.4	Strategian valinta	66
4	Kokemukset ulkomaisten pankkien menestymisestä Suomessa	68
4.1	Kasvu ja markkinaosuudet	68
4.2	Tuloskehitys	71
5	Tiivistelmä ja johtopäätökset	72
	Lähteet	74

1 Johdanto

Tunnetuimmat kansainväliset pankit ovat jo vuosikymmenien ajan laajentaneet toimintaansa kotimaidensa ulkopuolelle. Eräiden Euroopan maiden markkinoille ulkomaiset pankit tulivat jo 1920-luvulla toisia pankkeja ostamalla tai uusia perustamalla (Muldur 1993). Pankkien kansainvälistymiseen on ollut useita vaikuttimia. 1980-luvun merkittävänä sysäyksenä voidaan pitää ulkomaisten pääomanliikkeiden säätelyn asteittaista poistamista. Viime vuosina kansainvälistymisen edellytyksiä on parantanut pyrkimys yhdentää rahoitusmarkkinoita, ja se on ollut erityisesti Euroopan yhteisön tavoitteena. Suomeen ensimmäiset ulkomaiset pankit perustettiin vasta 1980-luvun alussa, kun ensin oli poistettu etabloitumista rajoittaneet lainsäädännölliset esteet.

Pankit voivat harjoittaa toimintaa kotimaansa ulkopuolella perustamalla toiseen maahan tytärbankin tai sivukonttorin. Sen lisäksi, että perustetaan ulkomaille uusi tytäryhtiö tai sivukonttori, voidaan myös ottaa haltuun jo toimiva pankki. Toisen maan markkinoille voidaan päästä myös edustuston tai yhteistyösopimusten avulla. Suomeen perustetut ulkomaisten pankkien tytärbankit ja myöhemmin myös ulkomaisten pankkien sivukonttorit ovat voineet tarjota Suomessa vapaasti kaikkia pankkilainsäädäntömme sallimia rahoituspalveluja ja kilpailla siten suomalaisten pankkien kanssa. Vuoden 1994 alusta voimaan tulleen ETA-sopimuksen mukaan missä tahansa Euroopan talousalueen maassa toimiluvan saanut pankki voi perustaa sivukonttorin tai tarjota suoraan ulkomailta Suomeen pankin toimilupaan sisältyviä rahoituspalveluja.

Yksi keskeisimmistä ulkomaisiin pankkeihin kohdistuneista odotuksista on ollut se, että kilpailu rahoitusmarkkinoilla lisääntyy ja rahoituspalveluiden hinnat sen ansiosta laskevat. Näin voi kuitenkin tapahtua vain siinä tapauksessa, että ulkomailta etabloituvilla pankeilla on Suomen markkinoilla riittävät toimintaedellytykset. Tässä artikkelissa tarkastellaan erityisesti pankkien toimintaympäristön muutoksia ja kilpailustrategioita, koska ne ovat tärkeitä pankkien tuloksellisen toiminnan kannalta. Lisäksi analysoidaan ulkomaisen pankkisektorin markkina-asemaa ja tuloskehitystä vuodesta 1982 alkaen. Lopuksi esitetään keskeisimmät johtopäätökset ulkomaisten pankkien toiminnan vaikutuksista Suomen rahoitusmarkkinoihin. Koska Suomessa toimivilla ulkomaisten pankkien edustustoilla ei ole ollut oikeutta harjoittaa varsinaista pankkitoimintaa, edempänä keskitytään ainoastaan tytärbankkeina ja sivukonttoreina toimivien ulkomaisten pankkien yksiköihin.

2 Suomessa toimivat ulkomaiset pankit¹

Suomen rahoitusmarkkinat avautuivat konkreettisesti ulkomaiselle pankkikilpailulle vuonna 1979, jolloin ulkomaisten pankkien sallittiin perustaa maahamme tytä pankkeja (UlkPL, L 31.8.1978/684). Tätä ennen ulkomaisilla pankeilla oli ollut mahdollisuus perustaa Suomeen edustustoja, joiden avulla pankit saivat tuntuman Suomen markkinoihin. Osakeyhtiömuodossa toimiviin tytä pankkeihin sovellettiin Suomen liikepankkilakia ja niitä myös valvottiin samoin kuin suomalaisten omistamia liikepankkeja. Valvonnan toteuttamisen kannalta etabloitumisen salliminen tytäryhtiön avulla oli varsin perusteltua.

Ensimmäiset ulkomaiset pankit perustettiin Suomeen vuonna 1982. Tuolloin aloittivat toimintansa amerikkalaisen Citibankin ja Chase Manhattan Bankin sekä ranskalaisen Banque de l'Indochine et de Suezin tytä pankit. Kolme vuotta myöhemmin englantilainen Samuel Montagu perusti Helsinkiin tytä pankin, ja vuonna 1990 aloitti toimintansa ruotsalaisen Svenska Handelsbankenin tytä pankki. Sitten kaikki ulkomaiset pankit eivät ole pysytelleet Suomen markkinoilla oman yksikkönsä avulla. Chase Manhattan Bank Oy myytiin vuonna 1987 ruotsalaiselle PKbankenille. PKbanken International (Finland) Oy:stä muodostettiin myöhemmin Nordbanken Finland Oy. Midland Montagun Helsingin sivukonttorin toiminta päättyi kokonaan vuonna 1992.

Vuonna 1991 Suomen lainsäädäntö salli ulkomaisten pankkien perustaa Suomeen myös sivukonttoreita. Tuohon aikaan maassamme toimineet ulkomaiset pankit, Citibankia lukuun ottamatta, perustivat varsin nopeasti sivukonttorit jatkamaan tytä pankkiensa toimintaa. Tytä pankkien muuttamista sivukonttoreiksi voidaan pitää osana kansainvälisten pankkien laajempaa toimintastrategiaa, jossa tärkeitä näkökohtia ovat mm. pankin oman pääoman tehokas allokointi ja toimintakulujen vähentäminen. Vuoden 1992 lopussa neljän ulkomaisen yksikön taseiden loppusumma oli yhteensä 7.7 miljardia markkaa ja niiden palveluksessa oli yhteensä likimäärin 100 henkilöä. Kullakin ulkomaisella pankilla on Suomessa ainoastaan yksi toimipiste, joka sijaitsee Helsingissä (taulukko 1).

¹ Suomessa toimivilla ulkomaisilla pankeilla tarkoitetaan Suomessa toimivia ulkomaalaisten omistamia liikepankkeja ja muiden maiden pankkien sivukonttoreita Suomessa.

Taulukko 1.

Ulkomaiset pankit Suomessa 31.12.1993

Pankin nimi	Kotivaltio	Aloitettu Suomessa
Citibank Oy	USA	1982
Banque Indosuez, Helsingin sivukonttori	Ranska	1982
Nordbanken, Helsingin sivukonttori	Ruotsi	1990
Svenska Handelsbanken, Helsingin sivukonttori	Ruotsi	1990

Ensimmäiset ulkomaiset pankit etabloituivat Suomeen sellaiseen aikaan, jolloin rahapolitiikkaa toteutettiin pääasiassa korko- ja valuutansäännöstelyn avulla. Tuolloin oli myös tyypillistä, että ulkomaisten pankkien katsottiin jotenkin uhkaavan Suomen rahoitusmarkkinoiden ja talouselämän itsenäisyyttä, ja siitä syystä niihin suhtauduttiin aluksi varauksin. Mitään suurta ryntäystä Suomen markkinoille ei kuitenkaan tapahtunut. Ulkomaisten pankkien markkinaosuus on ollut peruspankkitoiminnassa jatkuvasti hyvin pieni. Suomen tilanne ei kuitenkaan ole täysin ainutlaatuinen, kun sitä verrataan ulkomaisten pankkien markkinaosuuksiin muissa maissa. Ulkomaiset pankit ovat saaneet helpommin jalansijaa uusien ja suppealle asiakaskunnalle tarkoitettujen palvelujen markkinoinnissa kuin peruspankkitoiminnassa, johon voidaan lukea yritysten ja kotitalouksien rahoitus ja maksujenvälitys (esim. Muldur 1993). Pienen markkinaosuuden yhtenä syynä ovat maan pankkijärjestelmän rakenteeseen ja markkinoilla toimivien pankkien strategioihin liittyvät tekijät, jotka vaikeuttavat uusien yrittäjien alalle tuloa. Tällaisia esteitä saattavat olla esimerkiksi konttoriverkoston luomiseen liittyvät kustannukset tai elektroniseen maksujenvälitysjärjestelmään osallistumisesta aiheutuvat kustannukset (lähemmin Lindberg 1992 s. 134).

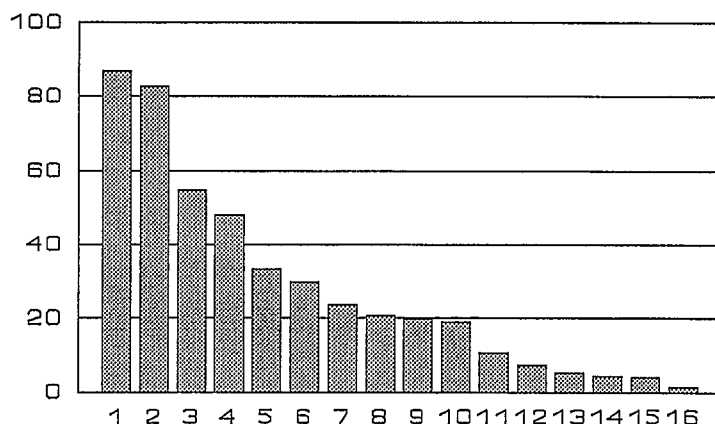
Ulkomaisten pankkien pienten markkinaosuuksien takia viime vuosina on voitu perustellusti kysyä, ovatko Suomen markkinat näiden pankkien kannalta lainkaan kiinnostavat ja tarjoavatko ne sellaisia toimintaedellytyksiä, että Suomeen kannattaa sivukonttorin avulla etabloitua. Pystyvätkö ulkomaiset pankit yleensä luomaan sellaisia toimintamalleja, joilla Suomessa voidaan menestyä?

Ulkomaille perustetun sivukonttorin liiketoiminta voidaan jakaa alueellisen suuntautumisen perusteella kahteen pääosaan: liiketoimintaan, joka on jollakin tavoin yhteydessä sivukonttorin kotivaltioon, ja muuhun liiketoimintaan, joka ei perustu kotivaltioyhteyksiin. Ensin

mainittuun liiketoimintaan luetaan mm. kotivaltion yritysten rahoitusjärjestelyt ja ulkomainen varainhankinta pääkonttorille. Toisen osan liiketoiminnasta muodostaa mm. dealingtoiminta sivukonttorin sijaintimaan raha- ja valuuttamarkkinoilla sekä rahoituspalvelut sellaisille asiakkaille, joiden liiketoiminta ei mitenkään liity sivukonttorin kotivaltioon. Pankit ovat kansainvälistyessään etabloituneet erityisesti tiettyihin finanssikeskuksiin, joissa on hyvät mahdollisuudet harjoittaa muuta kuin kotivaltioon sidoksissa olevaa toimintaa. Ulkomaisen yksikön mahdollisuudet tehdä tulosta ovat tällöin monipuoliset.

Ulkomaisten pankkien etabloitumista eri maihin voidaan mitata mm. niiden osuudella kyseisen maan pankkisektorin kansainvälisestä toiminnasta. Kansainvälisen toiminnan suuruutta on tässä mitattu pankin ulkomaisten saamisten ja sijaintimaasta olevien valuuttamääräisten saamisten määrällä. Ulkomaisten pankkien sijoittuminen on ollut vilkasta niihin maihin, joissa on mahdollista harjoittaa laajaa paikallista sijoitus- ja dealingtoimintaa.

Kuvio 1. **Ulkomailta etabloituneiden pankkien osuudet pankkien kansainvälisestä toiminnasta eräissä maissa, %**

1 Luxemburg	9 Kanada
2 Iso-Britannia	10 Saksa
3 USA	11 Japani
4 Belgia	12 Italia
5 Sveitsi	13 Itävalta
6 Ranska	14 Ruotsi
7 Hollanti	15 Norja
8 Espanja	16 Suomi

Verotuksellisista syistä ulkomaisten pankkien sivukonttoreita on runsaasti ns. offshore-alueilla, ja pankkien valuuttamääräinen toiminta on näillä alueilla lähes kokonaan ulkomaisten pankkien hallinnassa.² Myös Luxemburgissa ulkomaisten pankkien osuus on erittäin suuri (87 %) samoin kuin Englannissa (83 %). Ruotsissa ja Norjassa ulkomaisten pankkien osuus koko pankkisektorin ulkomaisesta toiminnasta on noin 4 %. Suomessa ulkomaisten pankkien osuus on kutistunut 1.4 prosenttiin (kuvio 1) (BIS 1992; ks. myös Lindberg 1992 s. 71)

3 Toimintaympäristö ja kilpailustrategiat

3.1 Pankkitoiminnan säätely

Valtioneuvoston myöntämän perustamisluvan ohella ulkomaisen pankin oli saatava erikseen Suomen Pankilta lupa sijoittaa osakepääomaa Suomeen perustettavaan tytäryhtiöön. Kun Suomen Pankki hyväksyi 1980-luvun alussa ulkomaisten pankkien suorat sijoitukset Suomeen perustettaviin tytäripankeihin, se asetti sijoituksille ehtoja, jotka rajoittivat hieman tytäripankkien toimintamahdollisuuksia. Ulkomaalaisten omistamat pankit eivät saaneet hoitaa sidottuun valuuttaan perustuvaa maksuliikettä. Myös kiinteistöjen omistaminen oli rajoitettu ainoastaan pankkitoiminnassa tarvittaviin kiinteistöihin. Ulkomaisten pankkien oikeuteen saada rahoitusta keskuspankilta suhtauduttiin alkuvaiheessa kielteisesti. Ulkomaisten pankkien toimintaa hankaloitti myös antolainauskorolle asetettu yläraja ja luotonannon keskikorkosäätely, koska pankkien varainhankinta ei perustunut verovapaisiin yleisötalletuksiin läheskään siinä laajuudessa kuin suomalaisten omistamien pankkien.

Myöhemmin Suomen Pankki on myöntänyt ulkomaisille pankeille keskuspankkirahoitusoikeudet ja valuuttapankkioikeudet samoin perustein kuin suomalaisille liikepankeille. Antolainauskoron yläraja poistettiin vuonna 1985 ja seuraavana vuonna luovuttiin keskikorkosäännöstelystä. Tämän jälkeen ulkomaisilla pankeilla oli säännösten puolesta aiempaa paremmat edellytykset kannattavaan rahoituksen välitykseen. Vaikka keskuspankin säätelytoimet rajoittivat ulkomaisten liikepankkien toimintaa, eivät vaikutukset olleet kohtalokkaita. Asetetut rajoitteet eivät jälkepäin arvioituna kohdistuneet pankkien toiminnan kannalta tärkeimpiin rahoituspalveluihin.

² Offshore-alueita ovat mm. Bahama-saaret, Bahrain, Caymansaaret, Hongkong, Hollannin Antillit, Singapore, Barbados, Bermuda, Libanon, Panama, Vanuatu, Länsi-Intian saaret.

Ulkomaisten pankkien toimintaedellytyksiä on saattanut heikentää vielä 1980-luvun alkupuolella toteutettu osittainen valuutansäännöstely, joka tosin koski tasapuolisesti kaikkia pankkeja. Suomessa seurattiin kansainvälistä kehitystä ulkomaisten pääomanliikkeiden vapauttamisessa ja valuutansäännöstely purettiin kokonaisuudessaan vuonna 1991.

Ulkomaisten pankkien Suomessa toimimisen kannalta sivukonttoreiden perustamisen salliminen vuoden 1991 alusta on ollut tarpeellinen. Uudistus oli perusteltu myös siksi, että suomalaisilla pankeilla oli ollut mahdollisuus perustaa sivukonttoreita ulkomaille jo tätä aikaisemmin. Ulkomaisten pankkien etabloituminen Suomeen tuli säännösten puolesta yhä yksinkertaisemmaksi, kun ETA-sopimus tuli voimaan vuoden 1994 alusta. Sopimuksen mukaan missä tahansa ETA-alueen maassa toimiluvan saanut pankki voi tarjota vapaasti pankkipalveluja muihin Euroopan talousalueen maihin ja perustaa sivukonttorin toiseen ETA-alueen maahan. Suomeen etabloitumista harkitsevan ETA-alueen pankin ei enää tarvitse hakea Suomen viranomaisilta lupaa sivukonttorin perustamiseen. Suomen rahoitustarkastuksen on kuitenkin saatava ilmoitus perustamisesta luottolaitoksen kotivaltion valvontaviranomaiselta ennen sivukonttorin perustamista. Palvelut, joita sivukonttori saa tarjota, on lueteltu EY:n toisessa pankkidirektiivissä. ETA-säännökset korostavat sivukonttorien valvonnassa kotivaltion (pääkonttorin sijaintimaan) viranomaisten vastuuta. Kuitenkin esimerkiksi sivukonttorin maksuvalmiuden valvonta kuuluu isäntävaltion (sivukonttorin sijaintimaan) viranomaisille. Pyrkimyksenä on lisäksi tiivistää eri maiden valvontaviranomaisten yhteistyötä.

Yhdentymiskehityksestä seuraa, että pankkitoiminnan säännökset ovat tulossa yhdenmukaisiksi ETA-alueen sisällä, mutta edelleen jää ETA-maiden ja muiden maiden välille eroja. Selviä eroja on mm. vakavaraisuusvaatimuksissa, kassareservivaatimuksissa, yritysverotuksessa, talletusten verotuksessa ja keskuspankkien kassavarantovaatimuksissa sekä pankkivalvonnan toteuttamisessa. Syyt kansainvälisten pankkien etabloitumiseen tiettyihin keskuksiin onkin osittain löydettyissä edullisista pankkitoiminnan säännöksistä. Joissakin tapauksissa sivukonttoreita on perustettu lähinnä kirjanpidollisiksi yksiköiksi ilman, että ne toimisivat juuri lainkaan sijaintimaan rahoitusmarkkinoilla.

Suomen säännökset ovat yhä vertailukelpoisempia muiden Euroopan maiden pankkitoiminnan säännösten kanssa. Vaikka harmonisointi ei vielä ole täydellistä, on pankkitoimintamme säännöksistä vaikeata löytää marginaalisia hyötyjä, jotka kiinnostaisivat ulkomaisia pankkeja. On syytä pohtia, onko Suomen rahoitusmarkkinoilla muita piirteitä, jotka edistäisivät ulkomaisten pankkien menestymistä tai toisaalta vaikeuttaisivat niiden toimintaa.

3.2 Rahoitusmarkkinoiden ominaispiirteet

Suomen rahoitusmarkkinoilla ei ole suurille finanssikeskuksille tyypillistä imua, joka saisi ulkomaisia pankkeja runsain mitoin etabloitumaan Suomeen. Suomen raha- ja valuuttamarkkinoiden pieni koko on luonnollinen rajoite, joka vähentää kansainvälisten pankkien mielenkiintoa. Markkinat, jotka vetäisivät puoleensa uusia alalle tulijoita, olisivat esimerkiksi nopeasti kasvavat markkinat, joilla pankit voisivat lisäksi saada keskimääräistä parempia voittoja. Ulkomaisen sivukonttorin kotivaltion ja Suomen välinen liiketoiminta tarjoaa yleensä hyvin vähäiset mahdollisuudet toiminnan kasvattamiseen. Kansainvälisen pankkitoiminnan nykyinen jakautuma osoittaa tämän varsin selvästi (kuvio 1).

Suomessa rahoituksen välitys on pankkikeskeistä ja pankkijärjestelmä varsin keskittynyt. Tämä tarkoittaa sitä, että rahoitus kanavoituu asiakkaille vieläkin pääasiallisesti pankkien taseiden kautta ja markkinat ovat lähinnä oligopolistiset. Takavuosina oli myös tyypillistä, että yritysten ja henkilöasiakkaiden pankkisivunnaisuus oli hyvin voimakasta. Edellä mainitut piirteet vaikeuttivat ulkomaisten pankkien markkinoille pääsyä. Ulkomaisten pankkien potentiaalisia asiakkaita ovat lähinnä olleet kansainvälistä toimintaa harjoittavat suurehko yritykset.

1980-luvulla rahoitusmarkkinoidemme vapautuminen ja suhteellisen hyvä taloudellinen kehitys tarjosivat myös ulkomaisille pankeille tuottavia markkinarakoja. Erityisesti tukkupankkitoiminnassa ja suurasiakaspalveluissa oli ajoittain vähän kilpailtuja markkinasegmenttejä, jotka olivat ulkomaisten pankkien kannalta tuottavia. Positiivisesti vaikuttaneita rahoitusmarkkinoiden rakenteellisia muutoksia olivat lyhyen rahan markkinoiden kehittyminen, valuutansäännöstelyn päättymisen, johdannaismarkkinoiden kehittyminen, yritysten korkotietoisuuden kasvu sekä niiden halukkuus suojautua kurssiriskeiltä. Myös osakemarkkinoiden vaihdon lisääntyminen ja voimakas kurssien nousu 1980-luvun lopussa olivat ulkomaisten pankkien kannalta kiinnostavia.

Kun taloudellinen taantuma koetteli suomalaisia yrityksiä erityisesti vuosina 1991–1992, kiinnitettiin yhä enemmän huomiota pankkien suuriin vastuukeskittymiin tappiollisissa yrityksissä. Vaikeassa tilanteessa on rahoitussektorin kannalta edullista, että yrityksistä aiheutuvat riskit ovat hajautuneet usealle rahoittajalle. Yleisesti ottaen ulkomaisilla pankeilla on suuren kokonsa takia mahdollisuuksia osallistua riskien hajauttamiseen, koska suomalaiset yritysrisikit eivät hevin aiheuta näille pankeille suurempia riskikeskittymiä kuin säännökset sallivat niiden ottaa. Ulkomaisten pankkien läsnäolo Suomen markkinoilla lisää konkreettisesti kilpailua tietyissä tuotteissa ja asiakasryhmissä ja antaa siten yrityksille lisää rahoitusvaihtoehtoja.

3.3 Rahoituspalvelut

Ulkomaisten pankkien tarjoama rahoituspalvelujen lajitelma on periaatteessa hyvin kattava. Pankeilla on myös vahvaa osaamista ja mahdollisuuksia rahoituksen järjestämisessä kansainvälisiltä markkinoilta, valuuttamarkkinatoiminnoissa ja niihin liittyvässä interbank-toiminnassa, korko- ja valuuttariskien suojauksessa, kansainvälisissä sijoituspalveluissa ja yritysrakenteiden muutoksiin liittyvässä rahoituksessa. Kaikille näille rahoituspalveluille on tyyppillistä, että ne ovat ns. taseen ulkopuolisia palveluita. Vähittäispankkitoiminta, joka tarkoittaisi laajaa talletusten vastaanottamista ja tähän perustuvaa, taseen kautta tapahtuvaa luotonantoa, ei ole ollut ulkomaisten pankkien ohjelmassa juuri lainkaan.

Kun ulkomaisten pankkien toiminta Suomessa alkoi, olivat erityisesti valuuttaluottojen välitys ja niihin liittyvä valuutta- ja korkoriskien hallinta suomalaisten yritysten tarvitsemia palveluita. Niissä maissa, joissa rahoitusmarkkinoiden säännöstely lopetettiin Suomea aikaisemmin, pankit olivat kehittäneet johdannaisinstrumentteja, joita tarjottiin myös suomalaisille asiakkaille. Näitä tuotteita ei Suomessa kuitenkaan erityisen hyvin tunnettu, ja niiden käyttö oli siitä syystä ongelmallista. Yritykset saattoivat ottaa niillä myös harkitseemattomia riskejä.

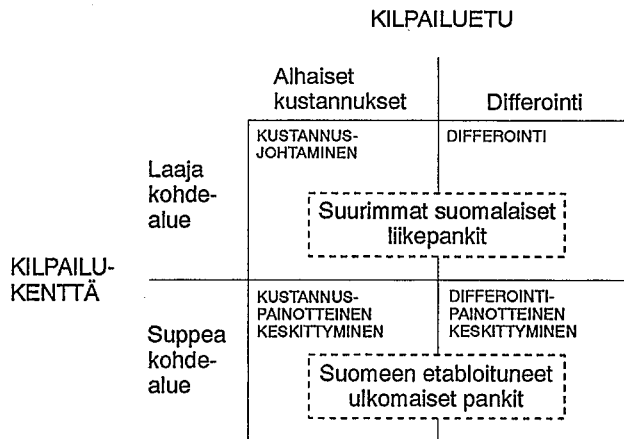
Myöhemmin suurimmat yritykset ovat hankkineet kansainvälisiä luottokelpoisuusarvioita (reittauksia), joiden avulla ne voivat saada ulkomaista rahoitusta omilla yritystodistusohjelmillaan. Kansainväliset pankit ovat toimineet näiden ohjelmien järjestelijöinä suomalaisten pankkien ohella. Taseen kautta tapahtuva ja yleisötalletuksilla rahoitettu luotonanto on ollut ulkomaisilla pankeilla harvinaisempaa kuin taseen ohi tapahtuva rahoituksen järjestäminen.

3.4 Strategian valinta

Pankkien kilpailustrategioiden kuvaamisessa voidaan käyttää apuna Michael E. Porterin esittämää mallia, jota on sovellettu eri toimialoihin (Porter 1985 s. 25). Pankin strategiaa kuvataan mallissa kahden ulottuvuuden, kilpailuedun ja kilpailukentän, avulla. Tulokseksi saadaan kolme perusstrategiaa, joilla kullakin voidaan menestyä markkinoilla. Nämä perusstrategiat ovat kustannusjohtajuus, differointi ja keskittyminen. Keskittymisessä on lisäksi kaksi vaihtoehtoa: kustannuspainotteinen keskittyminen ja differointipainotteinen keskittyminen. Pankkeja ei ole pyritty jakamaan strategisiin ryhmiin pankkikohtaisten analyysien avulla. Tarkoituksena on ainoastaan havainnollistaa eräitä keskeisimpiä eroja suomalaisten ja ulkomaisten pankkien kilpailustrategioissa (kuvio 2).

Kuvio 2.

Pankkien kilpailustrategiat

Ulkomaisten pankkien toiminta Suomen markkinoilla on keskittynyt yleensä varsin suppeaan kohderyhmään. Tyypillisiä asiakkaita ovat olleet lähinnä kansainvälistä toimintaa harjoittavat suuret yritykset. Harvojen asiakaskontaktien hoitamiseen on riittänyt yksi toimipiste, ja se on auttanut pitämään vuotuiset kiinteät toimintakustannukset pieninä. Suppealle asiakaskunnalle voidaan tarjota tuotteita, jotka on kehitelty valmiiksi muille markkinoille ja jotka ovat sen vuoksi hinnaltaan edullisia. Edellä kuvattu viittaa keskittymisstrategiaan, jossa kustannustehokkuus otetaan huomioon.

Osalle ulkomaisista pankeista on ollut ominaista myös tukku-pankkitoimintaan osallistuminen. Tämä tarkoittaa sijoitus- ja dealingtoimintaa paikallisilla raha-, valuutta ja arvopaperimarkkinoilla. Tällöinkin toimitaan vain tietyissä rahoituspalveluissa ja rahoitusmarkkinoiden kapealla segmentillä. Tukkupankkitoiminnassa voidaan toimia suurella volyyymilla ja pienemmillä kiinteillä kustannuksilla kuin vähittäispankkitoiminnassa.

Varsin kuvaavaa ulkomaisen pankin toiminnalle on ollut myös se, että pankki tarjoaa Suomessa kattavasti erilaisia riskienhallintatuotteita varsin suppealle kohderyhmälle. Näitä tuotteita ovat mm. valuuttakurssiriskien hallintaan sopivat valuuttaoptiot ja -futuurit. Esimerkiksi korkoriskien hallintaa varten asiakkaalle on voitu tarjota koronvaihtosopimus, joka on kehitetty nimenomaan hänen tarpeisiinsa. Tällä tavalla toimimalla pyritään saamaan jalansijaa markkinoilla asiakkaiden

tarpeisiin mahdollisimman hyvin sopivan tuotteen avulla sekä pankin maailmanlaajuisen taustaorganisaation palveluita hyödyntämällä.

Ulkomaisten pankkien kilpailustrategialle ei ole ollut luonteenomaista suurten asiakasryhmien tavoittelu yleisötalletusten ja siihen perustuvan luotonannon avulla. Ne eivät ole myöskään erityisesti pyrkinet tavoittamaan henkilöasiakkaita tarjoamalla pankkipalveluita, jotka kilpailisivat samoilla markkinoilla suomalaisten omistamien pankkien kanssa. Laajan asiakaskunnan palvelu edellyttäisi valtakunnallisen konttoriverkoston rakentamista ja kannattavaan toimintaan yltäminen riittävän suurilla volyyymeillä. Tämän strategian toteuttaminen vaatisi investoimaan selvästi enemmän mm. kotitalouksien palveluun kuin ulkomaiset pankit ovat Suomessa tähän mennessä tehneet.

Käyttämiensä kilpailustrategioiden perusteella ulkomaiset pankit voidaan sijoittaa kustannuspainotteisen keskittymisen ja differointipainotteisen keskittymisen alueelle. Useat suomalaiset pankit puolestaan voitaisiin sijoittaa alueelle, jota kuvataan kustannusjohtamisen ja differoinnin strategioilla (kuvio 2). Kuvaavaa ulkomaisten pankkien toiminnalle on ollut se, että tiettyihin asiakasryhmiin ja tuotteisiin keskittyvän strategian toteuttamista pidetään varsin yleisesti mahdollisena myös ilman Suomeen perustettavaa sivukonttoria. Tällaisessa tapauksessa asiakaskontaktit voidaan hoitaa Helsingissä olevasta edustustosta tai suoraan ulkomailta ja tarvittavat pankkipalvelut voidaan ostaa suomalaisilta pankeilta.

4 Kokemukset ulkomaisten pankkien menestymisestä Suomessa

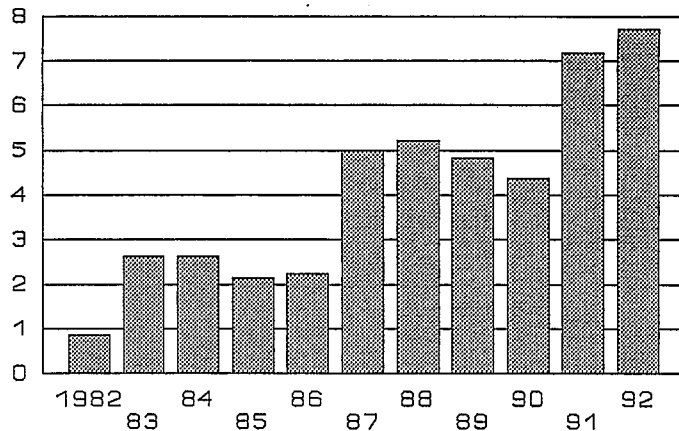
4.1 Kasvu ja markkinaosuudet

Ulkomaisten pankkien suomalaisten tytärbankkien ja sivukonttorien markkinaosuudet eri rahoituspalveluista heijastavat pankkien strategisia valintoja. Ulkomaisten pankkien taseet ovat 1,3 prosenttia kaikkien valuuttapankkien taseiden loppusummasta, vaikka taseiden kasvu on ollut nopeata. Yhteenlaskettu taseiden loppusumma kasvoi portaittain, kun Suomeen perustettiin uusia ulkomaisten pankkien tytärbankkeja. Vuosina 1990–1991 taseet kasvoivat lähinnä interbank-toiminnan lisääntymisen vuoksi (kuvio 3). Taseen ulkopuolisessa toiminnassa

markkinaosuus on valuuttapankkien ryhmässä 6.6 prosenttia.³ Taseen ulkopuolisista sopimuksista pelkäästään raha- ja valuuttamarkkinasopimuksissa ulkomaisten pankkien markkinaosuus oli suurimmillaan 16.2 prosenttia mutta pienentyi vuoden 1993 kesäkuun loppuun mennessä 8.8 prosenttiin. Taseen ulkopuoliset tuotteet on ilmeisesti pääosin suunnattu suppealle asiakaskunnalle (kuvio 4).⁴

Myös taseen ulkopuolinen toiminta suhteessa taseeseen on huomattavasti suurempaa ulkomaisilla pankeilla kuin suomalaisilla kilpailijoilla. Tämä osoittaa, että ulkomaiset pankit ovat pyrkineet hankkimaan runsaasti myös muita kuin korkotuottoja. Taseen ulkopuolisen toiminnan hallitsevuus merkitsee myös sitä, että toiminnan riskit ovat kasautuneet taseen ulkopuolelle.

Kuvio 3. Ulkomaisten pankkien taseet, mrd. mk

Ulkomaisten pankkien tytärbankkien ja sivukonttorien lukumäärä:

Vuonna 1982	2
Vuosina 1983–1986	3
Vuosina 1987–1990	4
Vuonna 1991	5
Vuosina 1992–1993	4

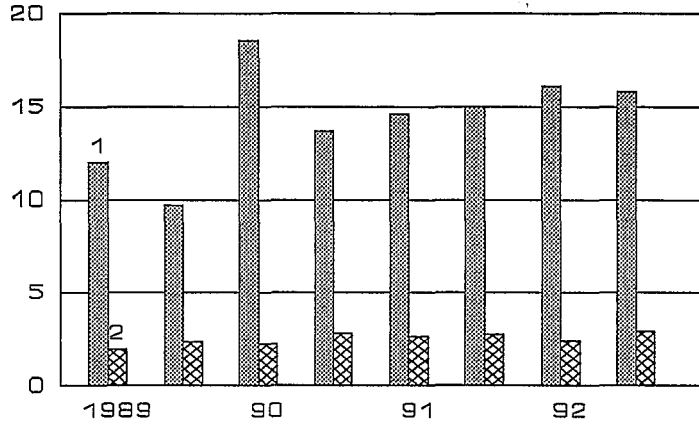
³ Taseen ulkopuolisia rahoituspalveluja ovat mm. takaukset, luottolupaukset, emissioiden järjestäminen ja termiini- sekä johdannaissopimukset.

⁴ Raha- ja valuuttamarkkinasopimuksilla tarkoitetaan tässä termiinisopimuksia, optioita, futuureita, koron- tai valuutanvaihtosopimuksia ja muita vastaavia sopimuksia.

Kuvio 4.

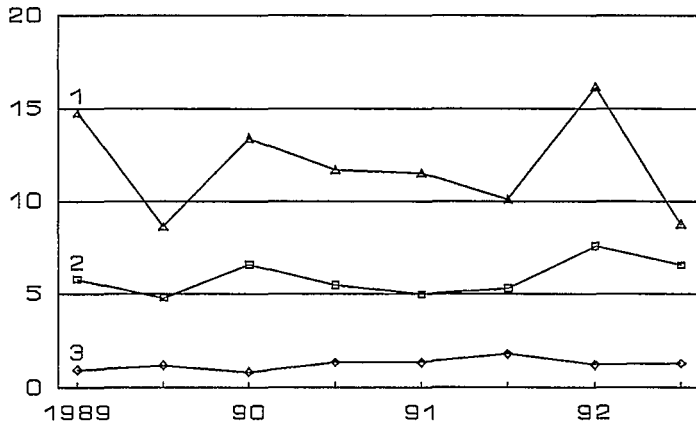
Ulkomaisten pankkien toiminnan rakenne ja markkinaosuudet

Taseen ulkopuoliset erät/taseen loppusumma

- 1 Ulkomaiset pankit
- 2 Suomalaiset liikepankit

Ulkomaisten pankkien osuudet eri markkinoista

- 1 Taseen ulkopuoliset raha- ja valuuttamarkkinasopimukset
- 2 Taseen ulkopuolinen toiminta kokonaisuutena
- 3 Taseeseen sisältyvä toiminta

4.2 Tuloskehitys

Ulkomaisten pankkien toiminnan painopisteet näkyvät selvästi, kun tarkastellaan niiden tuottojen rakennetta. Suomalaisiin liikepankkeihin verrattuna valuuttamarkkinatoimintojen suhteellinen merkitys on huomattavasti suurempi. Tuotot valuutanvaihdosta ovat 52.5 % ulkomaisten pankkien tuotoista. Interbank-markkinoille osallistuneiden ulkomaisten pankkien korkokatteesta hallitsevan osan ovat ajoittain muodostaneet tuotot sijoitustodistuksista. Ulkomaiset pankit ovat vetäytyneet arvopaperinvälitystoiminnasta, ja siitä syystä niillä ei ole arvopaperituottoja (taulukko 2).

Taulukko 2. Pankkien tuottojen rakenne vuonna 1992

	Suomalaiset liikepankit	Suomessa toimivat ulkomaiset pankit
Korkokate	46.6 %	36.9 %
Valuuttatuotot	9.3 %	52.5 %
Toim. maksut ja palkkiot	17.5 %	5.5 %
Takaus- yms. provisiot	5.3 %	4.8 %
Arvopaperituotot ja osingot	4.9 %	0.0 %
Muut tuotot	16.4 %	0.3 %
Yhteensä	100.0 %	100.0 %

Vuosina 1983–1988 ulkomaisten pankkien käyttökatteet olivat positiivisia ja toiminta kannattavaa, vaikka tulokset eivät olleet yhtä hyviä kuin suomalaisten liikepankkien tulokset (taulukko 3).

Taulukko 3. Ulkomaisten pankkien tuloskehitys vuosina 1982–1992, milj. mk

TULOSLASKELMA	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Rahoitustoimintakate	6	10	21	22	20	30	29	31	61	19	54
Muut tuotot	4	15	27	30	27	37	38	38	39	36	86
TUOTOT YHTEENSÄ	9	25	47	52	47	67	66	69	100	55	140
Muut kulut	-16	-23	-28	-31	-35	-62	-65	-73	-79	-94	-94
Luotto- ja takaustappiot	0	0	0	0	0	0	0	-54	-13	-35	-61
KÄYTTÖKATE	-7	2	19	21	12	6	1	-58	8	-74	-15
Poistot	-1	-2	-3	-3	-3	-4	-5	-6	-4	-4	-5
LIKEVOITTO/-TAPPIO	-8	-0	16	18	9	2	-4	-64	5	-78	-20
Tuloksenjärjestelyerät, verot	-0	-2	-8	-10	-7	-9	0	17	-5	-6	-55
VOITTO/TAPPIO	-8	-2	8	8	2	-7	-3	-46	0	-84	-76

Pidempää ajanjaksoa tarkasteltaessa ulkomaisten pankkien strategioihin on liittynyt myös kriittisiä kohtia, joista on aiheutunut tappioita. Vuodesta 1989 alkaen eräät ulkomaiset pankit ovat kärsineet luotto- ja takaustappioista, joilta ne aikaisemmin olivat säästyneet lähes täysin. Suurehkot yrityskonkurssit sekä raha- ja valuuttamarkkinoilla ajoittain vallinnut rauhattomuus ovat vaikeuttaneet myös ulkomaisten pankkien toimintaa ja tuottaneet niille tappioita. Vaikeiden vuosien huonot tulokset ovat saattaneet johtaa siihen, että Suomessa toimivien ulkomaisten pankkien emoyhtiöt ovat karsineet tuottamattomia toimintoja ja päättäneet vetäytyä Suomesta. Päätöksiin ovat vaikuttaneet myös emopankkien kriisit eri maissa. Koko ulkomaisen pankkisektorin kannattavuutta tarkasteltaessa on muistettava, että eri pankkien tulokset poikkeavat varsin paljon toisistaan. Esimerkiksi vuonna 1992 joidenkin pankkien tappiot laskivat koko ulkomaisen pankkisektorin käyttökateen negatiiviseksi siitä huolimatta, että joukossa oli myös positiivisia tuloksia tehneitä pankkeja.

Asiakaspuhjan kapeus ja siitä aiheutuvat riskikeskittymät saattavat olla pienen yksikön toiminnan kannalta kohtalokkaita. Suurista riskikeskittymistä aiheutuvat tappiot voivat viedä yksikön toimintaedellytykset, vaikka operatiivinen tulos olisi muutoin positiivinen. Kun koko pankkisektorin luottotappiot kasvoivat voimakkaasti vuosina 1991–1992, tilanteesta kärsivät myös ulkomaiset pankit, jos niillä oli taseessaan huomattavia luottoriskejä tai ne olivat tehneet riskiltään vastaavia taseen ulkopuolisia sitoumuksia. Ulkomaisen pankkisektorin kärsimät luottotappiot olivat kuitenkin suhteellisesti pienemmät kuin kotimaisten pankkien. Vuonna 1992 suomalaisten liikepankkien luottotappiot olivat 2.3 % taseen loppusummasta ja ulkomaisten pankkien 0.8 % taseen loppusummasta. Tämä selittyy mm. sillä, että interbanktoiminnasta ja johdannaisopimuksista ei aiheudu luottotappioita juuri lainkaan yritysrahoitukseen verrattuna.

Koska myös ulkomaisilla pankeilla on ollut kannattavuusongelmia, ne ovat pienentäneet entisestään henkilöstömenojaan ja luopuneet tuottamattomista toiminnoista. Kannattavuuden ylläpito on selvästi noussut hallitsevaksi tavoitteeksi, ja toiminnan kasvu on jäänyt vähemmän tärkeäksi tavoitteeksi.

5 Tiivistelmä ja johtopäätökset

Ulkomaisten pankkien toimintaan liittyy hyötyjä, joiden takia niiden etabloituminen Suomeen on edelleen suotavaa. Ulkomaiset pankit lisäävät suomalaisille asiakkaille tarjolla olevia rahoituspalveluja ja aiheuttavat kilpailua, joka on asiakkaille edullista. Positiivista on myös se, että yritykset voivat hankkia rahoitusta useasta eri lähteestä, jolloin

myös rahoittajille tulevat riskit hajautuvat laajasti. Ulkomaisten pankkien markkinaosuus on kuitenkin pysynyt keskimäärin niin pienenä, että positiiviset vaikutukset ovat tuntuneet vain rajoitetusti tukku-pankkitoiminnassa ja yrityssektorissa. Kilpailusta ovat hyötynneet aidosti lähinnä vain suurasiakkaat.

Ulkomaisten pankkien etabloituminen Suomeen on vähäistä verrattuna tärkeimpiin finanssikeskuksiin. Tilanne on verrattavissa Itävallan, Ruotsin ja Norjan markkinoihin, joilla ulkomaisten pankkien markkina-asema ei ole kovin merkittävä. Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, että tilanne pysyisi samankaltaisena tulevaisuudessa, koska Suomen markkinoita kohtaan tunnetaan edelleen tiettyä mielenkiintoa.

1980-luvulla ulkomaisten pankkien tuloskehitys oli kokonaisuutena heikompi kuin suomalaisten liikepankkien. Tämä on ymmärrettävää, kun otetaan huomioon, että liikepankit pystyivät parantamaan tuloksiaan voimakkaasti kasvaneen luotonuksen ansiosta erityisesti 1980-luvun loppupuolella. Ulkomaisten pankkien toiminta Suomessa ei tuolloin juurikaan perustunut taseen kautta tapahtuvan yritysrahoituksen kasvattamiseen.

Kun Suomen syvä taloudellinen taantuma alkoi aiheuttaa pankeille luottotappioita, kärsivät tästä raskaimmin ne, joiden luotonannon kasvu oli ollut huikeinta. Tämä koski myös joitakin ulkomaisia pankkeja, joskin niiden kärsimät tappiot olivat suhteellisesti paljon pienemmät kuin suomalaisten pankkien. Yksittäiset tappiot ovat kuitenkin ilmeisesti hieman vähentäneet ulkomaisten pankkien mielenkiintoa Suomen markkinoita kohtaan.

Vuoden 1991 jälkeen ulkomaisten pankkien lukumäärä Suomessa on vähentynyt viidestä neljään, mutta niiden osuus rahoituspalveluista ei ole supistunut merkittävästi. Vuonna 1993 maassamme jatkoivat toimintaansa Citibank Oy sekä Banque Indosuezin, Nordbankenin ja Svenska Handelsbankenin sivukonttorit. Voidaan olettaa, että rahoituspalveluiden vapaa kauppa ETA-alueella alentaa rahoituspalveluiden kustannuksia, mutta ei välttämättä lisää ulkomaisten pankkien etabloitumista Suomeen.

Juridiset esteet rahoituspalveluiden tarjonnasta poistuivat kun ETA-sopimus tuli voimaan 1.1.1994. Ulkomaisilla pankeilla on mahdollisuus muotoilla markkinastrategiansa parhaaksi katsomallaan tavalla. Tähän mennessä ulkomaiset pankit eivät kuitenkaan ole lähteneet tavoittelemaan laajaa asiakaskuntaa, jota suomalaiset pankit ovat perinteisesti palvelleet. Vaikka ulkomaisten pankkien markkinoille tulo on säännösten puolesta entistä vapaampaa, pankkitoiminnan keskittynyt rakenne ja muut kilpailutekijät vaikeuttavat markkinoiden valtaamista ja aiheuttavat suuria kustannuksia.

Lähteet

Laki ulkomaalaisen oikeudesta omistaa suomalaisen luottolaitoksen osakkeita ja harjoittaa pankkitoimintaa Suomessa 31.8.1978/684.

Lindberg, R. (1992) Ulkomaisten pankkien kilpailusta ja alalle tulon esteistä. Kilpailuviraston selvityksiä 11/1992.

Muldur, U. (1993) Foreign Competition in the French Banking System, Institute of European Finance RP 93/1.

Porter, M. E. (1985) Kilpailuetu. Espoo 1985.

Tilastoaineisto

BIS, International Banking Activity by Nationality of Reporting Banks, 1992.

Pankkien tulos- ja tase seurannan ja taseen ulkopuolisten erien seurannan aineisto vuosilta 1982–1993. Suomen Pankki. Julkaisematon tilasto.

Pankkien varainhankinnan ja varainkäytön muutokset

Helka Jokinen — Heikki Solttila

Sisällys

1	Johdanto	77
1.1	Säännöstelystä vapauteen	78
2	Pankkien taserakenteiden muutokset huomattavia	80
2.1	Pankkien varainhankinta kasvoi voimakkaasti	82
2.1.1	Ulkomaista vierasta pääomaa lisättiin	82
2.1.2	Yleisön talletusten merkitys vähentyi	84
2.1.3	Varainhankinta rahamarkkinoilta runsasta	85
2.2	Pankkien varainkäyttö monipuolistui	86
2.2.1	Markka- ja valuuttaluottoja puolet saamisista	88
2.2.2	Rahamarkkinavaateet ja joukkovelkakirjat yleistyivät	89
2.2.3	Ulkomaisten saamisten osuus pysyi ennallaan	89
3	Pankkien varainhankinnan ja -käytön korkorakenteet muuttuivat	92
3.1	Keskuspankki ohjaili antolainauksen korkosidonnaisuuksia suosituksin	92
3.2	Korkosidonnaisuudet monipuolistuivat	93
3.3	Pankkien taserakenteiden muutokset vaikuttivat peruskorkosidonnaisten saamisten ja velkojen suhteeseen	99
4	Rahoitusmarkkinoiden muutosten vaikutuksista anto- ja ottolainauksen koronasetantaan	102
5	Lähdeveron vaikutuksista	103
5.1	Uudet tilit suosittuja	103
5.2	Muutokset talletuksissa tasaantuivat vuoden 1991 aikana	105
5.3	Pankit lisäsivät joukkolainojen käyttöä varainhankinnassa	108
6	Lopuksi	109

1 Johdanto

Pankkien liiketoiminta ja sen muutokset heijastavat niiden toimintaympäristön kehitystä ja pankkien sopeutumista uusiin olosuhteisiin. Rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn päätyminen 1980-luvun puolivälin jälkeen laajensi pankkien tehtäviä ja vapautti osan toiminnoista viranomaissääntelyn normeista. Erityisesti markkinoiden vapautumisen ja pankkikriisin välinen ajanjakso eli vuodet 1986–1991 ovat tarkastelun kohteena tässä artikkelissa. Ajallisesti tarkastelujakso on lyhyt, mutta pankkitoiminnan muutoksen kannalta valitettavan merkityksellinen. Pankkikriisin aika on jätetty tarkastelun ulkopuolelle, koska se on oman selvityksensä arvoinen myös pankkien varainkäytön ja varainhankinnan muutosten osalta.

Ratkaisevasti pankkien varojen hankintaan ja myös niiden edelleen sijoittamiseen vaikutti korko- ja valuutansäännöstelyn purkaminen, joka antoi pankeille mahdollisuuden vastata patoutuneeseen luoton kysyntään. Samanaikainen osake- ja kiinteistömarkkinoiden hintojen nousu sekä pankkikilpailun lisääntyminen suuntasivat pankkien toimintaa uusille aloille; pankkien omat sijoitukset kasvoivat ja luotonanto keskittyi osin spekulatiivisiin investointeihin. Lisäksi verotusmuutokset ohjailivat etenkin kotitalouksien käyttäytymistä rahoitusmarkkinoilla, minkä pelättiin kaventavan pankkien korkomarginaaleja toteutunuttakin enemmän. Tämäkin vaikutti osaltaan pankkien käyttäytymiseen.

Vaikka myös arvopaperimarkkinat kokivat vuosikymmenten jälkeen uuden kukoistuksen, rahoitusmarkkinoiden pankkikeskeisyys ei vähentynyt. Yritysten suoran rahoituksen (osake-emissiot, joukkovelkakirjalainat, yritystodistukset) järjestelyissä, yritysten riskien kattamisessa ja yritysten neuvonnassa pankkien merkitys oli keskeinen. Pankit ovat yhteistyökumppaniensa kanssa myös merkittäviä omistajia suurissa suomalaisissa yrityksissä. Kun pankkien lisäksi otetaan huomioon niiden tytäryhtiöiden eli lähinnä kiinnitysluottolaitosten ja rahoitusyhtiöiden luotot, pankkikonsernien osuus luottokannasta oli vuoden 1991 lopussa noin 70 prosenttia.

Tarkastelussa keskitytään erityisesti markkamääräisten erien kehitykseen. Taserakennekatsauksen jälkeen selvitetään luottojen ja talletusten korkorakenteita keskittyen pääasiassa korkosidonnaisuuksien muutoksiin. Näiden jälkeen tarkastellaan rahoitusmarkkinoiden muutosten heijastumista anto- ja ottolainauksen koronasetantaan ja vuoden 1991 alusta voimaan tulleen lähdeveron vaikutuksia pankkitalletus- ja joukkolainamarkkinoihin. Taseen ulkopuolisia eriä tarkastellaan tämän julkaisun toisessa artikkelissa.

Pankkiryhmittäisissä tarkasteluissa on liikepankeista OKO siirretty osuuspankkiryhmään ja SKOP säästöpankkiryhmään. Kyseisten pankkiryhmien yhteenlasketut taseet on puhdistettu niiden sisäisistä saamisista ja veloista. Liikepankkien keskinäisiä saamia ja velkoja ei sen sijaan ole puhdistettu, vaan taseet on sellaisenaan laskettu yhteen.

1.1 Säännöstelystä vapauteen

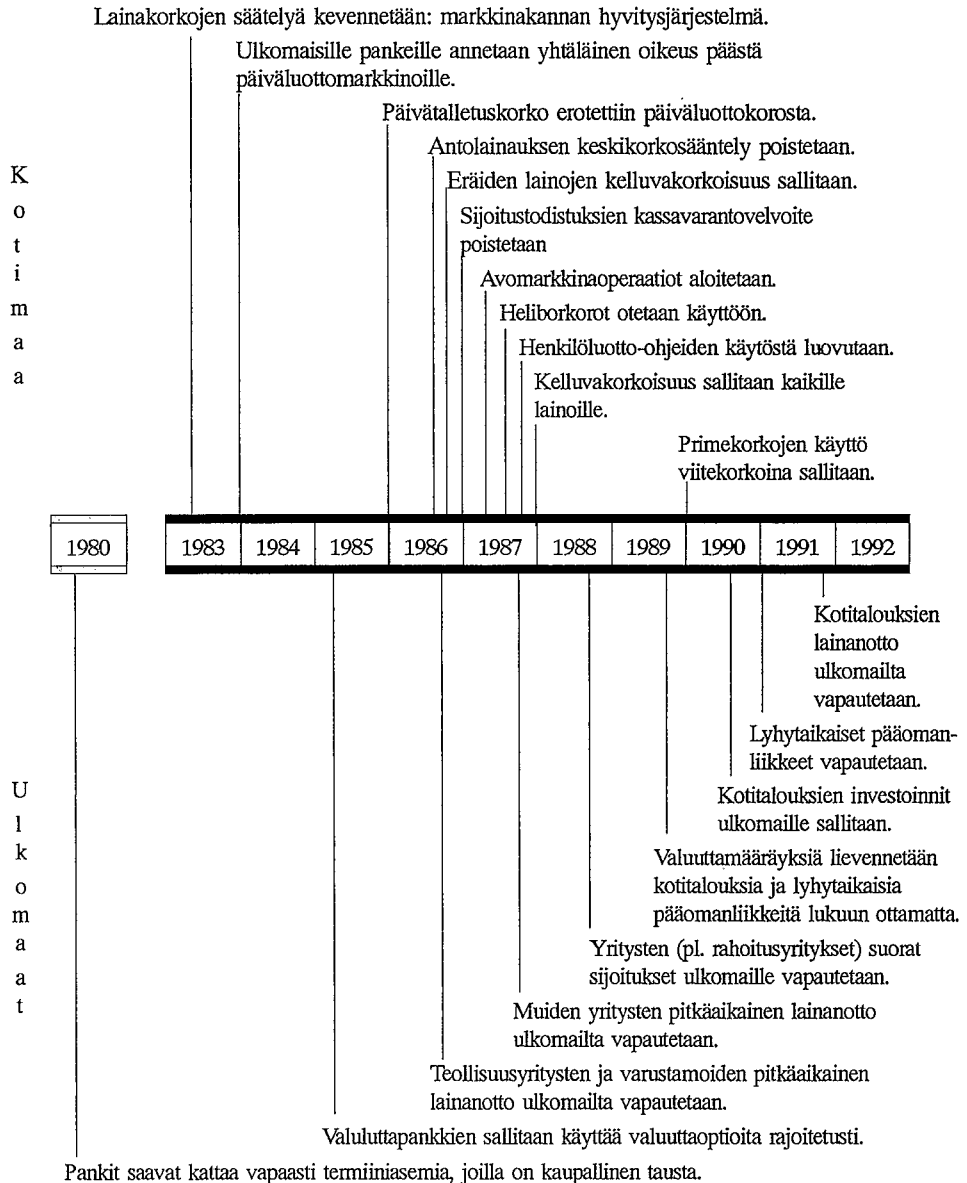
Kansainvälinen lama 1930-luvun alussa heijastui myös Suomen rahoitusmarkkinoihin. Yritysten ja maatalouden velkaongelmat johtivat vuonna 1931 Suomen Pankin aloitteesta pankkien talletuskorkokartelliin. Se oli alku 50-vuotiselle säännöstelykaudelle, jonka toinen maailmansota laajensi kotimaisille luottomarkkinoille ja valuutansäännöstelyyn.

Vasta 1970-luvun loppupuolella syntyi paineita aikaisempaa parempituottoisten rahoitusvaateiden luomiseen. Samalla syntyivät korkosäännöstelyn ulkopuoliset markkinat. Pankit eivät halunneet jäädä kehityksen ulkopuolelle, joten rahoitusta välitettiin taseen ulkopuolella, säännöstelystä riippumattomien rahoitusyhtiöiden kautta ja joukkovelkakirjalainoin. Näiden säännöstelemättömien erien määrä kuusinkertaisui vuosien 1980 ja 1985 välisenä aikana.

Vähitellen Suomen Pankki poisti pankkien antolainauskorkojen säännöstelyn, koska hallinnollisen koron ulkopuolisia markkinoita ei voitu enää tukkia. Toisaalta vapaan koronmuodostuksen uskottiin tehostavan rahoitusmarkkinoiden toimintaa. Samoin perustein vapautettiin myös valuuttamääräiset luotot säätelystä pääosin vuosina 1986–1988. Säännöstelyn purkamisen ajoittuminen eri vuosille selviää kuviosta 1.

Kuvio 1.

Rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn purkaminen

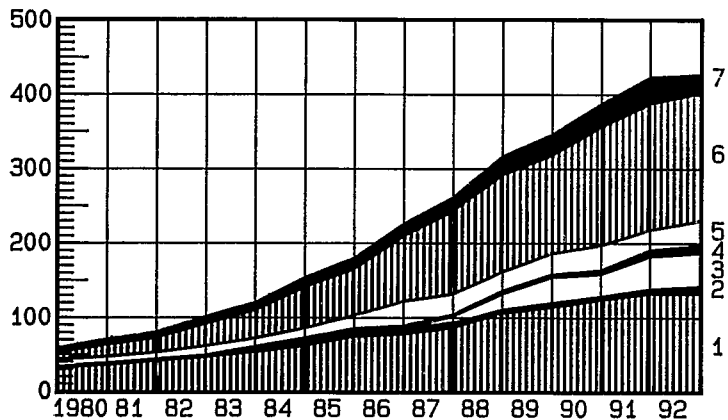

Lähde: Peter Nyberg ja Vesa Vihriälä, The Finnish Banking Crisis and its Handling, Suomen Pankin keskustelualoitteita 8/93.

2 Pankkien taserakenteiden muutokset huomattavia

Liikepankkien yhteenlaskettu tase kasvoi yli kaksinkertaiseksi vuoden 1986 alusta vuoden 1991 loppuun eli vajaasta 200 mrd. markasta runsaaseen 400 mrd. markkaan (kuvio 2a). Suurimmat rakenteelliset muutokset johtuivat sekä taseen velkapuolella (varainhankinnassa) että saamispuolella (varainkäytössä) ulkomaisen toiminnan vilkastumisesta. Toinen kummankin taseen puolen kehitystä leimaava seikka oli instrumenttivalikoiman laajentuminen. Osuuspankkiryhmän taseiden yhteenlaskettu loppusumma kasvoi liikepankkien yhteenlaskettua tasetta reippaammin tarkasteltuna kuutena vuonna (kuvio 3a). Säästöpankkiryhmän taseiden kasvu oli pankkiryhmittäisessä vertailussa kaikkein suurin (kuvio 4a).

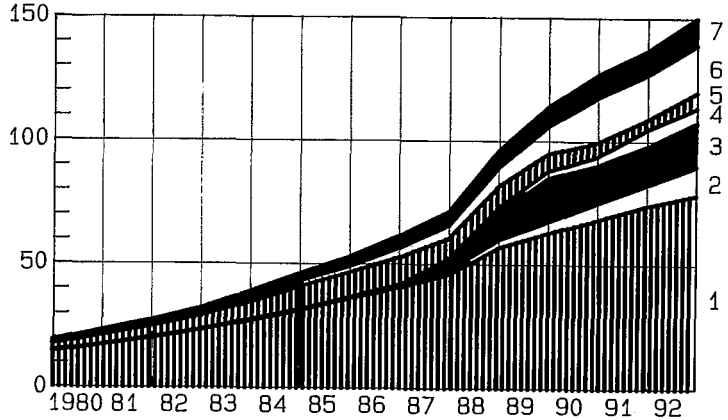
Kuvio 2a. Liikepankkien (pl. OKO ja SKOP) velkojen rakenne, mrd. mk

- 1 Yleisön talletukset
- 2 Ei-markkinakelpoinen erityisottolainaus
- 3 Sijoitustodistukset
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Muu kotimainen vieras pääoma
- 6 Ulkomainen vieras pääoma
- 7 Arvostuserät, varaukset, oma pääoma

Kuvio 3a.

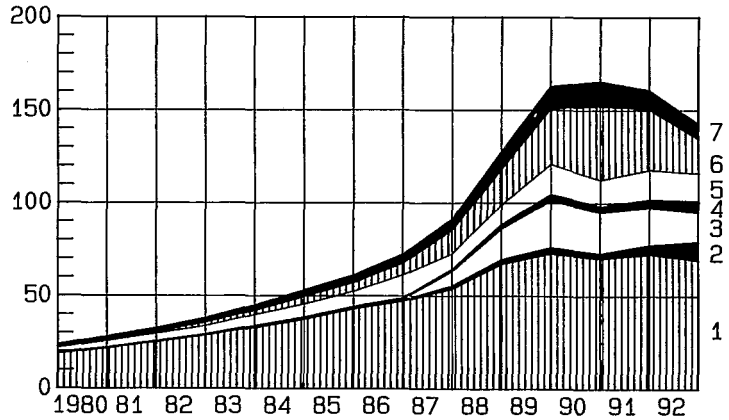
Osuuspankkiryhmän velkojen rakenne, mrd. mk

- 1 Yleisön talletukset
- 2 Ei-markkinakelpoinen erityisottolainaus
- 3 Sijoitustodistukset
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Muu kotimainen vieras pääoma (pl. OP-ryhmän sisäiset velat)
- 6 Ulkomainen vieras pääoma
- 7 Arvostuserät, varaukset, oma pääoma

Kuvio 4a

Säästöpankkiryhmän velkojen rakenne, mrd.mk

- 1 Yleisön talletukset
- 2 Ei-markkinakelpoinen erityisottolainaus
- 3 Sijoitustodistukset
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Muu kotimainen vieras pääoma (pl. Sp-ryhmän sisäiset velat)
- 6 Ulkomainen vieras pääoma
- 7 Arvostuserät, varaukset, oma pääoma

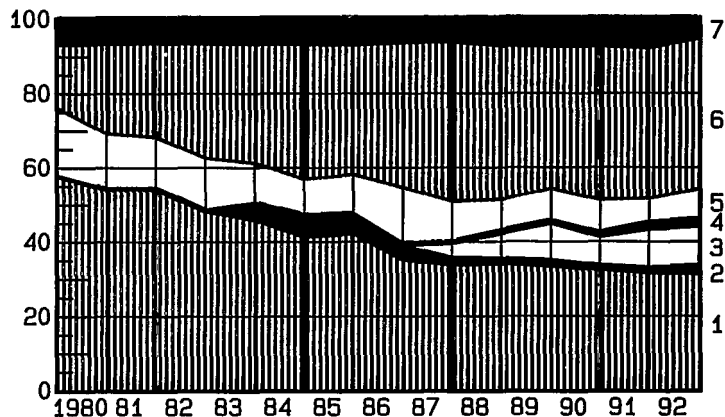
2.1 Pankkien varainhankinta kasvoi voimakkaasti

2.1.1 Ulkomaista vierasta pääomaa lisättiin

Merkittävin muutos liikepankkien varainhankinnan rakenteessa oli ulkomaisen vieraan pääoman kasvu suurimmaksi varainhankinnan lähteeksi. Ulkomainen vieras pääoma lisääntyi erityisen voimakkaasti vuodesta 1986 lähtien, jolloin pankit alkoivat välittää valuutansääntelystä vapautettuja ulkomaisia luottoja yrityksille. Vielä vuoden 1986 alussa ulkomaisten velkojen osuus liikepankkien vastattavissa oli noin 35 prosenttia ja vuoden 1991 lopussa se oli jo runsaat 40 prosenttia (kuvio 2b). Vuoden 1991 lopun tilannetta taseen molemmilla puolilla hämärtää markan devalvointi marraskuussa.

Kotimaisten valuuttaluottojen määrän suuresta kasvusta huolimatta niiden osuus oli vuoden 1991 lopussa edelleen vajaat puolet pankkien valuuttamääräisestä varainhankinnasta. Tämä johtui siitä, että pankkien puhtaasti kansainväliset liiketoimet, kuten ulkomaiset valuuttaluotot, kiinteistö-, osake- ja muut arvopaperisijoitukset lisääntyivät erityisesti sivukonttoreiden ja tytäryritysten toiminnassa huomattavasti.

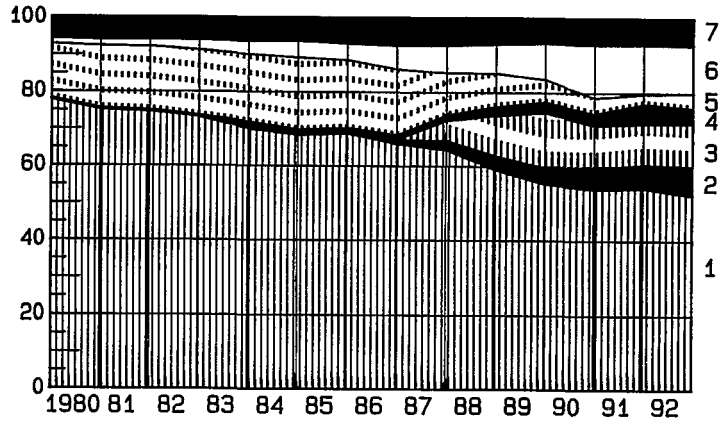
Kuvio 2b. Liikepankkien (pl. OKO ja SKOP) velkojen rakenne, %

- 1 Yleisön talletukset
- 2 Ei-markkinakelpoinen erityisottolainaus
- 3 Sijoitustodistukset
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Muu kotimainen vieras pääoma
- 6 Ulkomainen vieras pääoma
- 7 Arvostuserät, varaukset, oma pääoma

Kuvio 3b.

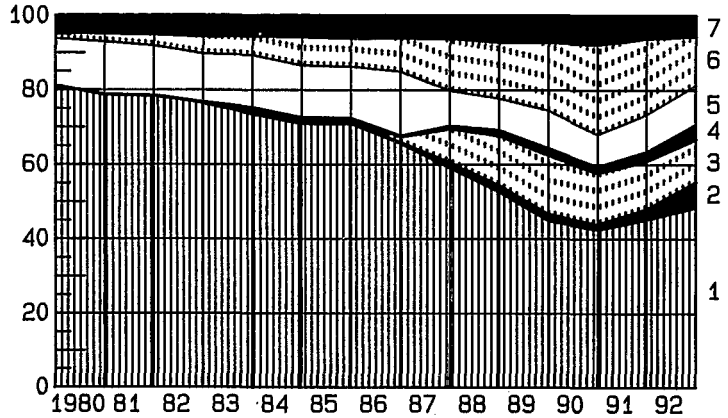
Osuuspankkiryhmän velkojen rakenne, %

- 1 Yleisön talletukset
- 2 Ei-markkinakelpoinen erityisottolainaus
- 3 Sijoitustodistukset
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Muu kotimainen vieras pääoma (pl. OP-ryhmän sisäiset velat)
- 6 Ulkomainen vieras pääoma
- 7 Arvostuserät, varaukset, oma pääoma

Kuvio 4b.

Säästöpankkiryhmän velkojen rakenne, %

- 1 Yleisön talletukset
- 2 Ei-markkinakelpoinen erityisottolainaus
- 3 Sijoitustodistukset
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Muu kotimainen vieras pääoma (pl. Sp-ryhmän sisäiset velat)
- 6 Ulkomainen vieras pääoma
- 7 Arvostuserät, varaukset, oma pääoma

Paikallispankkien valuuttaluottojen välitys vauhdittui viime vuosikymmenen lopulla, kun muutamat suuret paikallispankit saivat oikeuden välittää keskusrahailaitokseltaan saamaansa valuuttarahoitusta asiakkailleen. Osuuspankit eivät välittäneet valuuttalainoja paljonkaan omissa nimissään. Koko osuuspankkiryhmässä ulkomaisen velan osuus taseen velkapuolesta kasvoi tarkastelujakson aikana vajaasta viidestä prosentista vajaaseen viiteentoista prosenttiin (kuvio 3b). Säästöpankit välittivät valuuttalainoja vilkkaasti asiakkailleen. Koko säästöpankkiryhmän ulkomaisen velan osuus taseen velkapuolesta kasvoi vajaasta kymmenestä prosentista noin kahteenkymmeneen prosenttiin (kuvio 4b).

2.1.2 Yleisön talletusten merkitys vähentyi

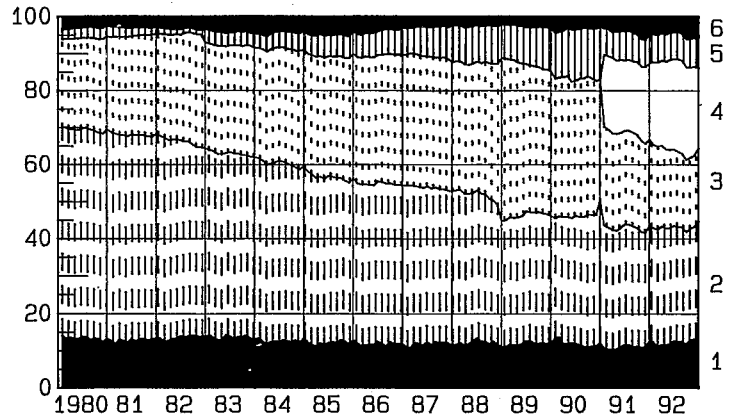
Ulkomaisen velan raju kasvu havainnollistuu verrattaessa sitä yleisön talletusten muutoksiin. Yleisön talletusten osuus liikepankkien varainhankinnassa oli supistunut jo 1970-luvun puolella, mutta erityisen paljon niiden osuus supistui vuonna 1986. Kyseisen vuoden lopussa talletukset edustivat enää noin 35 prosenttia yhteenlaskettujen taseiden velkapuolesta, kun vastaava osuus 1980-luvun alussa oli vielä lähes 60 prosenttia. Vuoden 1991 loppuun mennessä talletusten osuus supistui edelleen hieman ja oli vain noin 30 prosenttia kaikista vastattavista eli jo noin 15 prosenttiyksikköä vähemmän kuin ulkomaisen pääoman osuus (kuvio 2b). Vertailtaessa on kuitenkin syytä muistaa, että edelleen vain vajaat puolet ulkomaisesta velasta välitettiin valuuttaluottoina kotimaahan.

Paikallispankkiryhmissä yleisön talletukset kasvoivat 1980-luvun viimeisinä vuosina huomattavasti, kun 24 kuukauden verottomien talletusten suosio oli korkeimmillaan (kuviot 3a ja 4a). Paikallispankkien kahden vuoden talletusten kasvu koostui enimmäkseen useiden kotitalouksien pienehköistä talletuksista, kun taas liikepankkien vastaavat talletukset olivat suuria, usein yrityskaupoista syntyneitä eriä. Vaikka talletukset markkamäärältään selvästi kasvoivat, niiden osuus paikallispankkien veloista pieneni samaan aikaan etenkin säästöpankkiryhmässä. Tähän vaikutti sijoitustodistusmuotoisen varainhankinnan ja ulkomaisen velan nopea kasvu (kuviot 3b ja 4b).

Yleisön talletusten rakenne muuttui tarkastelujaksona kaikissa pankeissa olennaisesti. Aluksi ns. säästötilit ja karttuvat tilit muodostivat talletusten rungon, kun taas jakson lopulla tilalle tulivat entistä selvemmin määräaikaistalletukset tai muutoin korkeakorkoiset tilit (kuvio 5). Kuviossa säästötilit ja karttuvat tilit ovat käyttelytilien ryhmässä.

Kuvio 5.

Pankkitalletusten rakenne, %

- 1 Sekkitilit
- 2 Käyttelytilit
- 3 Verottomat määräaikaistilit
- 4 Verolliset määräaikaistilit
- 5 Muut markkatilit
- 6 Valuuttatilit

Talletuskorkokartellin aikaan pankit käyttäytyivät hyvin yhtenevästi talletusmarkkinoilla. Talletusten vapauduttua kilpailulle pankeilla oli toisistaan hyvinkin poikkeava politiikka talletusten vastaanottajina. Tämä näkyi myös eri pankkien maksamissa talletuskoroissa.

2.1.3 Varainhankinta rahamarkkinoilta runsasta

Ulkomaisen vieraan pääoman osuuden kasvun ja yleisön talletusten osuuden supistumisen lisäksi kolmas rakenteellinen muutos liikepankkien varainhankinnassa oli sijoitustodistusten lisääntynyt käyttö.

Päiväluotto- ja päivätalletuskoron eriyttäminen vuonna 1986 pakotti pankit käyttämään pankkien välisiä markkinoita likviditeettiasemansa tasaukseen. Tämä jatkui edelleen vuonna 1987, jolloin mm. päiväluotto-oikeuden käyttöä huomattavasti tiukennettiin. Tällöin ruvettiin myös noteeraamaan pankkien välistä avistakorkoa eli ns. yön yli -korkoa.

Vuoden 1987 alusta lukien poistettiin kassavarantovelvoite sijoitustodistuksilta, joiden juoksuaika oli vähintään yksi kuukausi ja enintään 12 kuukautta. Tämä yhdessä Suomen Pankin rahapolitiikassaan käyttöön ottamien avomarkkinaoperaatioiden kanssa synnytti Suomeen

rahamarkkinat, ja sijoitustodistuksia alettiin käyttää pankkien varainhankinnassa yhä enemmän. Samaan aikaan jo jonkin aikaa käytössä olleet jälkimarkkinakelvottomat erityisottolainauksen instrumentit alkoivat menettää merkitystään. Rahamarkkinoiden volyymin kasvu oli huomattava ja jälkimarkkinat vilkastuivat. Kotimaisten rahamarkkinoiden syntymistä auttoi likviditeetin lisäys, jonka sai aikaan valuutasäännöstelyn purkamisen jälkeinen ulkomaisen pääoman virtaus maahan.

Pankkien sijoitustodistusmuotoinen varainhankinta kasvoi etenkin vuosina 1988 ja 1989 (kuva 2b), jolloin pankit tarvitsivat paljon varoja nopeasti kiihtyneen luotonkysynnän ja myös kassavarantovelvoitteen kiristymisen tyydyttämiseen. Vuoden 1990 lopussa sijoitustodistusten kanta väheni selvästi, koska luotonkysyntä hiljeni korkeiden korkojen vuoksi ja pankit hankkivat talletusten lisäksi varoja yhä enemmän joukkovelkakirjamarkkinoilta.

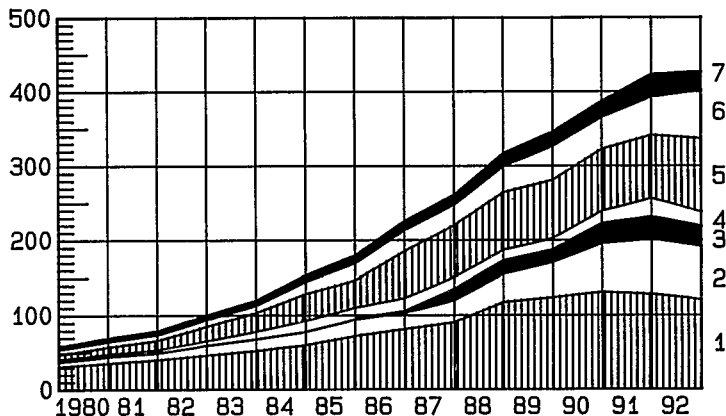
Paikallispankeista vain isoimmat säästöpankit käyttivät sijoitustodistuksia varainhankinnassaan. Osuuspankeilla vastaava varainhankinta tapahtui lähinnä keskusrahailaitokselta OKO:lta ns. OP-todistuksilla.

2.2 Pankkien varainkäyttö monipuolistui

Tarkastelujakson alussa pankkien saamisiin ilmestyivät rahamarkkinavaateet, mikä oli suora seuraus rahamarkkinoiden toiminnan alkamisesta (kuva 6a). Liikepankkien yleisöluottojen ja pankkien salkuissa olevien haltijapapereiden yhteenlaskettu osuus oli lähes sama eli noin 60 prosenttia kaikista saamisista sekä vuoden 1986 alussa että vuoden 1991 lopussa (kuva 6b). Sen sijaan sekä varsinaisten luottoerien että haltijapapereiden sisäinen koostumus muuttui markkaluottojen osuuden supistuessa.

Kuvio 6a.

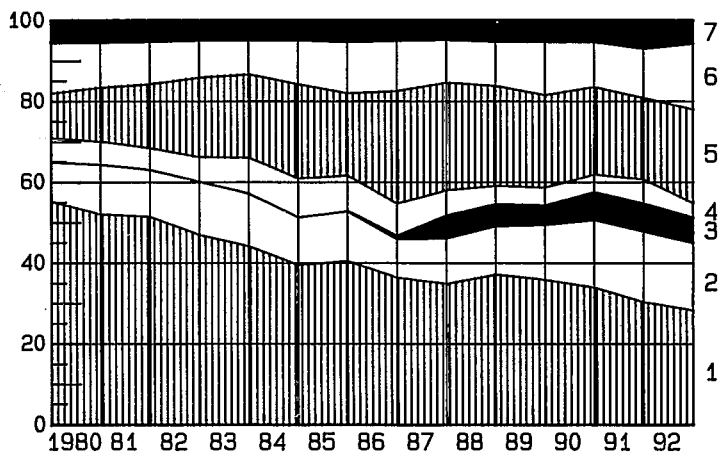
**Liikepankkien (pl. OKO ja SKOP)
saamisten rakenne, mrd. mk**

- 1 Markkaluotot yleisölle
- 2 Valuuttaluotot yleisölle
- 3 Rahamarkkinavaateet
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Ulkomaiset saamiset
- 6 Muu rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus
- 7 Käyttöomaisuus, muut erät

Kuvio 6b.

**Liikepankkien (pl. OKO ja SKOP)
saamisten rakenne, %**

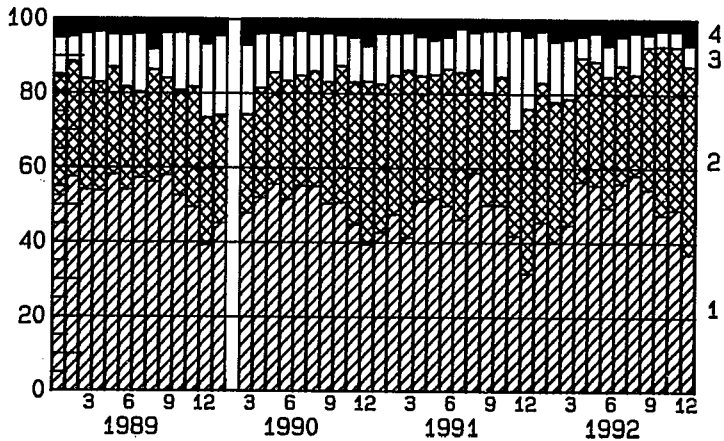

- 1 Markkaluotot yleisölle
- 2 Valuuttaluotot yleisölle
- 3 Rahamarkkinavaateet
- 4 Joukkovelkakirjat
- 5 Ulkomaiset saamiset
- 6 Muu rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus
- 7 Käyttöomaisuus, muut erät

2.2.1 Markka- ja valuuttaluottoja puolet saamisista

Liikepankkien antamien yleisön markkaluottojen osuus taseiden vastavista supistui kuudessa vuodessa noin kymmenen prosenttiyksikköä, kun taas valuuttaluottojen osuus kasvoi. Niiden lisäys ei kuitenkaan täysin kattanut markkaluottojen supistumista. Valuuttaluottojen sisältö puolestaan muuttui paljonkin vuoden 1986 alun tilanteesta. Silloin pääosa muodostui lyhytaikaisista kauppaluotoista ja ns. fennoluotoista, jollaisina pankit kanavoivat kotimaisia valuuttatalletuksia luotoiksi yrityksille. Fennoluotot oli edellisenä vuonna rajattu käsittämään vain kotimaisista valuuttatalletuksista saadun rahoituksen välityksen, eli esimerkiksi termiinikatteeksi hankittuja valuuttoja ei saanut lainata edelleen. Tämän vuoksi valuuttarahoituksen välitys siirtyi lähes kokonaan notariaatin kautta tehtäväksi. Näiden ns. novaluottojen välitys kiellettiin kuitenkin vuonna 1988 muille kuin valuuttamääräysten mukaan muutoinkin valuuttaluoton ottoon oikeutetuille yrityksille. Vapaiden pääomaliikkeiden vallitessa pääosa taseen valuuttaluotoista on pankkien ulkomailta yrityksille välittämiä luottoja. Tarkastelujakson viime vuosina pankkien uusista markkaluotoista yhä suurempi osa olikin myönnetty pelkästään kotitalouksille, kun taas yritykset käyttivät enemmän valuuttaluottoja (kuvio 7).

Kuvio 7. Pankkien uuden markkaluotot sektoreittain, %

- 1 Kotitaloudet
- 2 Yritykset
- 3 Rahoituslaitokset
- 4 Muut

Luotonannon kasvu oli viime vuosikymmenen vaihteessa huomattavaa myös osuuspankkiryhmässä (kuviot 8a ja 8b). Säästöpankkiryhmän luotonanto kotimaiselle yleisölle kasvoi viime vuosikymmenen vaihteessa erityisen voimakkaasti (kuviot 9a ja 9b). Säästöpankit kävivät kovaa kilpailua markkinaosuuksista. Koska niiden luotonanto oli kasvanut huomattavimmin, myös lisäkassavarantovelvoite rasitti niitä pankeista eniten vuosina 1989 ja 1990. Erityisen selvästi luotonanto kasvoi valuuttaluotoissa, joissa säästöpankkien (ml. SKOP) markkinaosuus kasvoi vuosien 1986 ja 1990 välisenä aikana muutamasta prosentista runsaaseen neljännekseen.

2.2.2 Rahamarkkinavaateet ja joukkovelkakirjat yleistyivät

Liikepankeissa perinteisen velkakirja- tai vekselimuotoisen luotonannon osuus supistui hieman arvopaperimuotoisen ja limiittipohjaisen rahoituksen tullessa tilalle (kuvio 6b). Pankkien salkuissa olevissa arvopapereissa puolestaan joukkovelkakirjojen suhteellinen määrä pienentyi sijoitus- ja yritystodistusten määrän kasvun myötä. Yritystodistusmuotoinen rahoitus oli kovasti vilkastunut 1980-luvun loppupuolella, mutta vuonna 1989 niiden suosio väheni, kun pankit joutuivat laskemaan salkuissaan olevat todistukset lisäkassavarantovelvoitteen perustana olevaan luottoaggregaattiin mukaan. Tällöin pankit pyrkivät pääsemään salkuissaan olevista yritystodistuksista eroon.

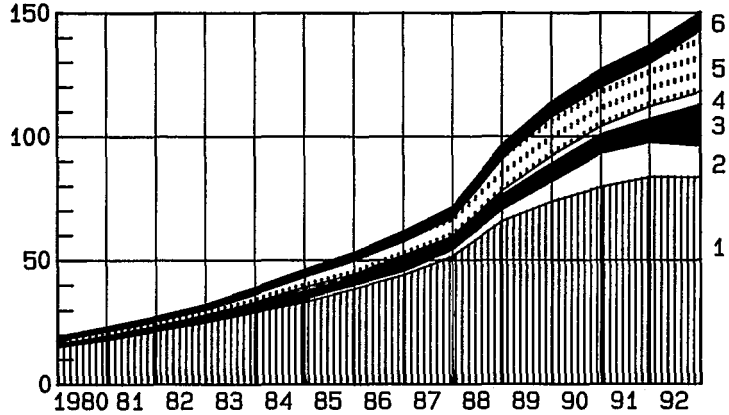
2.2.3 Ulkomaisten saamisten osuus pysyi ennallaan

Liikepankkien ulkomaisten saamisten osuus varainkäytössä pysyi kuuden vuoden aikana lähes ennallaan.¹ Pankkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivukonttoreiden myötä pankkien ulkomainen toiminta laajeni erittäin nopeasti 1980-luvun alkupuolella. Ulkomaisen toiminnan odotuksiin nähden heikko tuloksellisuus ja toisaalta sen riittävä laajuus hidastivat merkittävästi verkoston laajentamista.

¹ Verrattaessa ulkomaisten saamisten kehitystä ulkomaisten velkojen nopeaan kasvuun täytyy muistaa, että ulkomaista velkaa lisänneet välitetyt valuuttaluotot kuuluvat taseen saamispuolella kotimaisiin saamisiin.

Kuvio 8a.

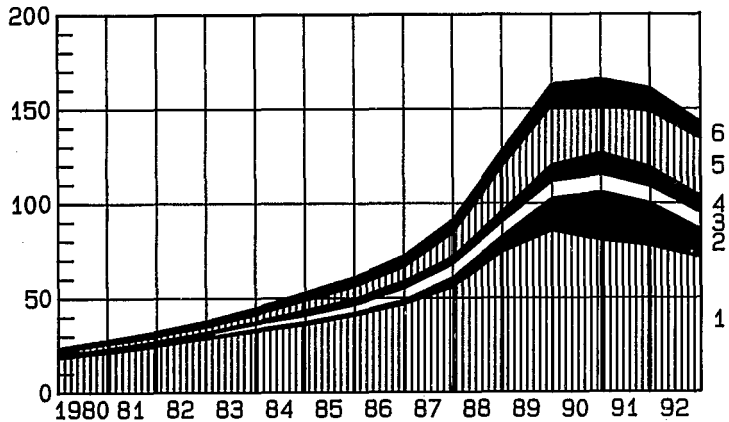
Osuuspankkiryhmän saamisten rakenne, mrd. mk

- 1 Markkaluotot yleisölle
- 2 Valuuttaluotot yleisölle
- 3 Joukkovelkakirjat
- 4 Ulkomaiset saamiset
- 5 Muu rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus
(pl. OP-ryhmän sisäiset saamiset)
- 6 Käyttöomaisuus, muut erät

Kuvio 9a.

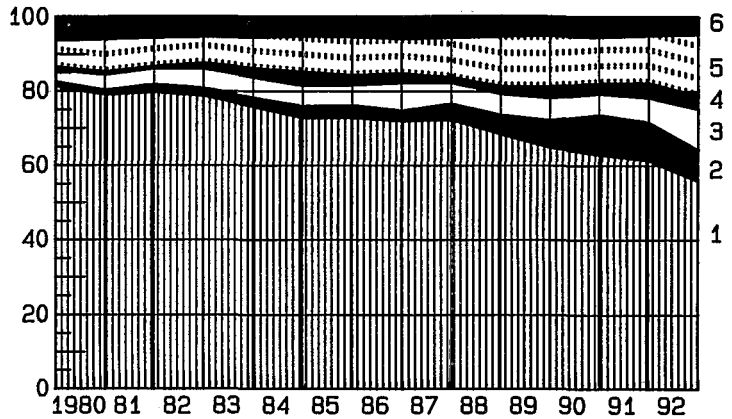
Säästöpankkiryhmän saamisten rakenne, mrd. mk

- 1 Markkaluotot yleisölle
- 2 Valuuttaluotot yleisölle
- 3 Joukkovelkakirjat
- 4 Ulkomaiset saamiset
- 5 Muu rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus
(pl. Sp-ryhmän sisäiset saamiset)
- 6 Käyttöomaisuus, muut erät

Kuvio 8b.

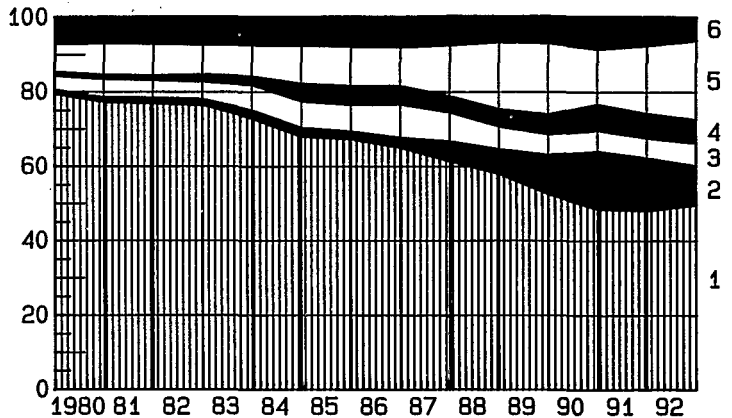
Osuuspankkiryhmän saamisten rakenne, %

- 1 Markkaluotot yleisölle
- 2 Valuuttaluotot yleisölle
- 3 Joukkovelkakirjat
- 4 Ulkomaiset saamiset
- 5 Muu rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus
(pl. OP-ryhmän sisäiset saamiset)
- 6 Käyttöomaisuus, muut erät

Kuvio 9b.

Säästöpankkiryhmän saamisten rakenne, %

- 1 Markkaluotot yleisölle
- 2 Valuuttaluotot yleisölle
- 3 Joukkovelkakirjat
- 4 Ulkomaiset saamiset
- 5 Muu rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus
(pl. Sp-ryhmän sisäiset saamiset)
- 6 Käyttöomaisuus, muut erät

3 Pankkien varainhankinnan ja -käytön korkorakenteet muuttuivat

3.1 Keskuspankki ohjaili antolainauksen korkosidonnaisuuksia suosituksin

Kotimaisten pankkiluottomarkkinoiden korkosäätelyä purettiin vuonna 1986. Suomen Pankki ilmoitti poistavansa rahalaitosten antolainauskorkojen ylärajan tammikuun 1. päivästä lukien. Antolainauksen peruskorkopohjainen keskikorkosäätely jäi vielä kuitenkin voimaan. Samassa yhteydessä suositeltiin pitkäaikaisiin, vaihtuvakorkoisiin luottoihin peruskorkosidonnaisuutta. Päiväkorkosidonnaisuutta sanottiin voitavan käyttää vain lyhytaikaisessa luototuksessa. Ottolainauksen peruskorkosidonnaisuus jatkui edelleen, ja se johtui talletusten verovapauden edellytyksenä olevasta talletuskorkojen yhdenmukaisuudesta.

Säätelyn purku jatkui toukokuussa 1986, kun kaikkien uusien luottojen korot voitiin määrätä vapaasti rahamarkkinatilanne huomioon ottaen, mutta kuitenkin keskikorkosäätelyn rajoissa. Entiset korkosidonnaisuussuositukset jäivät edelleen voimaan.

Varsinainen korkosäätelyn loppuminen tuli voimaan elokuun alusta 1986, kun antolainauksen keskikorkosäätely poistettiin.

Rahoitusmarkkinoiden nopeiden muutosten vuoksi antolainauksen koroista annettuja ohjeita täydennettiin vielä vuoden 1986 lopussa. Tällöin Suomen Pankki ilmoitti, että kiinteäkorkoisuus oli hyväksyttävä vaihtoehto kaikessa luotonannossa. Pitkäaikaisissa (yli 5 vuotta) vaihtuvakorkoisissa luotoissa ja asuntoluotoissa edellytettiin käytettävän peruskorkosidonnaisuutta. Keskipitkissä (yli 1 ja enintään 5 vuotta), muissa kuin asuntoluotoissa, voitiin käyttää muitakin eli uusia pankkien markkinaehtoisia viitekorkoja. Lyhytaikaisissa (enintään 1 vuoden) luotoissa voitiin käyttää peruskoron lisäksi päiväluotto- tai päivätalletuskorkoa johdannaisineen tai pankkien uusia viitekorkoja. Uudet viitekorot tuli hyväksyttävä Suomen Pankissa.

Markkinakäytännön yhdenmukaistamiseksi ja liian monista ja monenlaisista viitekoroista pois pääsemiseksi Suomen Pankki suosittelee keväällä 1987, että pankit käyttäisivät peruskoron ja kiinteän koron ohella viitekorkoina heliborkorkoja, joita alettiin julkaista 1.5.1987 alkaen. Vuoden 1988 alusta alkaen viitekorkovalikoima laajeni 3 ja 5 vuoden markkinakoroilla. Näitä suositeltiin käytettävän myös asunto-
luottojen viitekorkoina peruskoron lisäksi. Asunnon hankinnan yhtey-

dessä myönnettävän väliaikaisrahoituksen viitekorkona voitiin käyttää myös heliborkorkoja tai muita hyväksyttäviä lyhytaikaisia korkoja.

Korkosidonnaisuuksien uusiin tulokas on pankki- tai pankkiryhmäkohmainen primekorko. Primekorko määritellään pankin parhailta asiakkailtaan perimäksi luottokoroksi, mutta sitä voidaan käyttää myös muiden luottojen ja talletusten viitekorkona. Primekoron käyttö sallittiin vuoden 1990 alusta, jolloin Postipankki ensimmäisenä pankkina otti primekoron käyttöön. Saman vuoden syksyllä primekoron käyttöön siirtyi myös osuuspankkiryhmä. Suomen Pankki ilmoitti hyväksyvänsä primekoron myös vaihtuvakorkoisissa, omaan käyttöön tulevan asunnon rahoittamiseen käytetyissä luotoissa peruskoron ja pitkien viitekorkojen ohella.

3.2 Korkosidonnaisuudet monipuolistuivat

Pankkien markkasaamiset, vekseleitä lukuun ottamatta, olivat aina vuoteen 1987 asti melkein kaikki peruskorkosidonnaisia. Antolainauksen korkosidonnaisuuksia on seurattu viitekorkojen osalta heliborkorkojen käyttöönotosta eli vuoden 1987 toukokuusta lähtien (kuviot 10a ja 10b). Vuoden 1990 toukokuusta lähtien on käytettävissä täydelliset korkosidonnaisuudet, eli myös peruskorkosidonnaiset ja kiinteäkorkoiset erät ovat saatavissa erikseen.

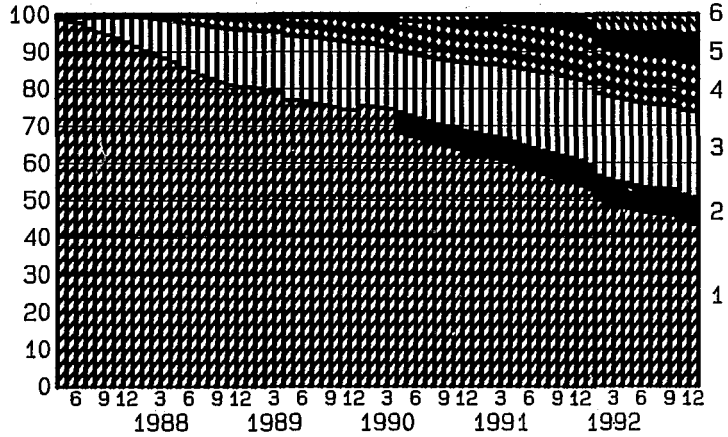
Peruskorkosidonnaisen antolainauksen osuus koko antolainauskannasta pieneni vuoden 1987 puolivälin arvioidusta runsaasta 90 prosentista vuoden 1992 lopun runsaaseen 40 prosenttiin. Uudessa antolainauksessa vastaavat luvut ovat noin 70 ja vajaat 20 prosenttia. Alimmillaan uusien peruskorkosidonnaisten luottojen osuus oli vuoden 1992 alkupuoliskolla eli noin 10 prosenttia. Tämän jälkeen etenkin ASP-lainojen suuri osuus muutenkin vähäisistä uusista luotoista nosti peruskorkosidonnaisten osuutta. Peruskorkoon sidotut pitkäaikaiset lainat vaikuttavat vielä kauan antolainauskannan korkojakaumassa.

Heliborkorot ja pitkät viitekorot lisäsivät 1990-luvun alkuvuosina jatkuvasti osuuttaan pankkien lainakannan korkojakaumassa. Heliborsidonnaiset lainat olivat enimmäkseen joko kulutus- tai yritysluottoja. Pitkiä viitekorkoja käytettiin puolestaan lähinnä uusien asuntoluottojen viitekorkoina. Kiinteäkorkoiset luotot olivat suurimmaksi osaksi vekseliluottoja ja niiden osuus pysyi jokseenkin vakiona (luottokannassa noin viisi prosenttia ja uusissa luotoissa noin neljännes).

Pankkien omien viitekorkojen käyttö vaihteli paljon pankeittain. Vanhat pankkien omat viitekorot syrjäytti pankin oma primekorko niissä pankeissa, jotka sen olivat jo käyttöönsä ottaneet. Postipankki otti primekoron käyttöön heti vuoden 1990 alusta ja osuuspankkiryhmä saman vuoden syksyllä.

Kuvio 10a.

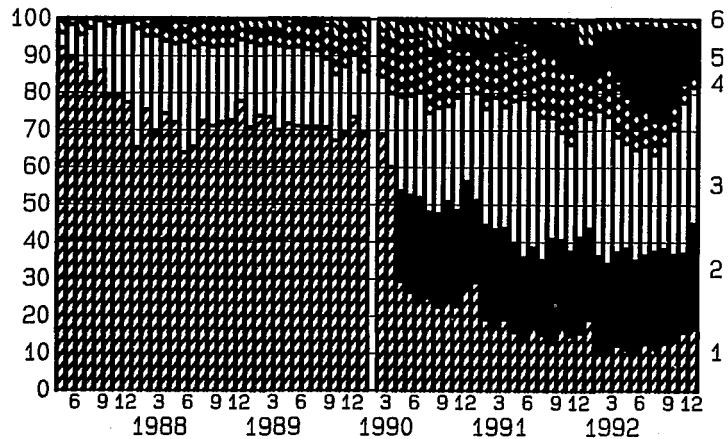
**Pankkien markkaluottokanta,
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset
- 6 Muut

Kuvio 10b.

**Pankkien uusi markka-antolainaus,
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

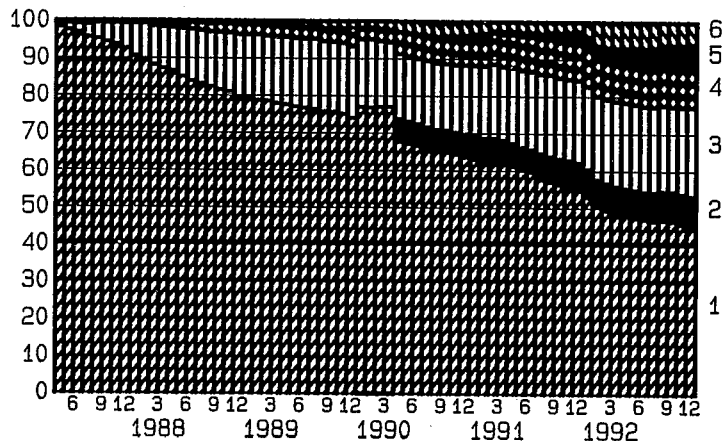
- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset
- 6 Muut

Pankkiryhmien luonteen mukaan olisi voinut olettaa, että paikallispankeilla olisi ollut enemmän peruskorkosidonnaisia luottoja kuin liikepankeilla. Todellisuudessa erot olivat yllättävän pienet. Antolainauskannan korkojakaumat olivat muutenkin hyvin lähellä toisiaan (kuviot 11a, 12a ja 13a). Osuuspankeilla oli pitkiin viitekorkoihin sidottuja lainoja muita pankkeja enemmän ennen osuuspankkiryhmän primekoron käyttöön ottoa. Tämän jälkeen primekorkosidonnaisten luottojen osuus lainakannassa lähti ripeästi kasvamaan. Peruskorkosidonnaisten luottojen osuus on pienentynyt nopeimmin osuuspankkiryhmässä. Vielä vuoden 1990 puolivälissä peruskorkosidonnaisia luottoja oli kaikilla pankkiryhmillä yhtä paljon eli vajaat 70 prosenttia luottokannasta. Vuoden 1992 lopussa osuus oli säästöpankkiryhmässä vajaat 50 prosenttia, liikepankeilla noin 45 prosenttia, mutta osuuspankkiryhmässä jo alle 40 prosentin.

Uusien lainojen korkosidonnaisuudet poikkesivat pankkiryhmittäin toisistaan enemmän kuin luottokannan sidonnaisuudet (kuviot 11b, 12b ja 13b). Säästöpankit myönsivät peruskorkosidonnaisia lainoja hieman enemmän kuin muut. Kummassakin paikallispankkiryhmässä oli kiinteäkorkoista luotonantoa enemmän kuin liikepankeissa, mikä lienee johtunut liikepankkien vekselillä annettujen luottojen vähenemisestä.

Kuvio 11a.

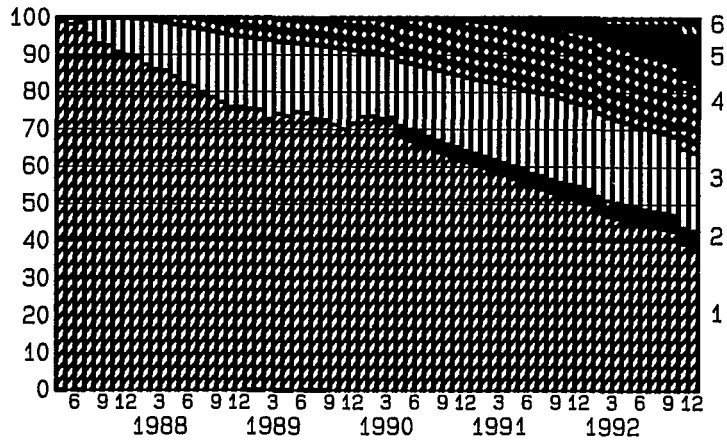
Liikepankkien (pl. OKO ja SKOP) markkaluottokanta, korkosidonnaisuudet, %-osuudet

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset
- 6 Muut

Kuvio 12a.

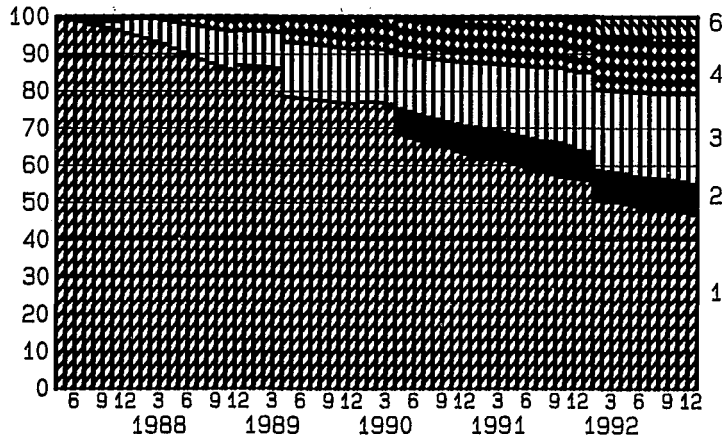
**Osuuspankkiryhmän markkaluottokanta,
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset
- 6 Muut

Kuvio 13a.

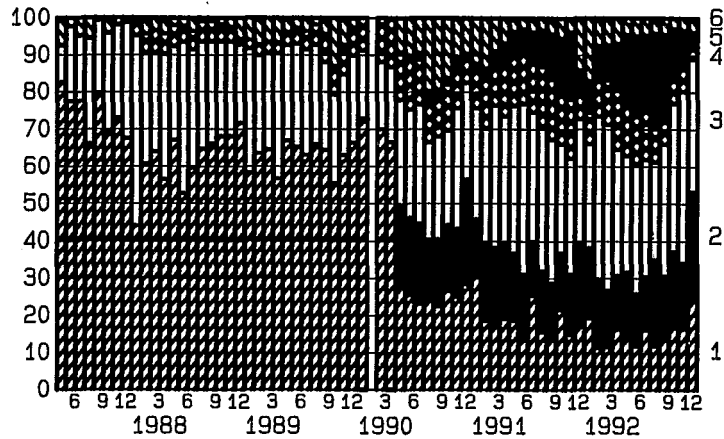
**Säästöpankkiryhmän markkaluottokanta,
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset (ei ole)
- 6 Muut

Kuvio 11b.

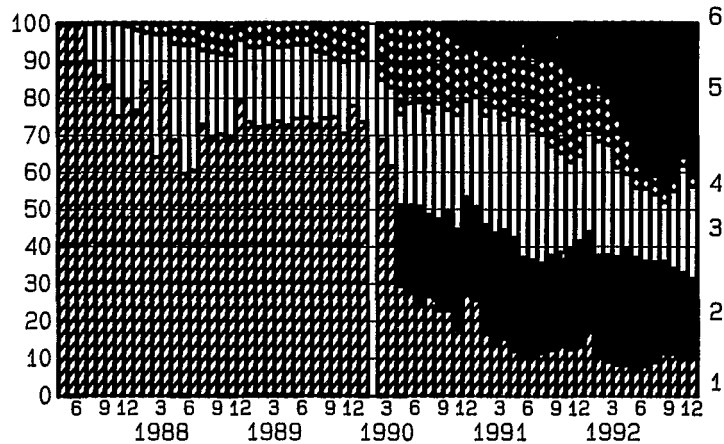
**Liikepankkien (pl. OKO ja SKOP)
uusi markka-antolainaus, korkosidonnaisuudet,
%-osuudet**

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset
- 6 Muut

Kuvio 12b.

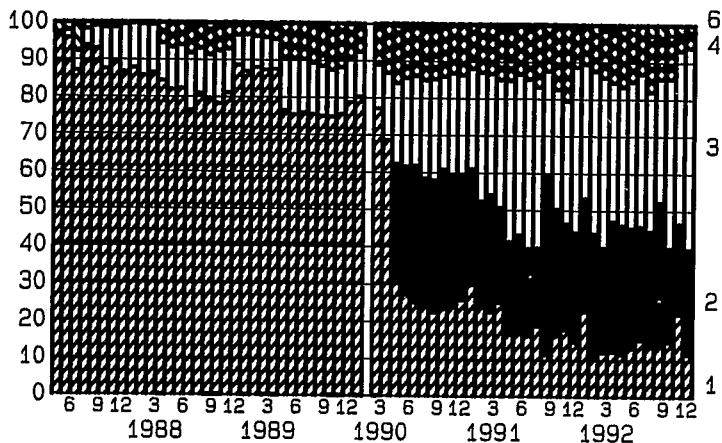
**Osuuspankkiryhmän uusi markka-antolainaus,
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset
- 6 Muut

Kuvio 13b.

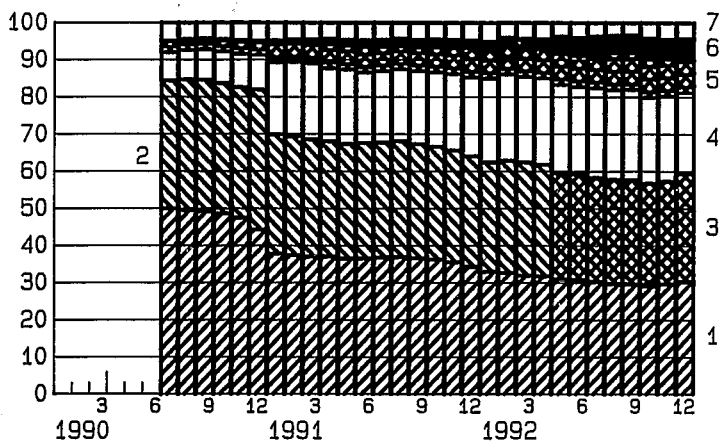
**Säästöpankkiryhmän uusi markka-antolainaus,
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

- 1 Peruskorkosidonnaiset (ja kiinteäkorkoiset huhtikuuhun 1990 asti)
- 2 Kiinteäkorkoiset
- 3 Heliborsidonnaiset
- 4 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidotut
- 5 Primekorkosidonnaiset (ei ole)
- 6 Muut

Kuvio 14.

**Pankkien markkatalletuskannan
korkosidonnaisuudet, %-osuudet**

- 1+2 Peruskorkosidonnaiset
- 2 Peruskorkosidonnaiset käyttelytilit
- 3 TVL-sidonnaiset (noudattavat tulo- ja varallisuusverolaissa säädettyä verottoman talletuksen korkoa)
- 4 Kiinteäkorkoiset
- 5 Heliborsidonnaiset
- 6 Primekorkosidonnaiset
- 7 Muut

Heliborsidonnaisten luottojen osuus uusissa luotoissa oli liike- ja säästöpankeissa suurimmillaan noin 45 prosenttia vuoden 1991 aikana. Osuuspankeissakin heliborsidonnaisten luottojen osuus lisääntyi, mutta se jäi vielä noin 35 prosenttiin. Pankkien omia viitekorkoja oli enemmän käytössä liikepankeissa ja osuuspankeissa kuin säästöpankeissa, mikä johtui pääasiassa primekorosta. Osuuspankkiryhmässä primekorko syrjäytti lähes täysin aikaisemmin runsaasti käytetyt pitkät viitekorot.

Talletuspuolella korkosidonnaisuuksista on saatavissa kattavat tiedot vasta vuoden 1990 heinäkuusta lähtien (kuvio 14). Tiedon puute varhaisemmalta ajalta ei tosin paljoa haitanne, koska talletusten korkosidonnaisuus pysyi kauan ennallaan ja lähes peruskorkopohjaisena. Tilanne alkoi muuttua vasta vuoden 1991 alusta lähdeveron myötä. Tammikuussa peruskorkoon sidottujen talletusten osuus pieneni runsaasta 80 prosentista 70 prosenttiin. Samassa yhteydessä kiinteäkorkoisten talletusten osuus kasvoi kymmenestä kahteenkymmeneen prosenttiin. Kiinteäkorkoiset talletukset ovat useimmiten hyvin lyhytaikaisia, joten oikeastaan ne pitäisi rinnastaa heliborsidonnaisiin talletuksiin.

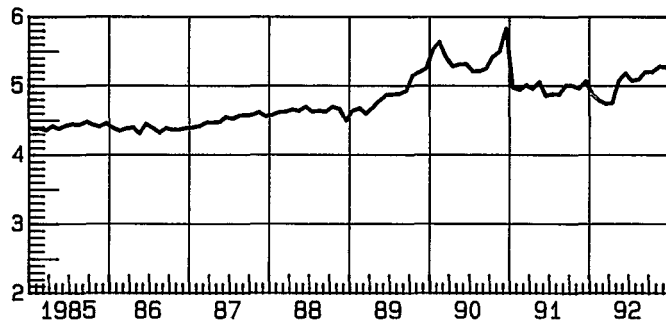
3.3 Pankkien taserakenteiden muutokset vaikuttivat peruskorkosidonnaisten saamisten ja velkojen suhteeseen

Rahamarkkinoiden vapauduttua 1986 luotonkysyntä kasvoi voimakkaasti vuosina 1987–1989. Kun talletukset eivät lisääntyneet luottoekspansiota vastaavasti, pankit hankkivat puuttuvan rahoituksen rahamarkkinoilta. Kun vielä 1980-luvun puolivälissä pankkien markka-antolainaus ja markkatalletukset olivat suunnilleen yhtäsuuret, vuoden 1989 lopussa luottoja oli runsaat 30 mrd. markkaa enemmän kuin talletuksia. Samanaikaisesti kasvoivat pankkien markkinaehtoisesti rahoitetut sijoitukset kiinteistöihin, osakkeisiin ja joukkovelkakirjoihin. Myös pankkien kassavarantovelvollisuutta kiristettiin vuosina 1985–89 noin 15 mrd. markalla.

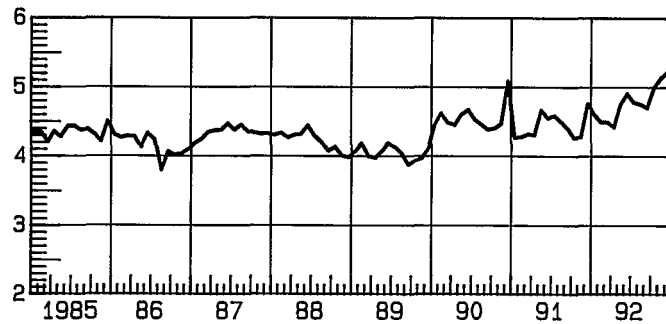
Kuvio 15.

Korkomarginaaleja, %

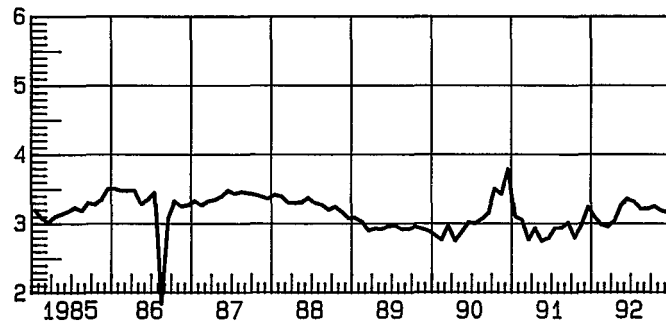
Markka-antolainauksen korko – markka-ottolainauksen korko¹

Korkomarginaali, talletusten määrän ylittävä antolainaus oletettu rahoitetuksi 3 kk:n heliborkorolla

Markkavarainkäytön ja -varainhankinnan välinen korkomarginaali²

¹ Pl. sijoitustodistukset, joukkovelkakirjalainat ym.

² Ml. sijoitus- ja yritystodistukset, joukkovelkakirjalainat, kassavarantalletukset ym.

Vaikka pankkien uusista luotoista yhä enemmän olikin sidottu markkinakorkoihin, saamisten ja velkojen korkorakenteen epätasapaino kasvoi luotonkysynnän myötä. Kun markkinakorot alkoivat nousta alkusyksyllä 1989, pankkien lyhyisiin markkinakorkoihin sidottu varainhankinta oli karkeasti arvioituna noin 50 mrd. markkaa suurempi kuin vastaava rahoituksen käyttö. Korkojen nousun (ja myös muiden tekijöiden kuten korottomien kassavarantotalletusten lisääntymisen) vaikutus näkyi selvästi pankkien varainhankinnan ja -käytön korkoerossa (kuvio 15) ja pankkien kannattavuudessa.

Vuoden 1990 loppupuolella pankkien tilanne muuttui, kun markkinakorot laskivat ja kassavarantotalletukset vähenivät ja muuttuivat markkinakorkoisiksi. Lisäksi luottokorkojen markkinaehtoisuuden yleistyminen pienensi pankkien peruskorkosidonnaisten saamisten ja velkojen välistä epäsuhtaa. Peruskorkosidonnaiset saamiset ja velat ovat tarkastelujakson aikana olleet kuitenkin yllättävän hyvin tasapainossa (taulukko 1).

Taulukko 1. **Pankkien peruskorkosidonnaiset saamiset ja velat, mrd. markkaa**

Vuoden lopussa	Saamiset	Velat	Erotus
1988	224	224	- 0
1989	236	228	8
1990	194	223	- 29
1991	168	187	- 19
1992	133	114	19

Lähdeveron voimaantulo vuoden 1991 alusta asetti pankit jälleen kerran uusiin oloihin. Peruskorkosidonnaisista talletuksista siirtyi runsaat 30 mrd. markkaa kerralla enemmän tai vähemmän markkinaehtoisiksi ja lyhytaikaisiksi, kun tallettajat etsivät parempia korkotuottoja. Siirtymällä oli täten merkittävä vaikutus pankkien korkorakenteeseen. Tosin lähdeveron tuloa oli ennakoitu jo pitkään, joten pankit olivat voineet pyrkiä sopeutumaan tilanteeseen.

4 Rahoitusmarkkinoiden muutosten vaikutuksista anto- ja otto-lainauksen koronasetantaan

Pankkikilpailun lisääntyessä pankit jakoivat luottoasiakkaansa entistä selvemmin yksityisasiakkaisiin ja yrityksiin, koska yrityksille markkinoidaan eri tavalla kuin yksityisasiakkaille. Pankit olivat myös tietyllä tavalla jakautuneet: toiset keskittyivät yksityisasiakkaisiin ja toiset enemmän yrityksiin. Paikallispankit ovat perinteisesti olleet korkokatteesta riippuvaisia eli lähinnä yksityisasiakkaiden pankkeja. Aina vuoden 1988 loppuun asti yksityishenkilöiden ottolainauksesta maksetut korot olivat matalia ja talletusten verovapauden vuoksi pankeilla oli yhtenevät tiliehdot. Tällöin tämä sektori tuotti pankeille runsaan korkokatteen ja asiakkaista kilpailtiin luoton saatavuudella ja lisäksi luottoehdoilla. Lähdeveron jälkeen asetelma muuttui, mutta vieläkin yksityisasiakkaista käytiin markkinaosuuskilpailua. Nyt kilpailtiin asiakkaiden talletuksista korko- ja muita talletusehtoja käyttäen.

Yritykset käyttävät pankin palveluksia paljon kokonaisvaltaisemmin kuin kotitaloudet. Niinpä pankit edellyttävät yrityksiltä yleensä luoton vastineeksi muidenkin palvelujen ostamista, mikä vaikuttaa pankin muihinkin tuottoihin kuin korkotuottoihin. Näin yrityksen luoton korko vaihtelee paitsi riskin myös sen mukaan, mikä yrityksen merkitys pankille on asiakkaana. Riskiajattelu on hyvin keskeistä luottoa myönnettäessä. Koron vaihtelun lisäksi pankit vaativat parempia vakuuksia toisilta yrityksiltä ja saattavat vaatia lisävakuuksia kesken laina-ajan.

Vuosina 1987–1989, jolloin luotonanto kasvoi suuresti, pankit keskittyivät markkinaosuuksista kilpailemiseen ja luottotappioriskit jäivät liian vähälle huomiolle. Luottoja hinnoiteltiin tosin riskin mukaan, mutta luottojen vakuuksille ei asetettu samoja vaatimuksia kuin ennen - tai tällä hetkellä. Normaalisti vaadittiin jokin reaalivakuus eikä yrityksen toiminnalliseen puoleen kiinnitetty niinkään huomiota. Reaalivakuuden käyttö tuntui turvalliselta, koska kiinteistöjen nimellishinnat olivat aina nousseet toisen maailmansodan jälkeen. Riskien hinnoittelua Suomessa vaikeuttaa se, ettei meillä ole puolueetonta luottoriskejä arvioivaa laitosta.

Antolainauksen korko määräytyy perustana olevan koron ja siihen lisättävän marginaalin mukaan tai se on kiinteä. Korkoon lisättävä marginaali porrastuu asiakassuhteen mukaan. Ottolainauksen korko puolestaan määräytyy ensinnäkin verokohtelun mukaan ja verollisilla tileillä yhä enemmän talletusmäärän ja -ajan mukaan.

5 Lähdeveron vaikutuksista

Yksi rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn purkamisen ja verolainsäädännön viime vuosien tärkeimmistä uudistuksista oli lähdeveron käyttöönotto. Pankkitalletusten ja joukkovelkakirjojen korkotulon verotuksessa siirryttiin lopulliseen lähdeveroon vuoden 1991 alusta. Lähdeveroa on suoritettava luonnollisen henkilön tai kotimaisen kuolinpesän pankkitalletuksille tai joukkovelkakirjalainalle maksetusta korosta. Lähdeveroa peritään vain korkotulosta; vastaavasta omaisuudesta ei peritä varallisuusveroa eikä omaisuutta tai korkotuloa tarvitse ilmoittaa verotuksessa. Ulkomaille maksettuihin ja ulkomailta saatuihin korkotuloihin lähdeveroa ei sovelleta. Lähdeveroa ei suoriteta erikseen veropaaksi säädetyistä talletuksen tai obligaatiolainan korosta.

Laki lähdeverosta hyväksyttiin vuonna 1990 eduskunnassa vain yksivuotisena ja veroprosentiksi säädettiin 10 prosenttia vuodelle 1991. Sittemmin lakia jatkettiin kaksivuotisena (vuosille 1992–1993), ja lähdeveroprosentti oli uuden lain mukaan 15 prosenttia (myöhemmin se muutettiin 20 prosentiksi vuodelle 1993). Samalla lakiin tehtiin pieniä tarkistuksia, joiden tavoitteena on korkojen verovähennyksen ja lähdeveron avulla saavutetun veroarbitraasin vähentäminen.

5.1 Uudet tilit suosittuja

Lähdeveron voimaantulo merkitsi korkokilpailun ulottumista myös pankkitalletuksiin. Samalla se muutti pankkitalletusten rakennetta. Vuoden 1990 joulukuussa erääntyivät viimeiset 24 kuukauden verovapaat talletukset, joiden korko oli vielä sama kuin peruskorko eli 8.5 %. Näitä talletuksia oli noin 32 mrd. markkaa. Tämä oli poikkeuksellisen paljon, sillä erääntyvien 24 kuukauden talletusten tavanomainen määrä oli vuonna 1990 noin 1.5 – 2.5 mrd. markkaa kuukaudessa.

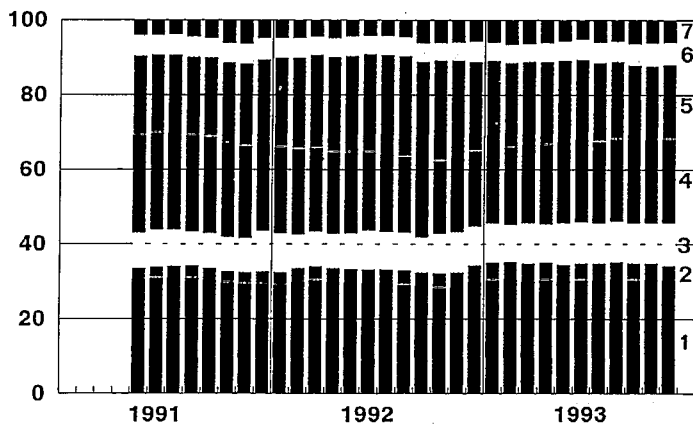
Keskeiset syyt määräaikaisten verottomien talletusten kasaantumiseen juuri vuoden 1988 lopulle olivat myyntivoiton verotuksen kiristyminen ja verottomien määräaikaistalletusten enimmäiskoron lasku vuoden 1989 alusta. Toisaalta vuoden lopussa erääntyy normaalistikin enemmän talletuksia kuin muina kuukausina, ja niistä suuri osa talletettiin automaattisesti uudelleen. Myyntivoiton verotuksen kiristymisen vuoksi vuoden 1988 lopulla tehtiin ennätysellinen määrä yrityskauppoja. Näistä saaduista varoista suuri osa talletettiin määräaikaistileille. Lisäksi 24 kuukauden talletusten enimmäiskorko laski vuoden 1989 alusta kahdella prosenttiyksiköllä (marraskuussa 1989

korkoa nostettiin prosenttiyksiköllä). Tällöin oli edullista uusia vuoden 1989 ensimmäisellä puoliskolla erääntyvät 24 kuukauden talletukset jo vuoden 1988 puolella.

Suuri osa joulukuussa 1990 erääntyneistä verottomista määräaikaistalletuksista sijoitettiin tilapäisesti verovapaille 4.5 prosentin käyttelytileille odottamaan lähdeveron voimaantuloa. Tästä syystä pankkien talletusten keskiporko putosi joulukuussa 1990 selvästi edeltävän marraskuun tasosta.

Tammikuussa 1991 käyttelytileillä odottamassa olleita varoja siirrettiin markkinaehtoisille lähdeverotetuille tileille (kuvat 5 ja 16). Samalla verottomat talletukset supistuivat yhdessä kuukaudessa lähes 33 mrd. markkaa. Näistä noin 30 mrd. markkaa sijoitettiin lyhytaikaisille sijoitustileille ja noin 3 mrd. markkaa ilmeisesti joukkovelkakirjalainoihin eli pois talletuksista. Kaikkiaan lähdeverollisia talletuksia oli tammikuun 1991 lopussa noin 60 mrd. markkaa, joten kotitalouksien jo aikaisemminkin verollisilla tileillä olleita talletuksia muuttui lähdeverotetuiksi talletuksiksi myös noin 30 mrd. markkaa.

Kuvio 16. Pankkitalletusten rakenne, %

- 1 Verottomat sekki- ja käyttelytilit
- 2 Lähdeverolliset sekki- ja käyttelytilit
- 3 Muut verolliset sekki- ja käyttelytilit
- 4 Verottomat määräaika- ja muut tilit
- 5 Lähdeverolliset määräaika- ja muut tilit
- 6 Muut verolliset tilit
- 7 Valuuttatilit

Eniten varoja verottomilta tileiltä siirrettiin odotetusti 24 kuukauden tileiltä, jotka pienuivät lokakuun 1990 ja tammikuun 1991 välisenä aikana noin 25 mrd. markkaa eli noin 65 prosenttia tänä aikana erääntyneistä verottomista määrääikaistalletuksista. Verottomilta käyttelytileiltä siirtymä verollisille tileille oli vuoden vaihteessa huomattavan vähäinen ottaen huomioon, että tällaisilla tileillä oli varoja yhteensä noin 85 mrd. markkaa eli keskimäärin noin 40 000 markkaa kotitaloutta kohti. Yhtenä selityksenä voisi olla se, että pankkitalletukset ja varallisuus ylipäänsä olivat Suomessa kasaantuneet vanhoille ihmisille, joille tallettamisen helppous ja yksinkertaisuus oli tärkeämpää kuin talletuksista saatavissa oleva tuotto.

Verottomilta määrääikaistileiltä vapautuneet likvidit varat, noin 15 prosenttia talletuksista, saivat useimmat pankit kilpailemaan lähdeverollisten tilien koroilla markkinaosuksiensa säilyttämiseksi. Seurauksena oli se, että kotitalouksien verollisten tilien korko nousi yli kaksinkertaiseksi verottomien tilien korkoihin nähden.

5.2 Muutokset talletuksissa tasaantuivat vuoden 1991 aikana

Siirtymä kotitalouksien verottomilta tileiltä lähdeverotetuille tileille oli ensimmäisen kuukauden aikana verrattain suuri. Noin 15 prosenttia kotitalouksien pankkitalletuksista, eli yhtä paljon kuin kotitalouksilla oli aikaisemmin verollisia talletuksia, hakeutui uusille tileille. Kehitys kuitenkin tasaantui sen jälkeen oleellisesti. Vuoden 1991 tammikuun ja kesäkuun lopun välillä lähdeverollisten talletusten määrä kasvoi vain noin 4 mrd. markkaa, vaikka esimerkiksi 24 kuukauden tileiltä erääntyi samana aikana varoja runsaat 6 mrd. markkaa. Talletusten rakenne vaikiintuikin vuoden alun tilanteeseen, joten kotitalouksien talletuksista noin 30 prosenttia oli verollisilla tileillä ja loput verottomilla (taulukko 2). Verrattuna vuoden 1990 lopun tilanteeseen verottomien talletusten osuus yleisön markkatalletuksista putosi vuoden aikana 73 prosentista 56 prosenttiin. Talletusten keskikorko nousi vajaan prosenttiyksikön, ja verottomien talletusten korko pysyi ennallaan. Eniten talletusten keskikorko nousi säästöpankkiryhmässä.

Taulukko 2.

Pankkien talletukset (mrd. mk), markkinaosuus (%) ja keskekorko (%)

31.12.1990

	Osuuspankit (ml. OKO)			Säästöpankit (ml. SKOP)			Liikepankit				
	Määrä	Osuus	Korko	Määrä	Osuus	Korko	Määrä	Osuus	Korko		
Verottomat											
— määräaikaiset	22	26	7.4	24	28	7.5	40	46	7.5	86	7.5
— muut	29	28	4.4	29	28	4.5	44	44	4.4	102	4.4
Yhteensä	51	27	5.7	53	28	5.8	84	45	5.8	188	5.8
Verolliset											
— määräaikaiset	4	25	12.0	6	34	12.0	7	41	11.0	17	11.6
— muut	13	24	7.1	11	22	6.7	28	54	5.9	52	6.3
Yhteensä	17	25	8.3	17	25	8.4	35	50	6.9	69	7.6
YHTEENSÄ	68	27	6.4	70	27	6.5	119	46	6.1	257	6.3

31.12.1991

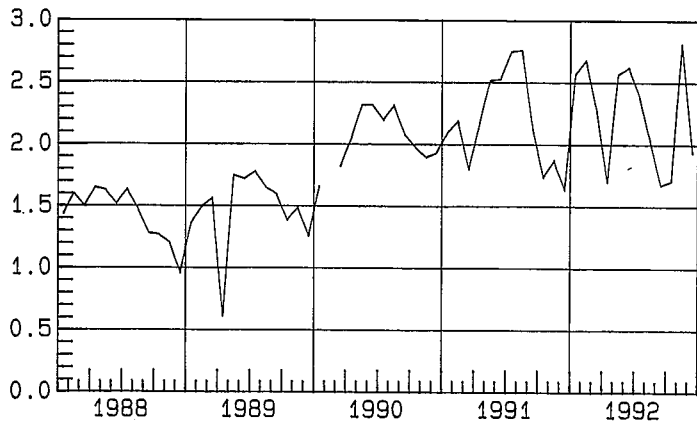
	Osuuspankit (ml. OKO)			Säästöpankit (ml. SKOP)			Liikepankit			Yhteensä	
	Määrä	Osuus	Korko	Määrä	Osuus	Korko	Määrä	Osuus	Korko	Määrä	Korko
Verottomat											
— määräaikaiset	18	27	7.5	18	28	7.5	29	45	7.5	65	7.5
— muut	26	31	4.4	24	29	4.4	34	40	4.4	84	4.4
Yhteensä	44	30	5.7	42	28	5.8	63	42	5.8	149	5.8
Lähdeverolliset											
— määräaikaiset	12	24	11.3	15	31	11.6	22	45	11.1	49	11.3
— muut	6	30	10.7	5	20	10.4	11	50	8.1	22	9.3
Yhteensä	18	26	11.1	20	28	11.3	33	46	10.1	71	10.7
Muut verolliset	11	23	7.0	10	21	7.6	25	56	4.7	46	5.9
YHTEENSÄ	73	27	7.2	72	27	7.5	121	46	6.7	266	7.1

Vaikka pankkien korkotarjousten välillä oli huomattaviakin eroja lähdeveron voimaan tullessa ja sen jälkeen vuonna 1991, markkinaosuuksien muutokset jäivät varsin pieniksi. Asiakkaiden pankkiuskollisuus oli siis edelleenkin keskeistä markkinoiden vapauttamisesta huolimatta. Jos siirtymiä pankkien välillä oli, niin ne eivät ilmeisestikään johtuneet talletuskoroista vaan muista tekijöistä. Tämä asiakkaiden uskollisuus on jatkunut myös pankkisektorin myllerryksessä, sillä erityisesti verottomien tilien suhteen pankkiryhmien väliset markkinaosuuksien muutokset ovat olleet vähäisiä.

Lähdeveron vaikutuksia pankkien korkokatteeseen on vaikea arvioida, koska pankit pyrkivät sopeuttamaan antolainauskorkonsa muuttuviin oloihin. Kuvion 17 mukaan pankkien marginaali uusissa heliborkorkoisissa luotoissa (uusien 3 kuukauden heliboriin sidottujen luottojen keskekorko vähennettynä 3 kuukauden heliborkorolla) kasvoi jonkin verran vuoden 1991 alkupuoliskolla. Tämä saattoi johtua lähdeverosta, mutta siihen saattoi vaikuttaa yhtä hyvin markkinakorkojen lasku. Pankit eivät korkojen laskiessa sopeuttaneet antolainauskorkojaan vastaavasti.

Kuvio 17. Viitekoron marginaali, %

3 kk:n heliboriin sidottu uusien luottojen keskekorko
– 3 kk:n helibor

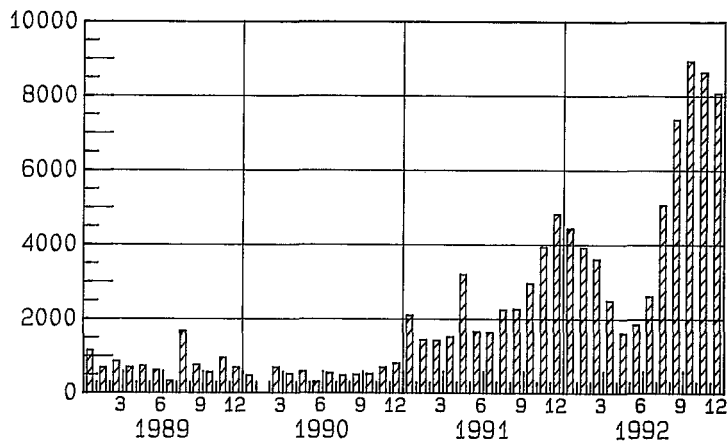

5.3 Pankit lisäsivät joukkolainojen käyttöä varainhankinnassa

Joukkovelkakirjojen käyttö pankkien varainhankinnassa yleistyi lähdeveron voimaantumisen jälkeen huomattavasti. Kotitaloudet olivat innokkaita sijoittamaan pankkien joukkovelkakirjoihin, koska niistä saatavista koroista maksettiin vain alhainen lähdevero. Pankkien ja asiakkaiden väliset joukkovelkakirjakaupat moninkertaistuivat vuonna 1991. Kuviossa 18 käytetty tilastodata kuvaa lähinnä tukkuasiakkaiden kanssa tehtyjä kauppia.

Lähdeveron voimassaolon ensimmäisenä vuotena eli vuonna 1991 pankkien ja yksityisten kiinnitysluottolaitosten liikkeeseen laskemien verollisten yleisölainojen kanta kasvoi yli 60 prosenttia. Syinä joukkovelkakirjasijoitusten kasvuun saattoivat olla joukkovelkakirjojen pankkitalletuksia korkeampi korko, sijoituksen pitkäaikaisuus yhdistettynä likviditeetin sekä odotukset laskevista koroista, jotka lisäsivät kiinnostusta kiinteäkorkoisiin sijoituskohteisiin. Joukkovelkakirjasijoitukset kiinnostivat yksityishenkilöiden lisäksi erityisesti verovapaita yhteisöjä, koska niiden osinkotulot pienenevät yhtiöveron hyvitysjärjestelmän vuoksi.

Kuvio 18. **Pankkien ja asiakkaiden väliset joukkovelkakirjakaupat, milj. mk**

Pankeille joukkovelkakirjalaina antoi mahdollisuuden tasata maturiteetti- ja korkoriskejä. Tammikuussa 1991 pankit laskivat liikkeeseen poikkeuksellisen paljon joukkovelkakirjalainoja, joista sijoittajan saama tuotto oli hieman sijoitustilin tuottoa parempi. Useimmat lainoista olivat tilapäisesti (lähdeveron epävarmasta jatkosta johtuen) yhden vuoden ns. bulletlainoja. Koska joukkovelkakirjoista saatu korkotuotto oli myös alhaisen lähdeveron alaista, oli tavallisen sijoittajan kannalta aivan sama, sitoiko hän varansa talletustilille vai joukkovelkakirjalainaan. Joukkovelkakirjan teki lisäksi houkuttelevaksi jälkimarkkinakelpoisuus. Jos likviditeetin tarve yllätti, joukkovelkakirjan saattoi myydä ennen eräpäivää. Tätä mahdollisuutta ei ole kaikilla talletuksilla. Tosin joukkovelkakirjojen jälkimarkkinat olivat vielä siinä määrin kehittymättömät, että joukkovelkakirjalainalta edellytettiin ylimääräistä tuottoa kilpailevaan talletusvaihtoehtoon nähden, jos joukkovelkakirjan juoksu-aika oli pitkä. Joukkovelkakirjojen jälkimarkkinakauppaa haittasi lisäksi lähdeveron soveltaminen vain siihen sijoittajaan, jolla kuponki oli koronmaksuhetkellä.

Pankit saattoivat vuonna 1991 maksaa joukkovelkakirjoille hieman parempaa tuottoa kuin talletuksille, koska vain talletukset laskettiin tällöin kassavarantopohjaan. Pankkien toimintaa joukkovelkakirjamarkkinoilla haittasi lähdeverolain määräaikaisuus. Pankit olisivat halunneet laskea liikkeeseen pidempiä joukkovelkakirjoja, jolloin ne olisivat voineet pienentää 3 ja 5 vuoden viitekorkoihin sidottujen lainojen korkoriskiä. Suomessa siirryttiin yhä enemmän ns. bullet-lainoihin, jotka maksetaan kerralla takaisin ja joiden tilalle voi laskea uuden vastaavan lainan erääntymishetkellä.

6 Lopuksi

Pankkitoiminnan monipuolistuminen, laajeneminen ja kansainvälistyminen kasvattivat 1980-luvun lopulla ja vielä 1990-luvun alussa pankkien taseita ja taseiden ulkopuolista toimintaa. Pankkitoiminnan laajenemisesta huolimatta pankkien menestyminen oli edelleen pääosin perinteisen kotimaisen pankkitoiminnan varassa, sillä siitä saavat tuotot kuten myös siihen liittyvät riskit olivat ylivertaiset "uuteen pankkitoimintaan" nähden. Rahoitusmarkkinoiden monipuolistumisesta huolimatta pankit ovat parina viime vuotena kokeneet 1980-luvun lopupuolen kiihkeän kasvun varjopuolet. Vuosikymmenien syvimmän laman vuoksi luottotappiot ovat kasvaneet ennätyksellisiksi.

Pankkien kannattavuus alkoi heiketä jo vuonna 1989, ja heikentyminen jyrkkeni edelleen vuosina 1990 ja 1991. Osaltaan tämä johtui

taserakenteiden muutoksista talouden voimakkaan kasvun kaudella. Tällöin pankkien strategiana oli kilpailla luotonannon markkinaosuuksista sekä kasvattaa omia arvopaperi- ja kiinteistösalkkujaan.

Löysästi myönnetyt luotot aiheuttivat luottotappioita ja kasvattivat järjestämättömien luottojen määrää ja alensivat korkokatetta. Lisäksi osakkeiden hintojen laskun takia pankit olivat joutuneet tilinpäätöksissään tekemään runsaasti epäkuranttiusvähennyksiä. Pankkien vaikeudet heijastelivat ylipäänsä koko kansantalouden vaikeata tilannetta, joten ne eivät olleet ainoita yrityksiä, jotka olivat vaikeuksissa.

Vuodelle 1991 ennakoitiin kyseisen vuoden alkupuolella jo selvästi edellisvuodesta kasvaneita luottotappioita, mutta todellisuus osoittautui jo silloin jonkin verran synkemmäksi. Vuoden 1992 tappioita ei osannut ennakoida kaiketi kukaan. Tosin SKOP:n ja eräiden säästöpankkien ongelmat olivat jo selkeästi ennakoitavissa. Se, että tilanne kärjistyi nykyisenlaiseksi pankkikriisiksi ja suurin osa säästöpankkiryhmää hävisi pankkimarkkinoilta, oli kuitenkin ajatuksena erittäin kaukana.

Pankkien taseen ulkopuolisen toiminnan rakenne ja kehitys vuosina 1989–1993

Juha Savela

Sisällys

1	Johdanto	113
2	Rahoitusmarkkinoiden rakennemuutos ja taseen ulkopuoliset rahoituspalvelut	114
3	Taseen ulkopuolista toimintaa motivoivat tekijät	117
4	Taseen ulkopuolisen toiminnan välineet	119
5	Valuuttapankkien taseen ulkopuolisen toiminnan kehitys	122
6	Riskit ja tulosvaikutukset	130
7	Yhteenveto	135
	Lähteet	137
	Liitteet	138

1 Johdanto

Pankin taseen ulkopuolisella toiminnalla tarkoitetaan liiketoimintaa, josta pankki saa tuloja mutta johon liittyvät sopimukset ja sitoumukset eivät sisälly pankin taseeseen saamisina tai velkoina. Taseen ulkopuolisen toiminnan kulut ja tuotot sisältyvät pankin tuloslaskelmaan. Tärkeimpien taseen ulkopuolisten sitoumusten määrä julkistetaan pankin tuloslaskelman ja taseen liitetiedoissa.

Pankit ovat tehneet taseen ulkopuolisia sitoumuksia kautta aikojen. Tyypillisimpiä sitoumuksia ovat olleet mm. pankkitakaukset ja rahoituksen järjestämiseen liittyvät sopimukset. 1980-luvulla taseen ulkopuolisten rahoituspalveluiden määrä lisääntyi ja palveluiden valikoima monipuolistui. Perinteisten taseen ulkopuolisten sitoumusten lisäksi pankit alkoivat tehdä mm. koron- ja valuutanvaihtosopimuksia, futuuri-sopimuksia sekä ostaa ja myydä optioita. Tämänsuuntainen kehitys alkoi kansainvälisiltä pääomamarkkinoilta. Varsin nopeasti myös suomalaiset pankit alkoivat käyttää uusia rahoitusinstrumentteja. Samaan aikaan asiakkaiden kiinnostus uusien tuotteita kohtaan kasvoi.

Taseen ulkopuolisten rahoituspalveluiden monipuolistuminen liittyy kiinteästi rahoitusmarkkinoiden yleiseen muutosprosessiin. Erityisesti 1980-luvulle ajoittunut korko- ja valuuttasäännöstelyn purkaminen ja rahamarkkinoiden toimivuuden parantaminen edistivät uusien taseen ulkopuolisten instrumenttien käyttöön ottamista.

Myös pankkitoiminnan säännösten muutokset ovat vaikuttaneet taseen ulkopuolisen toiminnan rakenteeseen. Etenkin pankin vakavaraisuutta ja riskien hallintaa koskevien säännösten uudistaminen on heijastunut taseen ulkopuoliseen toimintaan. Pankit ovat kiinnostuneet taseen ulkopuolisista operaatioista, koska niillä on ajoittain voitu välttää viranomaissäännöksistä aiheutuvia kustannuksia ja parantaa pankin kannattavuutta.

Pankin tekemät taseen ulkopuoliset sitoumukset ovat pankin potentiaalisia saamia ja velkoja, jotka toteutuvat asteittain tulevaisuudessa. Esimerkiksi luottolupauksen toteutuessa tulee pankin taseeseen lainasaaminen ja sen rahoittamiseen käytettävä velka. Taseen ulkopuoliset saamiset ja velat vaikuttavat siis pankin vakavaraisuuteen ja likviditeettiin. Tämän vuoksi suuntauksena on ollut, että pankkien tulee antaa entistä enemmän informaatiota taseeseen sisällyttämättömien sitoumusten määristä ja riskeistä. Yhtä oleellista on pyrkiä nykyistä paremmin analysoimaan taseen ulkopuolisen toiminnan tuloskehitystä, johon rahoituspalveluiden kysynnän muutokset ja riskien realisoituminen vaikuttavat.

Taseen ulkopuolisen toiminnan tarkastelu jaetaan tässä artikkelissa neljään osaan. Aluksi kuvataan rahoitusmarkkinoiden rakennemuutoksen ja

taseen ulkopuolisten rahoituspalveluiden välisiä yhteyksiä (luku 2). Tämän jälkeen selvitetään, mitkä tekijät motivoivat pankkeja taseen ulkopuoliseen toimintaan (luku 3). Seuraavaksi esitellään taseen ulkopuolisen toiminnan välineet ja analysoidaan tärkeimpien taseen ulkopuolisten toimintojen kehitystä kansainvälistä toimintaa harjoittavissa suomalaispankeissa (luvut 3 ja 4). Tutkimuksen painopiste on 1990-luvun alussa, koska siitä ajankohdasta on käytettävissä kattavimmat tiedot erilaisista taseen ulkopuolisista toiminnoista. Lopuksi muodostetaan empiirisen aineiston avulla kuva taseen ulkopuolisen toiminnan riskeistä ja tulosvaikutuksista (luku 5).

2 Rahoitusmarkkinoiden rakenne- muutos ja taseen ulkopuoliset rahoituspalvelut

Globaalit raha- ja valuuttamarkkinat, joilla viranomaiset eivät rajoita pääomanliikkeitä, mahdollistavat sen, että yritykset voivat hankkia rahoitusta kansainvälisiltä pääomamarkkinoilta yritystodistus- ja muilla ohjelmilla. Rahoitus ei kulje tällöin pankkien taseiden kautta, vaan pankit toimivat näiden ohjelmien järjestelijöinä ja antavat niissä tarvittavia vakuuksia. Joissakin tapauksissa taseen ulkopuolinen rahoituksen välitys on pankin kannalta tuottavampaa kuin taseeseen sisältyvä luotonanto. Taseen kautta tapahtuvassa rahoituksessa pankin on otettava kustannustekijöinä huomioon mm. vakavaraisuusvaatimukset ja kassareservimääräykset. Taseen ulkopuolisessa rahoituksen välityksessä nämä kustannustekijät on usein voitu välttää. Kotimaisilla rahoitusmarkkinoilla ns. notariaattivälitys on ollut yleinen tapa välittää rahoitusta pankin taseen ohi.

1980-luvun alkupuolella notariaattivälityksen merkitys lisääntyi, koska markkinoilla oli suhteellisen runsaasti likviditeettiä. Luotonannon keskikorkosäätely motivoi pankkeja notariaattivälitykseen, jonka avulla markkinarahaa voitiin kanavoida kannattavasti luotontarvitsijoille. Notariaattivälitykseen liittyi usein pankin antama takaus. Nykyisin noin 4 % pankkien takauskannasta liittyy notariaattivälitykseen. Notariaattitalletuksia on tehty kuitenkin myös sijoittajan omalla riskillä. Kun luotonannon keskikorkosäätely päättyi vuonna 1986, väheni myös notariaattivälityksen merkitys ja markkinaraha siirtyi osittain takaisin pankkien taseisiin.

Vuosikymmenen puolivälissä yritystodistukset alkoivat korvata notaariaktiviteettiä. Vuodesta 1986 alkaen yritystodistusmarkkinat kasvoivat tuntuvasti. Pankit järjestivät yritystodistusohjelmilla rahoitusta asiakasyrityksilleen ja omille konserniyhtiöilleen. Yritystodistuksia hyödynsivät runsaasti mm. pankkien omistamat rahoitusyhtiöt. Pankit ovat osaltaan toimineet myös yritysten joukkovelkakirjaohjelmien järjestelijöinä. Joukkovelkakirjoja on käytetty pitkäaikaisen rahoituksen hankkimiseen. Rahoituksen hankinta suoraan markkinoilta on lisääntynyt, mutta se ei ole syrjäyttänyt pankkien taseen kautta tapahtuvaa luotonantoa.

1980-luvun lopulla taseen ulkopuolinen toiminta kasvoi ja monipuolistui huomattavasti. Tähän oli monia eri syitä. Raha- ja valuuttamarkkinoiden hallinnollisen säätelyn päättymisen jälkeen tarvittiin uudentyypisiä taseen ulkopuolisia rahoituspalveluita. Korkeiden muutosherkkyys lisääntyi ja korkoriskejä oli ruvettava hallitsemaan. Suomen rahamarkkinoilla otettiin vuonna 1986 käyttöön pankkien sijoitustodistukset. Markkinat kasvoivat nopeasti, kun sijoitustodistuksilta poistettiin kassavarantovelvoite vuonna 1987. Samana vuonna tehtiin ensimmäiset sijoitustodistuksiin perustuvat korkoterminisopimukset. Kaksi vuotta myöhemmin otettiin käyttöön korko-optiot.

Markkinoilla käytettävien rahoitusinstrumenttien määrä ja valikoima luovat pohjan johdannaisinstrumenttien syntymiselle. Maturiteettitaan pisimpiä vaateita ovat joukkovelkakirjat, joiden maturiteetit voivat olla useita vuosia, pisimmillään jopa 30 vuotta. Yritystodistusten ja sijoitustodistusten maturiteetit ovat yleensä 12 kuukautta. Kansainvälisillä markkinoilla toteutettujen MTN-ohjelmien (medium term note) maturiteetit vaihtelevat muutamasta kuukaudesta useisiin vuosiin. Kun eripituisilla rahoitusvaateilla on toimivat markkinat, on mahdollista kehittää myös niihin perustuvia johdannaisinstrumentteja riskeiltä suojautumiseen ja kaupankäyntitarkoituksiin. Lisäksi swap-sopimuksin voidaan hyödyntää yhtä aikaa lyhyen ja pitkän rahan markkinoita sekä eri valuuttoihin perustuvia markkinoita. Kansainvälisillä markkinoilla voidaan tehdä esimerkiksi pitkäaikaisiin arvopapereihin perustuvia korkofutuurisopimuksia. Myös Suomen pääomamarkkinat ovat kehittyneet siihen suuntaan, että pitkille korkofutuureille alkaa olla edellytyksiä.

Valuutansäännöstelyn päättymisestä on seurannut, että pankit voivat tehdä asiakkaidensa kanssa vapaasti valuuttapohjaisia sopimuksia. Yleisimpiä sopimuksia ovat olleet valuuttojen osto- ja myyntitermiinit. Valuuttapankkioikeuksin toimivat pankit ovat voineet tehdä termiinisopimusten ohella myös muita valuuttakurssin muutoksiin sidottuja sopimuksia, kuten valuuttaoptioita, valuuttafutuureita ja swapsopimuksia. Valuuttamääräisten sopimusten yleistymisen taustalla on myös pankkien kansainvälistyminen. Tärkeimpiin finanssikeskuksiin sijoittuneet suomalaisten pankkien sivukonttorit ovat hankkineet tuottoja

kehittyneillä johdannaismarkkinoilla. Suurissa finanssikekuksissa toimivat kansainväliset pankit ovat olleet varsin innovatiivisia uusia tuotteita kehitellessään. Suomalaiset pankit ovat tuoneet näitä tuotteita myös suomalaisten asiakkaiden ulottuville.

1980-luvun lopusta alkaen yleistyivät erityisesti koronvaihtosopimukset (korko-swapit). Tyypillinen koronvaihtosopimus on sellainen, jossa pankki sitoutuu maksamaan asiakkaalle tietyksi ajaksi kiinteätä korkoa ja asiakas pankille vaihtuvaa korkoa. Korkovirtojen vaihtaminen perustuu siihen, että asiakkaan rahoituksen kokonaiskustannukset pienentyvät koronvaihtosopimuksen avulla. Koronvaihtosopimuksista on kehitetty lukuisia muunnelmia.

Koronvaihtosopimusten kasvun taustalla on pankkien valuuttamääräisen varainhankinnan kasvu. Koronvaihtosopimuksilla voidaan sekä alentaa varainhankinnan kustannuksia että hallita korkoriskejä, jotka aiheutuvat siitä, että luotonannon viitekorko poikkeaa varainhankinnan korosta. Toisena merkittävänä tekijänä on ollut pankkien yritysasiakkaiden lisääntynyt koronvaihtosopimusten kysyntä. Swap-markkinoilla pankit ovat toimineet yritysten sopimusosapuolina tai välittäjinä, perineet provision sopimuksista ja kirjanneet swap-sopimukset taseen ulkopuolisiin sitoumuksiin.

Suomalaiset pankit harjoittavat arvopaperinvälitystä, jota käytännössä usein hoitaa pankin omistama arvopaperinvälitysliike. Välitys-sopimukset ovat luonteeltaan taseen ulkopuolisia sopimuksia. Rahoitusmarkkinoiden liberalisoinnin ansiosta myös Suomen osakemarkkinat alkoivat kasvaa ja tehostua. 1980-luvun keskivaiheilta alkaen osakemarkkinoiden vaihto vilkastui oleellisesti ja pörssikurssit kohosivat voimakkaasti. Samalla kiinnostus osakkeisiin perustuvien johdannaismarkkinoiden muodostamiseen lisääntyi. Kaupankäynti vakioiduilla optioilla ja termiineillä alkoi Suomessa marraskuussa 1987. Tällöin pankkien arvopaperinvälitystoimintaan tulivat mukaan osakkeisiin ja osakeindeksiin perustuvat johdannaisopimukset. Pankit hankkivat johdannaisopimuksia myös omiin sijoitussalkkuihinsa.

3 Taseen ulkopuolista toimintaa motivoivat tekijät

Taseen ulkopuolista toimintaa koskevissa tutkimuksissa on kiinnitetty erityisesti huomiota siihen, että rahoitustoiminnan kustannuksia lisäävät säännökset ovat kasvattaneet taseen ulkopuolista toimintaa. Toisena tekijänä voidaan mainita säännöstelystä riippumattomat positiiviset vaikutukset pankin kannattavuuteen. Kolmantena taustatekijänä on tutkittu ns. moral hazard -periaatteen mukaisen käyttäytymisen vaikutusta taseen ulkopuoliseen toimintaan (James 1987 ja 1988, Lewis 1988, Hull 1989, Koppenhaver ja Stover 1991).

Motivoivien tekijöiden vaikutuksia on tutkittu lähinnä Yhdysvaltojen markkinoiden aineistoilla. Tutkimukset on tehty ennen BIS:n (Kansainvälinen Järjestelypankki) vakavaraisuusvaatimusten julkistamista (1988). Tästä syystä tutkimusten tulokset eivät kaikilta osin päde nykyisessä toimintaympäristössä. Tutkimuksissa on oletettu, että viranomaisten asettamat vakavaraisuusvaatimukset, likviditeettireservivaatimukset ja muut vastaavat rajoitukset lisäävät rahoituksen kustannuksia ja että välttääkseen nämä kustannukset pankit siirtävät toimintojaan taseen ulkopuolelle.

Empiirisesti on todettu, että pankit, joiden omassa pääomassa ei ole pelivaraa kasvattaa tasetta, olivat taipuvaisia lisäämään taseen ulkopuolista toimintaa. Tämä oli kannattavaa ennen BIS:n vakavaraisuusvaatimusten soveltamista, jolloin mm. yritystodistusohjelmille annetut takaukset voitiin jättää vakavaraisuuslaskelmien ulkopuolelle. Uusien vakavaraisuusvaatimusten toteuttamisen jälkeen on kuitenkin olemassa muita säännöksiä, jotka voivat antaa aihetta siirtää toimintoja taseen ulkopuolelle. Näitä ovat mm. likviditeettipuskuriksi asetettu luottolaitoslain mukainen kassareservivaatimus, keskuspankin vähimmäisvarantovaatimus ja talletusvakuusrahastojen maksut. Todettakoon kuitenkin, että mm. vakuusrahastojen maksuissa otetaan nykyisin Suomessa huomioon pankin koko riskiasema eikä pelkästään taseeseen sisältyviä eriä.

Suomessa pankkeihin alettiin soveltaa BIS:n suositusten mukaisia vakavaraisuusvaatimuksia vuoden 1991 alusta. Kansainvälistä toimintaa harjoittavat pankit tekivät tosin ensimmäiset BIS-vaatimusten mukaiset vakavaraisuuslaskelmat keskuspankille jo vuotta aikaisemmin. Näissä vakavaraisuusvaatimuksissa otetaan huomioon myös taseen ulkopuolisen toiminnan luottoriskit. Tämä merkitsee sitä, että yleisimpien taseen ulkopuolisten toimintojen lisääminen sitoo myös pankin omaa pääomaa.

Nykyisessä taloudellisessa tilanteessa pankit voivat laajentaa toimintaansa ja lisätä tulojaan hyvin rajoitetusti pankin oman pääoman turvin. Tämä heijastuu pankkien toimintaan siten, että ne ovat pyrkineet hakemaan toimintatapoja, jotka sitovat vähemmän omaa pääomaa. Rahoitusta voidaan järjestää asiakkaille pankin taseen ohi siten, että pankki ei ota itse luottoriskiä, vaan riski on sijoittajalla. Pankit eivät säilytä itsellään täydellistä luottoriskiä myöskään niistä saamisista, jotka ne muuttavat markkinakelpoisiksi arvopapereiksi. Saamisten myyminen ja erilainen tulovirtojen arvopaperisointi ovat omiaan lisäämään taseen ulkopuolisia tuloja. Arvopaperistamiseen perustuva rahoituksen välitys eroaa pankin kannalta perinteisestä luotonannosta oleellisesti siinä, että varainhankinta ja luotonanto erotetaan toisistaan. Pankki erikoistuu rahoitussopimusten hoitamiseen, jossa sillä on vahvaa osaamista, ja jättää luottoriskin sijoittajan kannettavaksi.

Saamisten paketoimiseen, pakettien myymiseen ja arvopaperistamiseen liittyy kuitenkin uudentyyppisiä riskejä. Näiden operaatioiden takia markkina- ja luottoriskit hajautuvat pankkisektorissa tai siirtyvät vaikkapa vakuutusyhtiöiden, rahoitusalan muiden yritysten tai julkisen sektorin kannettavaksi. On syytä huomata, että korkoriskit ja luottotappioriskit eivät häviä saamisista, vaikka saamiset muutettaisiinkin markkinoilla myytäväksi arvopapereiksi. Näiden taseen ulkopuolisten riskikeskittymien hallinnointi onkin järjestettävä sekä teknisesti että riskeistä mahdollisesti aiheutuvat tappiot huomioon ottaen tehokkaasti. Jos riskikeskittymät siirtyvät pankkien ja rahoitusmarkkinoita seuraavien viranomaisten valvonnan ulottumattomiin, saattaa syntyä hallitsemattomia ongelmia.

Moral hazard -tyyppinen käyttäytyminen tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että pankit kasvattavat taseen ulkopuolista toimintaa siihen liittyvistä riskeistä huolimatta, koska tallettajien saamiset ja laajemmin ajateltuna pankkien toiminta katsotaan turvatuksi vakuusrahastojärjestelmillä tai keskuspankin hätärahoituksella. Taseen ulkopuolinen toiminta vaikuttaa kiistatta pankin kykyyn selviytyä velvoitteistaan lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Toimintaan liittyy mm. pankin antamien takausten takia huomattavia luottoriskejä. Toiminta saattaa aiheuttaa pankille myös rahoitus- ja likviditeettiongelmia, jos taseen ulkopuolisten sitoumusten aiheuttamiin maksuvirtoihin ei ole varauduttu. Valuutakursseihin, korkotasoon tai osakekursseihin sidotut instrumentit tuovat mukanaan kurssien muutoksista aiheutuvia markkinariskejä. Empiirisiin tutkimuksiin on kuitenkin ollut vaikeata osoittaa, että taseen ulkopuolisella toiminnalla olisi merkittävä yhteys moral hazard -tyyppiseen käyttäytymiseen (ks. esim. James 1987 ja 1988).

4 Taseen ulkopuolisen toiminnan välineet

Taseen ulkopuoliset liiketoimet voidaan jakaa neljään pääryhmään (taulukko 1). Takaukset, luottolupaukset ja muut luototussopimukset muodostavat perinteisen taseen ulkopuolisen toiminnan välineistön.

Valuuttakurssiin, korkoon ja osakekurssiin perustuvat instrumentit liittyvät uudempaan taseen ulkopuoliseen toimintaan raha-, valuutta- ja osakemarkkinoilla.

Hallinnointi- ja järjestelytoiminnot sisältävät joukon erilaisia neuvonta- ja sijoituspalveluja, välityspalveluja, emissiopalveluja ja muita rahoituspalveluja. Nämä palvelut liittyvät mm. luotonantoon ja rahoitusjärjestelyihin sekä sijoituspankkitoimintaan.

Taulukko 1. Taseen ulkopuolisen toiminnan rakenne

Takaukset ja muut vakuudet	Valuutta-, korko- ja osakemarkkina-sopimukset
<ul style="list-style-type: none">— takaukset ja pantit— takuuvastuut— vekselivastuut— vastuut myydyistä saamisista— maksusitoumukset	<ul style="list-style-type: none">— termiinisopimukset— futuurisopimukset— swap-sopimukset— optiot— cap-, collar- ja floor-sopimukset— johdannaisopimusten yhdistelmät
Luottolupaukset ja muut vastaavat sitoumukset	Hallinnointi- ja järjestelytoiminnot
<ul style="list-style-type: none">— sitovat luottolupaukset— merkintäsitoumukset— talletustentekosopimukset— varojen (saamiset, arvopaperit) osto- ja myyntisopimukset— muut peruuttamattomat sitoumukset— peruutettavissa olevat luottolimiitit ja puitesopimukset— muut peruutettavissa olevat rahoitusjärjestelyihin liittyvät sitoumukset	<ul style="list-style-type: none">— järjestelyvastuut lainaemissioissa— vapaamuotoiset tukisopimukset (letter of comfort)— sijoituspalvelut— yritysten omistusjärjestelyihin liittyvät palvelut— välityspalvelut— maksujärjestelmäpalvelut

Pankkitakauksia pankit antavat asiakkaidensa puolesta kolmannelle osapuolelle. Takauriski on yleensä pääosin pankin kannettavana. Rahoitusjärjestely, johon takaus liittyy, saattaa kuitenkin olla sellainen, että pankille ei aiheudu takauksia yhtä herkästi kuin luotonannossa. Takauksien uhkaa pienentävät muut rahoitusjärjestelyyn liittyvät vakuudet. Pankki saattaa antaa takauksia myös yksittäisiin projekteihin tai toimituksiin. Näistä on käytetty takuuvastuiden nimeä. Myös saamisten myyminen voi aiheuttaa pankille taseen ulkopuolisen sitoumuksen. Pankki voi myydä saamiset siten, että luottoriski siirtyy kokonaisuudessaan ostajalle. Pankille voi kuitenkin jäädä osittainen vastuu myydyistä saamisista taseen ulkopuolisena sitoumuksena. Myös vekselivastuut ja eräät maksusitoumukset (esim. remburssit), joita ei ilmoiteta taseessa, ovat taseen ulkopuolisia sitoumuksia.

Luottolupaukset ja muut sopimukset rahoituksen järjestämisestä ovat yleistyneet ja kehittyneet samalla kun yritysrahoituksessa on ruvettu käyttämään yritysten liikkeeseen laskemia eripituisia rahoitusvaateita. Pankit ovat joko sitoutuneet merkitsemään yritysten liikkeeseen laskemia papereita tai antaneet vakuuksia yritystodistusohjelmille. Kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla suuntauksena on ollut antaa yritystodistusohjelman liikkeeseenlaskijan puolesta vain osittain sitovia takauksia, joiden paino vakavaraisuuslaskelmassa on pienempi kuin sitovien merkintätakausten. Kun pankki tekee asiakkaan kanssa sopimuksen rahoituksen järjestämisestä, se ottaa samalla luottotappioriskin (vastapuoliriskin), joka aiheutuu siitä, että asiakas ei mahdollisesti pysty toteuttamaan sopimuksen ehtoja. Eräisiin luottolupauksiin liittyy myös korkoriski esimerkiksi silloin, kun luotto on sovittu annettavaksi kiinteäkorkoisena, mutta joudutaan rahoittamaan tulevaisuudessa nykyistä korkeammalla korolla. Luottolupauksiin liittyy myös likviditeettiriski, joka aiheutuu siitä, että pankin rahoituslähteet eivät riitä, jos kaikki luvatut luotot halutaan nostaa samanaikaisesti.

Osa luottolupauksista on pankin kannalta täysin sitovia, ja ne vaikuttavat pankin vakavaraisuuteen ja likviditeettiin. Huomattava osa pankkien myöntämisestä luottorajoista ja sekkitililimiiteistä on kuitenkin ilman ehtoja peruutettavissa. Näiden myöntäminen on pankin kannalta edullista, koska niiden riskipaino vakavaraisuuslaskelmassa on nolla tai erittäin pieni. Rahoitus- ja likviditeettiriskien kannalta myös peruutettavissa olevilla sitoumuksilla on merkitystä ja ne tulee sisällyttää pankin riskienvalvontaan.

Valuutta-, korko- ja osakemarkkinasopimuksia pankit ja niiden asiakkaat käyttävät kyseisillä markkinoilla suojaus- ja kaupankäyntitarpeisiin. Sopimukset ovat joko vakioituja tai asiakkaan tarpeiden mukaan räätälöityjä sopimuksia. Koska sopimusten arvo määräytyy markkinoilla, voidaan aina laskea, miten suuri on pankille aiheutuva

tappio, jos vastapuoli ei pysty pitämään sopimusta esimerkiksi konkurssitilanteessa. Tällainen tappio kuvaa sopimukseen liittyvää luottotappioriskiä, joka muodostuu uuden sopimuksen jälleenhankintakustannuksesta ja jäljellä olevaan sopimukseen liittyvästä positioriskistä. Empiirisesti on todettu, että näin laskettu luottotappioriski on tietyssä suhteessa sopimuksen nimellisarvoon. Luottotappioriski voidaankin laskea myös sopimuksen nimellisarvosta muuntokertoimen avulla.

Käytännössä luottotappioita realisoituu vähän mm. siksi, että markkinoilla toimivat sopimusosapuolet ovat olleet luotettavia rahoituslaitoksia ja yrityksiä. Yritysten ja pankkien maksukykyisyyden heikentyminen lisää kuitenkin sopimusten laiminlyönnistä aiheutuvia tappioita. Pankin kannalta merkittävä riski on avointen valuutta- ja korkopositioiden markkinariski. Taseen ulkopuolelle kirjattavat raha- ja valuuttamarkkinasopimukset sitovat kuitenkin selvästi vähemmän pankin omaa pääomaa kuin vastaavien luottojen myöntäminen taseen kautta. Tästä syystä pankit ovat aktiivisesti tehneet mm. koron- ja valuutanvaihtosopimuksia.

Hallinnointi- ja järjestelyvastuut liittyvät sellaiseen toimintaan, jonka volyymin kehityksestä ei kaikilta osin ole käytettävissä kattavia tietoja mm. siitä syystä, että nämä toiminnot eivät ole yhteismitallisia. Järjestelyvastuut yritysten lainaemissioissa, välityspalvelut, sijoituspalvelut ja yritysten omistusjärjestelyihin liittyvät palvelut ovat lähes kauttaaltaan sellaisia toimintoja, joissa pankki ei sitoudu kantamaan pankin vakavaraisuuslaskelmassa huomioon otettavia riskejä. Osa pankkien järjestelyvastuista riippuu siitä, missä määrin suomalaiset yritykset hankkivat rahoitusta omilla yritystodistus- ja joukkovelkakirjaohjelmillaan. Toisaalta pankit osallistuvat myös ulkomaisten emissioiden järjestämiseen. Yleisesti ottaen järjestelyvastuut kasvoivat jo 1980-luvulla, jolloin yritystodistusohjelmat yleistyivät. Hallinnointiriskejä lisäävät mm. arvopaperistuminen ja vakuutuspalveluiden myynti pankeissa. Varsin potentiaalinen vastapuoli- ja järjestelmäriski liittyy pankkien välisten maksujen selvitysjärjestelmiin.

5 Valuuttapankkien taseen ulkopuolisen toiminnan kehitys

Tässä selvityksessä käytetty aineisto on saatu Suomen Pankin valuuttapankeille tarkoitetuista taseen ulkopuolisten erien kyselystä, joka aloitettiin 31.12.1989. Valuuttapankkioikeuksin toimivia pankkeja ovat lähes kaikki liikepankit ja erät suurimmat säästöpankit. Aineisto sisältää suomalaisten emopankkien ja niiden ulkomaisten sivukonttorien taseen ulkopuoliset erät. Kaikki erät on ilmoitettu nimellisarvoltaan bruttomääräisinä. Tavoitteena on saada kuva taseen ulkopuolisen toiminnan volyymin kehityksestä. Aineisto käsittää sekä kotimaisten että ulkomaisten asiakkaiden kanssa tehdyt sopimukset. Myös ulkomaisten pankkien Suomessa toimivat tytäryritykset ja sivukonttorit sisältyvät aineistoon. Kaikissa luvuissa ovat mukana pankin asiakkaiden kanssa tehtyjen sopimusten lisäksi myös pankkien väliset taseen ulkopuoliset sopimukset.

Aineistoa tulkittaessa on otettava huomioon, että erityyppiset taseen ulkopuoliset sopimukset eivät ole yhteismitallisia. Pankkitakaukset ja niiden luonteiset takuusitoumukset on ilmoitettu sopimuksen mukaisin arvoin, jotka kuvaavat pankin takausvastuiden määrää. Luottolupaukset, luottolimiitit ja muut sitoumukset rahoituksen järjestämisestä on ilmoitettu sopimuksen mukaisin arvoin. Luvut kertovat, miten paljon pankit ovat sitoutuneet antamaan luottoja tulevaisuudessa.

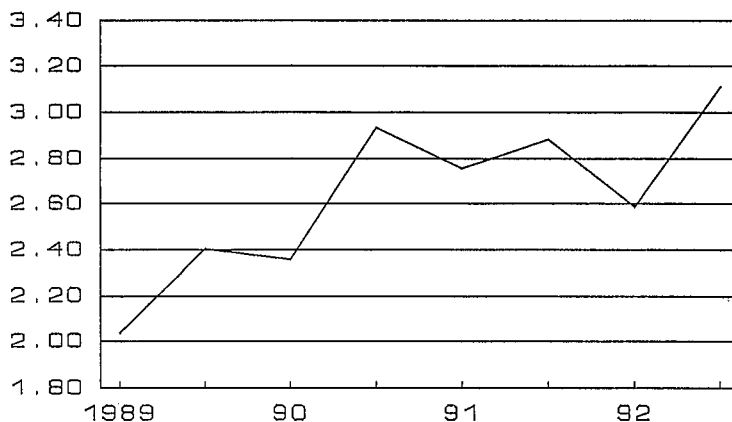
Swap-sopimuksista taulukossa on ilmoitettu sopimusten perustana oleva kuvitteellinen tai todellinen pääomaerä. Valuuttamarkkinasopimukset sisältävät kaikki valuuttojen ostosopimukset ja myyntisopimukset yhteen laskettuina. Mukana ovat termiinit, optiot ja futuurit. Korkosopimukset sisältävät kaikki korkotermiinien, -futuuriin ja -optioiden osto- ja myyntisopimukset yhteen laskettuina. Samaa periaatetta käyttäen on ilmoitettu myös osakemarkkinasopimukset (taulukko 2).

Taulukko 2. Pankkien taseen ulkopuoliset erät, mrd. mk

Ajankohta	Takaukset ja vastaavat erät	Luottolupaukset ja vastaavat erät	Swap-sopimukset	Valuuttasopimukset	Korkosopimukset	Osakemarkkinasopimukset
31.12.1989	125	105	88	312	364	0.4
30.06.1990	119	106	110	365	545	0.0
31.12.1990	121	114	129	409	449	7.1
30.06.1991	118	120	188	654	557	0.2
31.12.1991	112	107	229	623	407	0.3
30.06.1992	103	85	237	543	535	0.1
31.12.1992	120	95	288	677	454	0.1
30.06.1993	101	103	303	745	616	1.3

Kuvio 1.

Taseen ulkopuoliset erät suhteessa taseen loppusummaan, 31.12.1989–30.6.1993

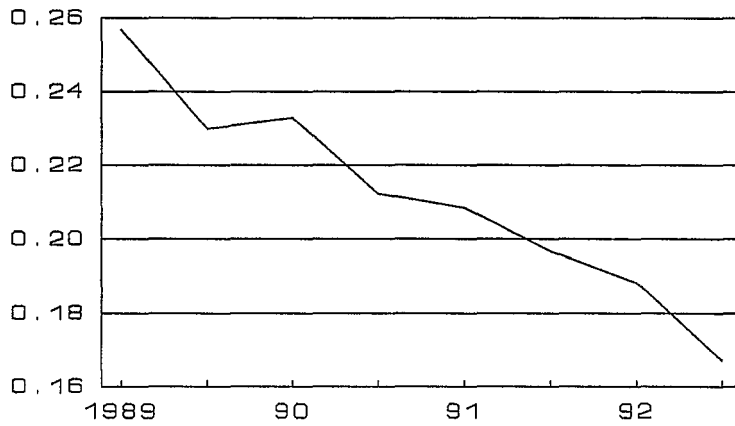
Nimellisarvoltaan suomalaisten pankkien taseen ulkopuoliset sopimukset, sitoumukset ja palvelut lisääntyivät vuodesta 1989 kesäkuun 1993 loppuun saakka selvästi taseiden kasvua nopeammin. Vuoden 1989 lopussa valuuttapankkien taseen ulkopuoliset erät olivat 2.04 kertaa niin suuret kuin taseiden loppusumma. Kuluvan vuoden kesäkuun lopussa vastaava suhdeluku oli 3.11. Pankkitoiminnan rakenne on kiistatta muuttunut taseen ulkopuolisen toiminnan suuntaan (kuvio 1).

Muutos on merkityksellinen useista syistä. Ensimmäkin se osoittaa suomalaisten pankkien valuuttamarkkinatoimintojen koko ajan kasvaneen. Toiseksi on nähtävissä, että pankit pyrkivät lisäämään tulojaan myös taseen ulkopuolisilla korkoon sidotuilla instrumenteilla. Kolmanneksi voidaan todeta, suomalaiset pankit ja niiden asiakkaat hyödyntävät erilaisia swap-sopimuksia lisääntyvää tahtia. Neljänneksi, taseen ulkopuolisen toiminnan kasvusta on seurannut myös interbank-sopimusten huima lisäys.

Viime vuosina taseen ulkopuolisen toiminnan kasvussa ei kuitenkaan ole ollut kyse kaikkien toimintojen lisääntymisestä, vaan kehitys on ollut varsin vaihtelevaa. Takaustoiminnan, luottolupausten ja muiden rahoitus-sopimusten osuus suhteessa taseeseen on ollut vähenevä. Nämä toiminnot ovat osin luotonvastineita, joiden kysyntä vaihtelee paljolti yhdenmukaisesti luottojen kysynnän kanssa. Koska pankit antavat takauksia rahoitusohjelmiin, joilla yritykset hankkivat rahoitusta suoraan markkinoilta, on selvää, että yritysten lainaemissioiden supistuminen on pienentänyt myös pankkien takaukantoja. Yhtenä syynä takauksien pienentymiseen on takauksien realisoiden ja siitä seurannut takauksien poisto tilastoista. Lisäksi pankkien on otettava takaukset huomioon vakavaraisuuslaskelmassa samalla tavoin kuin luotot. Tästä syystä takauksiantaa on pitänyt rajoittaa vakavaraisuuden säilyttämiseksi (kuvio 2 ja 3).

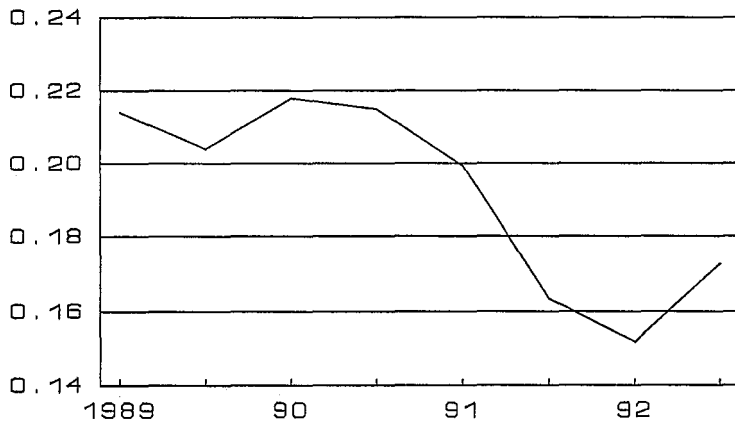
Kuvio 2.

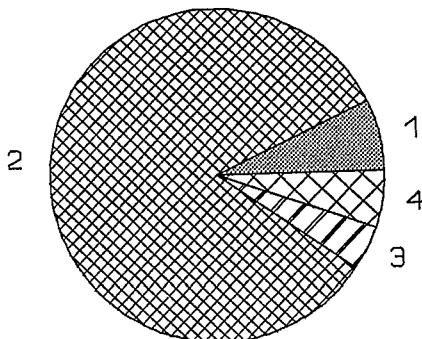
**Takaukset suhteessa taseen loppusummaan,
31.12.1989–30.6.1993**

Kuvio 3.

**Luottolupaukset ja muut rahoitussopimukset
suhteessa taseen loppusummaan,
31.12.1989–30.6.1993**

- 1 Takuuvastuut, 6.8 %
- 2 Takaukset, 83.3 %
- 3 Vekselivastuut, 4.3 %
- 4 Muut, 5.6 %

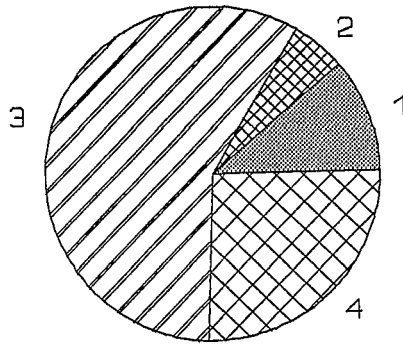
Kesäkuun lopussa 1993 takausten ja niihin rinnastettavien sitoumusten määrä oli yhteensä 101 mrd. markkaa. Näistä 83.3 % oli tyypillisiä pankin asiakkaan ja pankin konserniin kuuluvien yhtiöiden puolesta annettuja takauksia. Tiettyihin projekteihin tai toimituksiin annettuja takuita oli 6.8 % ja vekselivastuita 4.3 % kokonaismäärästä (kuvio 4).

Takauksista ja vastaavista sitoumuksista valtaosa on annettu pankin asiakkaan puolesta. Suurimmilla liikepankeilla asiakkaan puolesta annettujen sitoumusten osuus on yli 90 %. Loput 10 % on annettu pankin konserniin kuuluvien yhtiöiden puolesta esimerkiksi yritystodistusohjelmia toteutettaessa. Takaustoiminta on painottunut kotimaahan. Ainoastaan runsaat 10 % takauksista on annettu ulkomaisten asiakkaiden puolesta. Valuuttamääräisen rahoituksen lisääntymisestä on kuitenkin seurannut, että kolmannes kaikista takauksista on valuuttamääräisiä.

Luottolupauksia ja niihin rinnastettavia luottotussopimuksia oli yhteensä 103 mrd. markkaa. Valtaosa sitoumuksista (58.1 %) oli peruutettavissa olevia luottolimiittejä, sekkitililimiittejä ja yritystodistusohjelmista tehtyjä puitesopimuksia (kuvio 5). Myös pankkien luottolupaukset ja emissiotakaukset sekä erilaiset peruutettavissa olevat luottolimiitit supistuivat luottojen kysynnän vähentyessä. Pankkien asiakkaat eivät ole halukkaita pitämään käyttämättömiä limiittejä, jotka aiheuttavat kustannuksia. Pankit ovat tarkoituksellisesti vähentäneet myös sitovien luottolupaustensa ja merkintäsitoumustensa määriä varmistaakseen vakavaraisuutensa.

Kuvio 5.

**Luottolupaukset ja muut sopimukset
rahoituksen järjestämisestä, 30.6.1993**

- 1 Sitovat luottolupaukset, 11.0 %
- 2 Merkintäsitoumukset, 5.2 %
- 3 Luotto- ja sekkitililimiitit, 58.1 %
- 4 Muut, 25.7 %

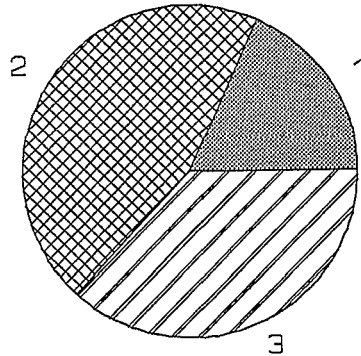
Valuuttamääräisten rahoitussopimusten ja myönnettyjen limiittien osuus on ollut suurimmillaan yli puolet sitoumusten kokonaismäärästä. Valtaosa sitoumuksista on kuitenkin annettu kotimaisille asiakkaille.

Raha- ja valuuttamarkkinasopimukset ovat ainakin 1980-luvun keskivaiheilta alkaen olleet varsin kehittyvä alue. Suomalaisen pankkien taseen ulkopuolisten raha- ja valuuttamarkkinasopimusten kannan nimellisarvo on yhteensä 1 663 mrd. markkaa. Näihin sopimuksiin on tässä luettu termiinit, optiot, futuurit ja korun- ja valuutanvaihtosopimukset. Valuuttakurssien muutoksiin sidottujen sopimusten osuus kokonaismäärästä oli 44.8 % ja korkojen muutoksiin sidottujen sopimusten osuus 37.0 %. Yksittäisistä taseen ulkopuolisista tuotteista swap-sopimukset ovat lisääntyneet kaikista runsaimmin, ja niiden osuus oli 18.2 %. Swap-sopimukset on sidottu valuuttakurssin, korun tai molempien muutoksiin (kuvio 6).

Pankkitoiminnan kansainvälistyminen heijastuu selvästi raha- ja valuuttamarkkinasopimusten rakenteeseen. Valuuttamääräisten ja valuuttakurssin muutoksiin sidottujen sopimusten osuus on enimmäkseen ollut noin 80 % kaikista sopimuksista. Valuuttamääräistä toimintaa harjoittavat pankkien pääkonttorit ja erityisesti ulkomaiset sivukonttorit. Suurimmat pankit ovat tehneet lähes 70 % sopimuksista ulkomaisen osapuolen kanssa. Näiden sopimusten taustalla on usein suomalaisen asiakkaan kanssa tehty valuuttamääräinen sopimus, joka on katettu ulkomaisen osapuolen kanssa tehdyllä vastakkaisella sopimuksella.

Kuvio 6.

Raha- ja valuuttamarkkinasopimukset, 30.6.1993

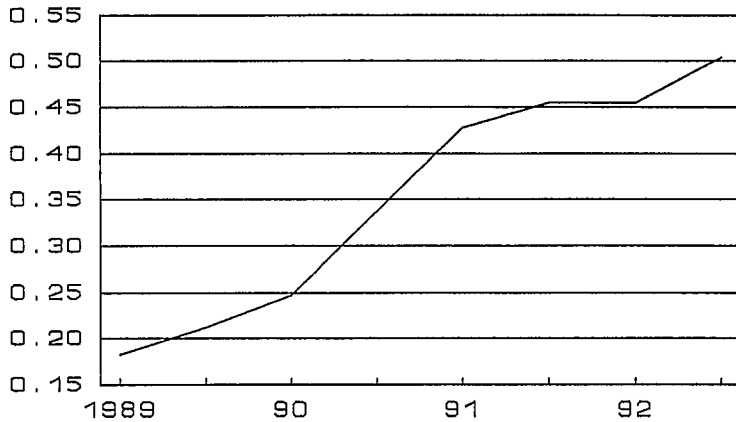

- 1 Swap-sopimukset, 18.2 %
 - valuuttanvaihtosopimukset
 - koronvaihtosopimukset
 - valuutan- ja koronvaihtosopimukset
- 2 Valuuttasopimukset, 44.8 %
 - valuuttatermiinit
 - valuuttafutuurit
 - valuuttaoptiot
- 3 Korkosopimukset, 37.0 %
 - korkotermiinit
 - korkofutuurit
 - korko-optiot

Swap-sopimusten suosio ei ole ollut tyypillistä ainoastaan suomalaisille pankeille, vaan se on ollut hallitseva piirre kansainvälisillä raha- ja valuuttamarkkinoilla 1980-luvun alusta alkaen. Swap-sopimusten käyttökelpoisuus perustuu rahamarkkinoiden epätäydelliseen toimintaan, joka ilmenee siten, että sama yritys voi saada rahoitusta eri markkinoilta eri hintaan. Pyrkiessään rahoituskustannusten alentamiseen yritys voi hankkia rahoitusta markkinoilta, joilta se saa rahoituksen suhteellisesti edullisimmin. Vastaavasti pankki hankkii rahoitusta markkinoilta, joilla sillä on suhteellinen etu. Swap-sopimuksella yritys vaihtaa pankin kanssa luottojen korkovirrat keskenään ja alentaa siten rahoituskustannuksiaan. Kansallisten rahamarkkinoiden integroituminen yhdeksi markkina-alueeksi, jolla pankit toimivat yhteisin pelisäännöin, vähentää aivan ilmeisesti niitä suhteellisia etuja, joita swap-sopimuksilla on voitu hyödyntää. Jos näin tapahtuu, on todennäköistä, että swap-sopimusten käyttö ei tulevaisuudessa lisääny yhtä huimaa vauhtia kuin tähän mennessä (kuvio 7).

Kuvio 7.

Swap-sopimukset suhteessa taseen loppusummaan, 31.12.1989–30.6.1993

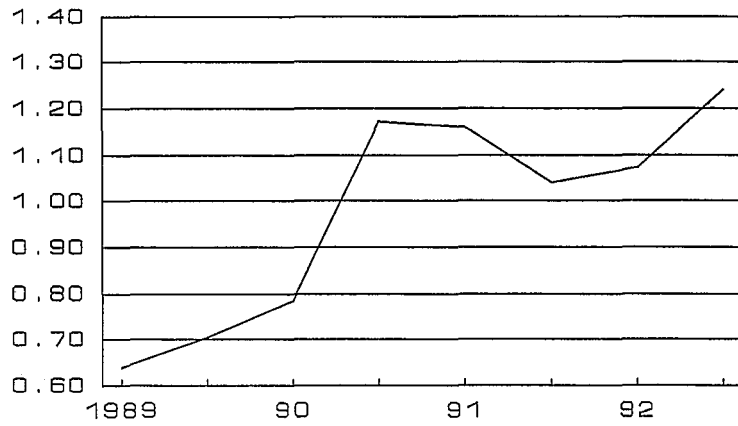
Vaikka luotonannon kasvu tyrehtyi vuoden 1990 lopussa, pankkien aktiivisuus valuuttamarkkinoilla ei kuitenkaan vähentynyt, vaan valuuttainstrumenteilla tapahtuva interbank-toiminta kansainvälisillä markkinoilla jatkui. Tämä näkyy termiini- ja futuurisopimusten kasvuna. Sopimuksia alettiin tehdä tavoitteena nimenomaan kaupankäynti ja sijoitukset eikä pelkästään suojaustoiminta. Valtaosa sopimuksista on edelleen perinteisiä termiinisopimuksia. Yritykset ovat voineet käyttää riskeiltä suojautumiseen vakioituja, optiopörssissä välitettäviä optioita tai OTC-optioita. Yksityishenkilöille pankit ovat voineet myydä ainoastaan vakioituja optioita. Esimerkiksi valuuttaoptiot eivät kuitenkaan ole suojautumisvälineenä syrjäyttäneet termiinisopimuksia. Tämä johtuu mm. siitä, että termiineitä pidetään helpommin hallittavina instrumentteina kuin optioita.

Riskeiltä suojautumisen ja riskipositioon perustuvien tuottotavoitteiden taustalla ovat kurssiodotukset. Nämä kurssien suuntaa ja volatiliiteettiä koskevat odotukset vaikuttavat valuuttatermiinien, futuurien ja optioiden kysyntään. Niinpä sopimusten määrissä on ollut vuosien mittaan varsin suuria vaihteluita (kuvio 8).

Korkotermiinit, -futuurit ja -optiot ovat lisääntyneet pitkällä aikavälillä. Korkoinstrumentteina käytetään termiinien ohella entistä enemmän korkofutuuereita ja korko-optioita. Avoinna oleva sopimuskanta vaihtelee kuitenkin huomattavasti pankkien kaupankäyntiaktiivisuuden mukaan. Esimerkiksi korkotermiini- ja futuurisopimuksilla on hyvin toimivat markkinat tärkeimmissä finanssikeskuksissa. Pankit voivat ottaa näillä instrumenteilla lyhytaikaisia kaupankäyntipositioita. Tämä toiminta on yhtenä syynä sopimusvolyymien vaihteluihin (kuvio 9).

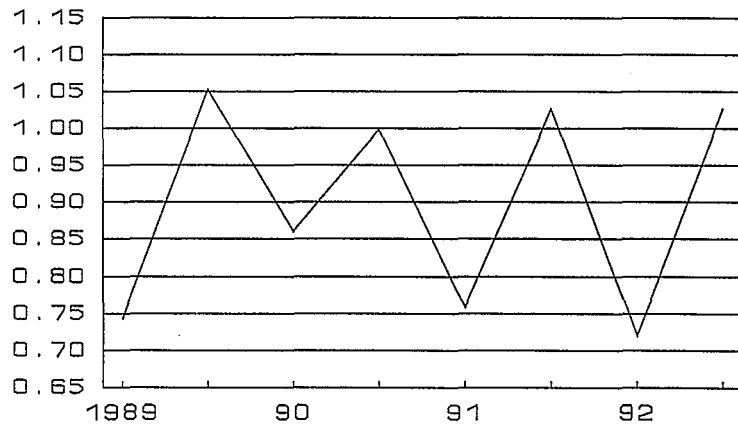
Kuvio 8.

Valuuttasopimukset suhteessa taseen loppusummaan, 31.12.1989–30.6.1993

Kuvio 9.

Korkosopimukset suhteessa taseen loppusummaan, 31.12.1989–30.6.1993

Suomen markkinoille on kehitetty myös osakkeisiin ja osakeindeksiin perustuvia termiineitä, futuureita ja optioita. Pankeilla olevat sopimuskannat ovat erittäin pieniä, jos niitä verrataan valuutta- ja korkosopimuksiin. Osakkeisiin perustuvien johdannaismarkkinoiden kasvu on kiinteässä yhteydessä arvopaperimarkkinoiden muutoksiin. Arvopaperipörssin vaihdon vilkastuminen on ilmeisesti lisännyt myös osakejohdannaisten määrää.

6 Riskit ja tulosvaikutukset

Taseen ulkopuolinen toiminta pitää sisällään samat riskit kuin taseeseen sisältyvä toiminta. Näitä riskejä ovat rahoitus- ja likviditeettiriski, markkinariski (korkoriski, valuuttariski, osakekurssiriski), luottoriski ja järjestelmäriski. Pankin kokonaisriskiä voidaan mitata esimerkiksi riskipreemiolla, jota pankki joutuu maksamaan rahamarkkinoilla. Tämän riskipreemion tulisi osittain heijastaa niitä riskejä, jotka pankki on taseen ulkopuolisin sitoumuksin ottanut. Eräät tutkimustulokset kuitenkin viittaavat siihen, että pankin rahoituksen kustannukset eivät riipu taseen ulkopuolisen toiminnan volyyymistä (James 1987). Tässä suhteessa tilanne on tosin saattanut muuttua sen jälkeen, kun taseen ulkopuolisille sitoumuksille on alettu laskea oman pääoman vaatimus vakavaraisuuslaskelmissa.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista testata taseen ulkopuolisen toiminnan ja pankin maksaman riskipreemion välistä riippuvuutta. Seuraavassa esitetään sen sijaan eräitä mittareita, joiden tarkoituksena on kuvata taseen ulkopuolisen toiminnan riskien kehittymistä. Taseen ulkopuolisen toiminnan aiheuttaman luottotappioriskin kehitystä kuvaa seuraava suhdeluku:

1) Taseen ulkopuolisten erien riskipainotettu arvo/BIS-pääoma

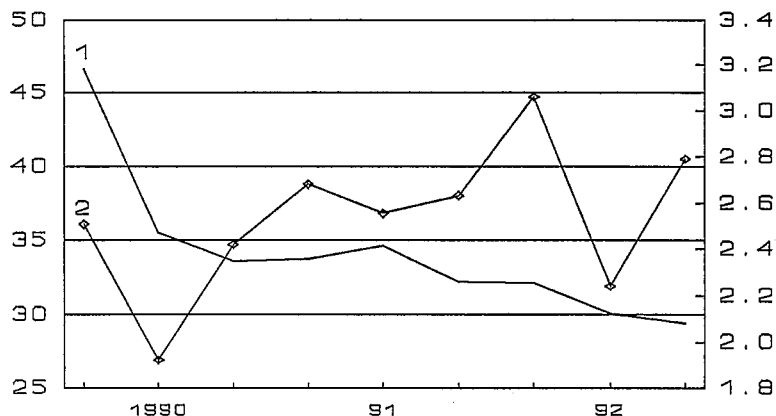
Taseen ulkopuolisten erien riskipainotettu arvo on näiden erien luottovasta-arvo painotettuna vastapuolen mukaisella riskikertoimella. Luottovasta-arvo (credit equivalent) puolestaan on taseen ulkopuolisesta sopimuksesta laskettu suure, joka kuvaa sopimuksen potentiaalista luottotappioriskiä. BIS-pääoma on vakavaraisuuslaskelmassa käytettävä pankin oma pääoma. Suhdeluvun kasvu ilmaisee luottotappioriskien lisääntyvän.

Luottotappioriskien kehitys ei välttämättä ole yhdenmukainen muiden taseen ulkopuolisen toiminnan riskien kanssa. Esimerkiksi avointen valuutta- ja korkopositioiden aiheuttama markkinariski on mitattava erikseen. Samoin on likviditeettiriskien, keskittymisriskien ja erilaisten järjestelmäriskien laita. Tässä on käytetty karkeaa olettamusta, että riskit lisääntyvät, kun toiminnan kokonaisvolyymi kasvaa. Kokonaisriskien mittarina käytetään seuraavaa suhdelukua:

2) Taseen ulkopuolisten erien nimellisarvo/BIS-pääoma

Tulosten mukaan taseen ulkopuolisen toiminnan luottotappioriskit ovat pienentyneet tarkasteluajana. Toiminnan kokonaisriskit eivät puolestaan ole pienentyneet (kuvio 10).

Kuvio 10. Taseen ulkopuoliset erät suhteessa omaan pääomaan, 31.12.1989–30.6.1993

- 1 Riskipainotettu arvo/BIS-pääoma (vasen asteikko)
- 2 Nimellisarvo/BIS-pääoma (oikea asteikko)

Luottotappioriskien pientymiselle löytyy selitys, kun tarkastellaan siihen keskeisimmin vaikuttaneiden erien kehitystä. Tärkeimpänä tekijänä on takauskannan voimakas supistuminen. Yhtä selvästi ovat vähentyneet luottolupaukset ja muut rahoitussopimukset (kuvio 11).

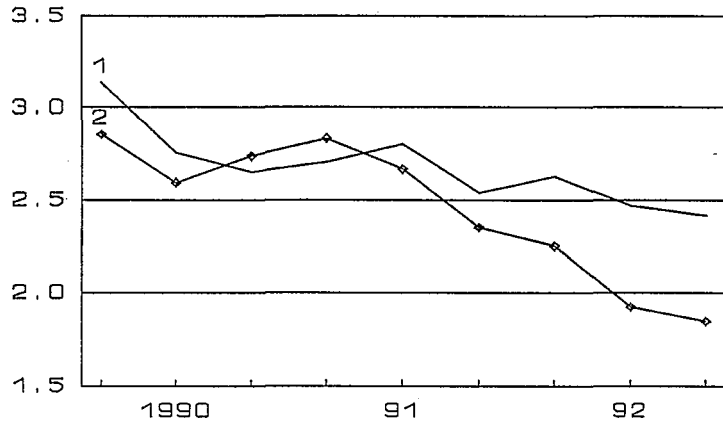
Taseen ulkopuolisen toiminnan kokonaisvolyymi kasvoi ja riskit lisääntyivät raha- ja valuuttamarkkinasopimusten ryhmässä. Erityisesti valuuttatermiinien, -futuuri- ja optioiden volyyymi kasvoi. Huikkeinta on kuitenkin ollut swap-sopimusten yhtäjaksoinen lisääntyminen koko tarkasteluajan. Valuuttamarkkinoilla tehtävien sopimusten aiheuttamia positioriskejä on rajoitettu keskuspankin asettamalla valuuttapositionaajoilla. Lisäksi positioiden aiheuttamat riskit tullaan sisällyttämään tulevaisuudessa vakavaraisuuslaskelmiin. Viime aikoina on lisäksi alettu huolestua siitä, että swap-markkinat ovat lisänneet tuntuvasti interbanktoimintaa. Mahdolliset häiriöt ja toteutuvat riskit voivat tästä syystä entistä herkemmin haavoittaa koko pankkijärjestelmää (kuvio 12).

Vaikka tietyt taseen ulkopuoliset toiminnot selvästi lisääntyivät ja pankkitoiminnan rakenteet tätä kautta muuttuivat, koitui suomalaisille pankeille vakavaraisuusongelmia. Yhtenä syynä tähän oli se, että valtaosa takavuosien huimasta luotonannon kasvusta kanavoitui pankkien taseiden kautta ja luottoriskit jäivät pankkien kannettaviksi. Vastaavasti pankeille kertyi takausriskejä taseen ulkopuolisista rahoitussopimuksista. Näitä ovat esimerkiksi yritysten joukkovelkakirjaemissioihin annetut takaukset. Arvopaperistuminen ei ratkaise vakavaraisuusongelmaa, jos pankki ei selvästi sen avulla pääse irrottautumaan luotto- ja takaustappioriskeistään. Täydellinen riskeistä irrottautuminen taas olisi ristiriidassa pankin perimmäisten tehtävien eli riskirahoituksen välittämisen ja maksuliikkeen hoidon kanssa. Sellaiset arvopaperistamisen muodot, joissa tarvittavat vakuudet antaa esimerkiksi vakuutusyhtiö, jokin muu yritys tai julkisyhteisö, auttavat pankkeja hallitsemaan vakavaraisuuttaan hieman paremmin. Suomalaiset pankit ovat kuitenkin vasta aloittaneet tämäntyyppisen arvopaperisoinnin, eikä sen volyymeista ole vielä käytettävissä riittäviä tilastotietoja.

Yhtenä motiivina lisätä taseen ulkopuolisen toiminnan osuutta oletetaan olevan se, että pankki voi sen avulla löytää kannattavamman tavan tuottaa rahoituspalveluja verrattuna taseen sisällä tapahtuvaan toimintaan. Kysymys on mielenkiintoinen myös siksi, että pankkien tuloskehityksen kannalta taseen ulkopuoliset rahoituspalvelut ovat yksi mahdollisuus monipuolistaa pankin tuottorakennetta. Tuottorakenteen monipuolistaminen taas on osoittautunut tarpeelliseksi pankkien pyrkiessä selviytymään nykyisestä kriisistään.

Kuvio 11.

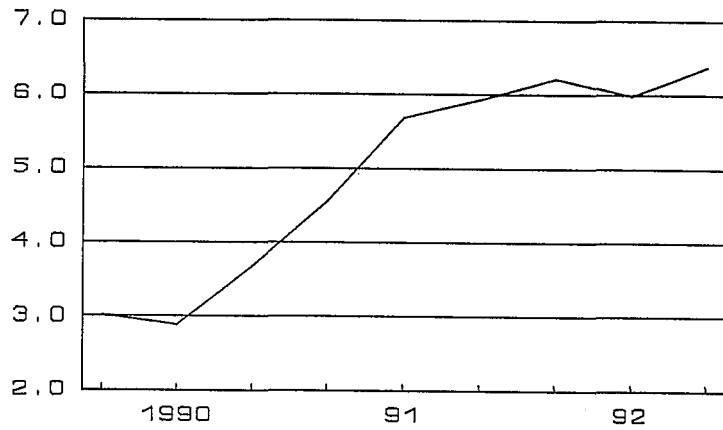
Takaukset ja luottolupaukset suhteessa omaan pääomaan, 31.12.1989–30.6.1993

- 1 Takaukset/BIS-pääoma
- 2 Luottolupaukset/BIS-pääoma

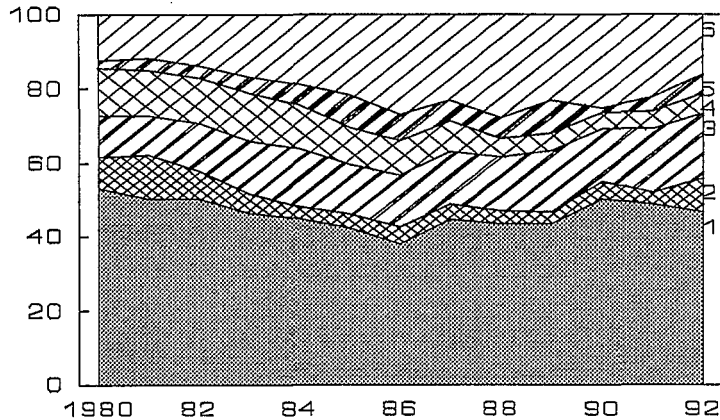
Kuvio 12.

Swap-sopimukset suhteessa omaan pääomaan, 31.12.1989–30.6.1993

Kuvio 13.

Liikepankkien tuottojen rakenne vuosina 1980–1992, %

- 1 Korkokate
- 2 Tuotot valuuttanvaihdosta
- 3 Toimitusmaksut ja palkkiot
- 4 Takaus- ja muut provisiot
- 5 Tuotot arvopaperikaupasta
- 6 Muut tuotot

Suomalaisten pankkien tuloslaskelmat eivät ole niin yksityiskohtaisia, että niistä voitaisiin nähdä eriteltyinä taseen ulkopuolisesta toiminnasta saatavat tuotot. Esimerkiksi koronvaihtosopimusten ja muiden korkoinstrumenttien tuottoja ei eritellä tuloslaskelmassa. Taseen ulkopuolisesta toiminnasta kertyvät toimitusmaksut, palkkiot ja provisiot sisältyvät tuloslaskelman kohtaan "muut tuotot". Näiden kehitystä tarkastelemalla saadaan karkea kuva taseen ulkopuolisen toiminnan tulosvaiikutuksista. Seuraava tarkastelu ei sisällä satunnaisia tuottoja.

Tuottorakenteen kehitys osoittaa, että valtaosa pankkien tuotoista koostuu taseeseen sisältyvästä toiminnasta. Selkeää tuottorakenteen muutosta taseen ulkopuolisen toiminnan eduksi ei voida havaita. Korkokatteen osuus on tosin pitkällä aikavälillä laskenut alle 50 %:n ja sen osuus oli vuoden 1992 lopussa 47 % kokonaistuotoista. Korkokate sisältää myös taseen ulkopuolisista rahoituspalveluista saatuja korkotuottoja, mutta niiden kehityksestä ei tässä yhteydessä ole erillistä tietoa. Valuuttatuotot muodostuvat suurelta osin taseen ulkopuolisista sopimuksista. Näiden tuottojen suhteellinen osuus lisääntyi kuitenkin vasta vuonna 1992. Osasyynä on varmasti valuuttamääräisen taseen ulkopuolisen toiminnan volyymin kasvu. Toimitusmaksujen ja palkkioiden osuus alkoi kasvaa 1980-luvun keskivaiheilla. Tämä on todennäköisesti seurausta pankkipalveluiden uudesta, kustannusvastaavuus-

teen perustuvasta hinnoittelusta. Palvelut sisältävät myös taseen ulkopuolisia palveluita (kuvio 13).

Takaus- ja muiden provisioiden osuus oli 5.3 % kokonaistuotoista. Takaus- ja muiden provisioiden suhteellinen osuus on pitkällä aikavälillä pienentynyt. Tämän on ilmeisesti saanut aikaan luotokorkojen säännöstelyn lopettaminen, josta on seurannut luottojen kustannusten sisällyttäminen korkoon. Takausprovisioiden kasvua on jarruttanut takauksen tuntuva pienentyminen vuodesta 1989 alkaen. Muihin tuottoihin sisältyy myös pankin sijoitus- ja käyttöomaisuusosakkeiden myynneistä saatuja tuottoja, joiden osuus oli suurimmillaan 1980-luvun loppupuolella (kuvio 13).

Pankkien muut tuotot ylittivät 1980-luvun keskivaiheilla korkokatteet. Osasyynä, joskaan ei kovin merkittävänä, on ilmeisesti ollut taseen ulkopuolisen toiminnan kasvu. Eräissä kansainvälisissä pankeissa taseen ulkopuolisista operaatioista saatavien tuottojen suhteellinen osuus on kuitenkin vielä suurempi kuin suomalaisissa liikepankeissa. Tästä voidaan päätellä, että yksittäisillä pankeilla on periaatteessa mahdollisuuksia lisätä taseen ulkopuolisesta toiminnasta saatavien tuottojen osuutta ja säästää siten niukkaa omaa pääomaa. Tällaisen strategian toteuttaminen vaatii pankeilta kehittämistyötä, jonka tulokset näkyvät vasta muutamien vuosien kuluttua.

7 Yhteenveto

Pankkien taseen ulkopuolisen toiminnan rakenne ja kasvu ovat kiinteässä yhteydessä rahoitusmarkkinoiden yleiseen kehitykseen. Rahoitusmarkkinoiden tiukan hallinnollisen säätelyn aikana pankit pystyivät pienentämään säätelyn vaikutuksia harjoittamalla taseen ulkopuolista toimintaa. Tyypillinen keino oli antaa takauksia rahoitussopimuksiin sen sijaan, että pankki olisi myöntänyt kaikki luotot oman taseensa kautta antolainauksen keskikorkosäätelyn alaisena. 1980-luvulla nopeasti edennyt raha- ja valuuttamarkkinoiden liberalisointi ja integroituminen kansainvälisiin markkinoihin edistivät uudentyypisten taseen ulkopuolisten rahoituspalveluiden kehittymistä. Erityisesti korko- ja valuuttakurssiriskien hallintaan soveltuvat tuotteet yleistyivät. Yhdentymisestä huolimatta markkinoiden toiminta ei ole täydellistä ja uusilla taseen ulkopuolisilla instrumenteilla onkin voitu ratkaista ongelmia, joita markkinoiden epätäydellinen toiminta on aiheuttanut. Tämä on ollut osasyynä mm. koron- ja valuutanvaihtosopimusten lisääntymiseen.

Taseen ulkopuolista toimintaa motivoivina tekijöinä voivat olla viranomaissäännökset, viranomaissäännöksistä riippumattomat kannattavuustekijät tai moral hazard -tyyppinen käyttäytyminen. Empiirisiin tutkimuksiin on löydetty viitteitä lähinnä viranomaissäännösten vaikutuksista. Suomalaispankkien taseen ulkopuolisen toiminnan volyyymi ja sen suhteellinen osuus pankkien toiminnasta on lisääntynyt selvästi rahoitusmarkkinoiden muutosten myötä. Pankkien kannalta on positiivista, että taseen ulkopuolisella toiminnalla voidaan ratkaista monia rahoitukseen välitykseen, riskien hajauttamiseen ja riskeiltä suojautumiseen liittyviä ongelmia sekä tehostaa pankin oman pääoman käyttöä. Suomalaiset pankit ovatkin viime vuosina lisänneet runsaasti uusien raha- ja valuuttamarkkinainstrumenttien käyttöä, mutta rajoittaneet samalla enemmän omaa pääomaa sitovien taseen ulkopuolisten toimintojen määrää. Suuntauksen taustalla ovat sekä pankkien omat strategiat että rahoituspalveluiden kysynnän muutokset.

Taseen ulkopuolisen toiminnan kasvun takia interbank-sopimusten määrä on moninkertaistunut. Tämä on omiaan lisäämään pankkijärjestelmän kokonaisriskiä. Suomalaispankeista koottu aineisto osoittaa, että taseen ulkopuoliseen toimintaan liittyvät luottotappioriskit ovat koko sopimuskantaa tarkasteltaessa vuodesta 1990 alkaen pienentyneet. Näiden riskien hallinta parantui, kun ne otettiin mukaan vakavaraisuuslaskelmiin. Taseen ulkopuolinen toiminta on kuitenkin tuonut mukanaan muita riskejä, joita kaikkia ei ole riittävän hyvin selvitetty. Erityisesti rahoitus- ja likviditeettiriskit, erilaiset markkinariskit ja interbank-sopimuksiin liittyvät keskittymis- sekä järjestelmäriskit ovat merkittäviä. Yhden pankin taseen ulkopuolisten operaatioiden epäonnistuminen saattaa vaikuttaa laajemmin muuhun pankkisektoriin, koska toiminnassa on usein kyse mittavasta sopimusverkostosta ja huomattavista markkamääristä.

Lähteet

- BIS (1986) Committee on Banking Regulations and Supervisory Practices. The management of banks' off-balance sheet exposures: a supervisory perspective. Basle.
- BIS (1992) Report prepared by a Working Group established by the Central Banks of the Group of Ten countries. Recent Developments in International Interbank Relations. Basle.
- Hull, J. (1989) Assessing Credit Risk in a Financial Institutions' Off-Balance Sheet Commitments. Journal of Financial and Quantitative Analysis. Vol. 24 No. 4, December.
- Off-balance sheet activities of banks entail enormous "hidden" risks. International Currency Review, Vol. 19, 1988.
- James, C. (1987) Off-Balance Sheet Banking. Federal Reserve Bank of San Francisco.
- James, C. (1988) The Use of Loan Sales and Standby Letters of Credit by Commercial Banks. Journal of Monetary Economics 22.
- Koppenhaver, G. D. — Stover, R. D. (1991) Standby letters of credit and large bank capital: An empirical analysis. Journal of Banking and Finance 15.
- Lewis, M. K. (1988) Off-Balance Sheet Activities and Financial Innovation In Banking. Banca Nazionale Del Lavoro Quarterly Review. No. 167, December.

Liite 1

Taulukko 1. Takaukset ja vastaavat erät, mrd. markkaa

	31.12.1989	31.12.1991	31.12.1992	30.06.1993
Takaukset	107	96	102	84
Takuuvastuut	5	5	7	7
Vekselivastuut	5	5	5	4
Muut	8	6	6	6
Yhteensä	125	112	120	101

Taulukko 2. Luottolupaukset ja vastaavat sitoumukset, mrd. markkaa

	31.12.1989	31.12.1991	31.12.1992	30.06.1993
Sitovat luottolupaukset	16	15	13	11
Merkintäsitoumukset	13	8	11	5
Luotto- ja sekkitili- limiitit ¹	63	69	51	60
Muut ²	13	15	20	27
Yhteensä	105	107	95	103

¹ Peruutettavissa olevia

² Osittain peruutettavissa olevia

Taulukko 3. Valuutan- ja koronvaihtosopimukset, mrd. mk

	31.12.1989	31.12.1991	31.12.1992	30.06.1993
Valuutta-swapit	3	1	1	1
Korko-swapit	48	157	211	229
Valuutta- ja korko-swapit	37	71	76	73
Yhteensä	88	229	288	303

Liite 2

Taulukko 4. **Valuuttasopimukset, mrd. markkaa**

	31.12.1989	31.12.1991	31.12.1992	30.06.1993
Ostosopimukset				
– Valuuttatermiinit	155	312	335	365
– Valuuttafutuurit	0	1	0	0
Myyntisopimukset				
– Valuuttatermiinit	153	305	336	369
– Valuuttafutuurit	0	0	3	0
Asetetut osto-optiot	2	2	1	6
Asetetut myynti-optiot	2	3	2	5
Valuuttasopimukset yhteensä	312	623	677	745

Taulukko 5. **Korkosopimukset, mrd. markkaa**

	31.12.1989	31.12.1991	31.12.1992	30.06.1993
Ostosopimukset				
– Korkotermiinit	160	178	166	223
– Korkofutuurit	20	30	53	66
Myyntisopimukset				
– Korkotermiinit	166	171	157	233
– Korkofutuurit	17	19	54	72
Asetetut osto-optiot	0	4	4	12
Asetetut myynti-optiot	1	5	20	10
Korkosopimukset yhteensä	364	407	454	616

Taulukko 6. **Osake- ja osakeindeksisopimukset, mrd. markkaa**

	31.12.1989	31.12.1991	31.12.1992	30.06.1993
Ostosopimukset				
– Osake- ja osakeindeksifutuurit	0.1	0.1	0.0	0.8
Myyntisopimukset				
– Osake- ja osakeindeksifutuurit	0.1	0.1	0.0	0.1
Asetetut osto-optiot	0.1	0.1	0.1	0.3
Asetetut myynti-optiot	0.1	0.0	0.0	0.1
Osake- ja osakeindeksisopimukset yhteensä	0.4	0.3	0.1	1.3

Pankkisektorin kapasiteetti ja keskittyneisyys Suomessa

Sinikka Salo

Sisällys

1	Johdanto	143
2	Pankkikilpailu ja keskittyneisyys	145
2.1	Täydellisen kilpailun epärealistinen ideaali	145
2.2	Muuttaako Euroopan integraatio pankkisektorin kilpailutilannetta?	146
2.3	Hintakilpailun lisääntyminen ja pankkien konttoriverkosto	148
2.4	Hintakilpailun lisääntyminen ja henkilökunnan määrä ja palkat	149
2.5	Entä fuusiot?	149
2.6	Miten viranomaisten tulisi suhtautua fuusioihin?	152
2.6.1	Pienten ja keskisuurten pankkien fuusiot	152
2.6.2	Ydinpankkien fuusiot	153
3	Empiirisiä tarkasteluja	154
3.1	Pankkien kapasiteetti ja keskittyneisyys alueittain	157
3.1.1	Talletuspankkitoiminnan keskittyneisyys	158
3.1.2	Palvelukyky	160
3.1.2.1	Palvelukyky konttoriverkostolla mitattuna	160
3.1.2.2	Pankkien palvelukapasiteetti henkilökunnan määrällä mitattuna	163
3.1.2.3	Konttorien koko	165
3.2	Päätelmiä	166
4	Loppupäätelmiä	167
4.1	Laskelma Suomen Säästöpankin pilkkomisen vaikutuksista pankkitoimialan alueelliseen keskittymiseen	169
	Lähteet	173

1 Johdanto

Suomalainen pankkisektori ja koko rahoitustoimiala on muuttumassa. Sinänsä se ei ole mitenkään erityistä, sillä pankkisektorin on yleismaailmallisesti täytynyt sopeutua tekniikan kehittymiseen, säännöstelyn purkamiseen, ulkomaisten pääomaliikkeiden vapautumiseen ja lainsäädännön muuttumiseen.

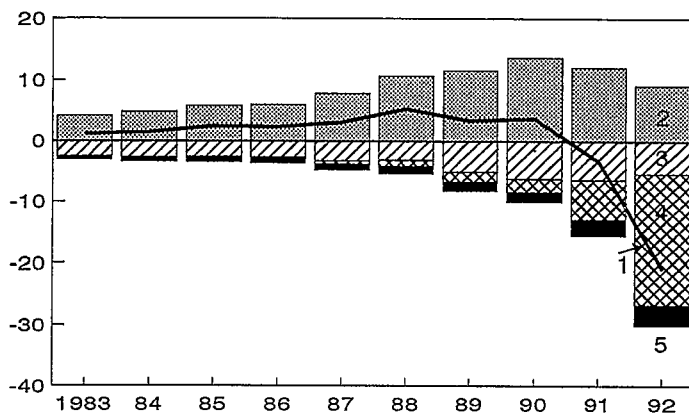
Missään rahoitusalan avautuminen ei kuitenkaan vielä ole johtanut pankkitoiminnan kestäväään kukoistuskauteen, vaan pikemminkin päinvastoin. Monissa maissa pankit ovat vaikeuksissa ja vasta siirtymässä uuteen, osin tuntemattomaan tulevaisuuteensa. Teoreettisestikaan rahoituksenvälitystä — puhumattakaan rahoituslaitosten välisestä kilpailusta — ei ymmärretä kovin hyvin. Viimeaikaiset tarkastelut kuitenkin viittaavat siihen, että lisääntyneenäkin rahoitusalan kilpailu tulee edelleen säilymään luonteeltaan epätäydellisenä. Näin ollen viranomaisilla on edelleenkin aihetta rahoitusjärjestelmän vakaudesta huolehtimisen ohella tuntea huolta pankkikilpailun edistämisestä ja liiallisen keskittymisen välttämisestä rahoituksenvälityksen tehostamiseksi.

Suomessa rahoituslaitossektori oli poikkeuksellisen pitkään ja poikkeuksellisen kattavasti säännöstelty verrattuna muihin länsimaihin, joskin myös Ruotsissa ja Norjassa rahoitussektorin säännöstelystä luovuttiin verraten myöhään, kuitenkin meitä aiemmin. Merkittävimmät säännöstelyn purkutoimet Suomessa ajoittuivat 1980-luvun puolivälin jälkeiselle ajalle, mutta vasta lähdeveron voimaantulon myötä vuoden 1991 alusta joutuivat pankit merkittävämmiin kilpailemaan ottolainauksellaan. Nyt kun säännöstely on valtaosin purettu ja toimintaedellytykset joudutaan harmonisoimaan Euroopan talousaluetta koskevan ETA-sopimuksen myötä Euroopan yhteisöjen säännöstöä vastaavaksi, joutuu myös suomalaisten pankkien kelpoisuus testiin. Pankkien haasteena on täyttää kansainväliset vakavaraisuuteen ja riskikeskittymien hallintaan liittyvät entistä tiukemmat ehdot aikaisempaa potentiaalisesti kilpailullisemmissa oloissa samalla kun pankkisektori kaiken kaikkiaan on suurissa vaikeuksissa.

Pankkien akuutit vaikeudet liittyvät ensisijaisesti niiden luottotappioiden ja järjestelemättömien luottojen kasvuun (kuvio 1). Pankkien on kuitenkin myös varmistettava konttoriverkostonsa ja henkilökuntansa käyttö niin tehokkaaksi, että se pystyy vastaamaan uusiin muuttuneisiin olosuhteisiin.

Kuvio 1.

Pankkien tuloksen keskeiset tekijät v. 1983–1991, mrd. mk

- 1 Liikevoitto
- 2 Korkokate
- 3 Muut kulut, netto
- 4 Luotto- ja takaustappiot
- 5 Poistot

Tässä artikkelissa pohditaan konttorien saneeraustarpeen laajuutta ja sille asetettavia tavoitteita yleisen edun kannalta, erityisesti kilpailun sekä rahoituksenvälityksen ja maksuliikenteen palvelukyvyyn kannalta. Tarkasteluissa pyritään ottamaan huomioon rahoitusjärjestelmämme traditiot ja selvittämään erityisesti palvelukapasiteetin ja markkinaolojen alueellisia eroja.

Pääosa artikkelissa esitettävistä tarkasteluista on tehty keväällä ja kesällä 1992. Niitä on aiemmin raportoitu mm. Suomen Pankin rahoitusmarkkinaosaston työpaperissa 2/3 (Salo 1993a) sekä Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa (Salo 1993b). Tarkastelujen loppupäätelmissä on laskelma Suomen Säästöpankki – SSP Oy:n myynnin vaikutuksista pankkitoiminnan alueelliseen keskittymiseen.

Artikkeli on jäsennelty seuraavasti: Ensin esitellään taustaksi lyhyesti sääntelyn purkamisen ja integraation vaikutuksista rahoituksenvälityksen tehokkuuteen ja erityisesti pankkikilpailuun ja rahoitusjärjestelmän keskittyneisyyteen. Tämän jälkeen esitetään suomalaisen pankkisektorin konttorikapasiteettia ja keskittymistä kuvaavia tunnuslukuja ja arvioidaan niiden perusteella mahdollisuuksia rationalisointiin ja fuusioihin.

2 Pankkikilpailu ja keskittyneisyys

2.1 Täydellisen kilpailun epärealistinen ideaali

Täydellisen kilpailun ideaali on pankkimarkkinoilla kauempana reaali-maailmasta kuin useimmilla hyödykemarkkinoilla. Siten täydellisen kilpailun markkinoiden kriteerit — yritysten suuri määrä, homogeeniset tuotteet, vapaa markkinoille tulo ja sieltä poistuminen sekä markkinoiden "läpinäkyvyyden" takaava täydellinen informaatio — eivät juuri päde pankkimarkkinoilla, etenkin vähittäispankkitoiminnassa eli rahoituksen välittämässä pienille ja keskisuurille yrityksille ja kotitalouksien investointeihin. Joidenkin tuotteiden, esimerkiksi maksupalvelujen suhteen ideaali saattaa olla lähempänä. Keskeinen syy pankkimarkkinoiden epätäydellisyyteen on se, että pankkitoiminnan tärkeään osaan eli rahoitussopimukseen liittyy huomattavassa määrin epätäydellistä informaatiota.¹ Myöskään tuotteita, esimerkiksi lainoja niihin liittyvän erilaisen riskin vuoksi, ei voida pitää homogeenisina.

Edellä olevan lisäksi on pankkien välistä kilpailua analysoitaessa lähtökohdaksi otettava se, että rahoitustoimiala on kaikkialla varsin tarkan säätelyn alaista². Rahoitusjärjestelmän vakauden turvaamiseksi ja tallettajien suojaamiseksi tarkoitettut menettelyt, kuten talletusvakuusjärjestelmä, keskuspankin tarjoama hätärahoitusjärjestelmä jne., parantavat sinänsä rahoituksenvälityksen tehokkuutta³, mutta niillä on myös tehokkuutta vähentäviä sivuvaikutuksia, jotka ilmenevät ns. moral hazard -ongelmana. Mikäli pankin rahoittajat ja omistajat esim. ovat varmoja siitä, että pankki suojataan konkurssilta tai vastaavilta menetyksiltä kaikissa tilanteissa, se ei kannusta riittävästi liiallisen riskinoton välttämiseen ja toimintojen rationalisointiin.

Kaikkiaan rahoituksenvälityksen ja pankkikilpailun teoriaa ei pidetä vielä kovinkaan kehittyneenä. Täydellisen kilpailun mallin soveltamista käyttökelpoisempänä on kuitenkin aivan viime aikoina alettu ajatella pankkimarkkinoita ns. kilpailutettavien (koeteltavien)

¹ Epätäydellisellä informaatiolla myös perustellaan pankkien olemassaoloa, tarkemmin Vihriälä (1990).

² Rahoituslaitosten tehtävistä ja perusteista viranomaissäätelylle tarkemmin esim. Santomero — Herring — Viotti (1991).

³ Tässä tarkastellaan tuotannollista tehokkuutta. Tämän ohella tärkeää on allokatiivinen tehokkuus eli asiakkaiden tarpeiden tyydyttäminen tuotantokustannuksia heijastavilla hinnoilla.

markkinoiden (contestable markets) teoriaa soveltaen. Tämän teorian etu täydellisten kilpailun markkinoiden malliin verrattuna on, että sitä voidaan soveltaa myös markkinoihin, joilla on vain kourallinen tuottajia. Useinhan, mm. pohjoismaissa ydinpankkien, keskeisten, potentiaalisesti keskenään kilpailevien pankkien tai pankkiryhmiä (ks. kohta 2.6.) lukumäärä on vähäinen.

Kilpailutettavina pidetään markkinoita, joille pääsy on ehdottoman esteetöntä ja joilta voi poistua ilman kustannuksia. Teorian mukaan markkinoille ei välttämättä tule uusia yrityksiä voittomahdollisuuksien syntyessä. Pelkkä markkinoille tulon uhka riittää takaamaan sen, että oligopolistisilla markkinoilla ja jopa monopolin vallitessa tuottajat käyttäytyvät ikään kuin täydellisen kilpailun oloissa. Mekanismi, joka kilpailutettavilla markkinoilla takaa tehokkuuden, on markkinoiden alttius uusien yrittäjien ns. hit and run -strategioille. Jopa pienetkin voittomahdollisuudet häviävät, sillä uusi tulija voi periaatteessa tulla, kerätä voitot ja poistua markkinoilta ennen hintojen sopeutumista ja ennen kuin markkinoillaolijoiden reaktiot mahdollisesti muuttuvat vihamielisiksi (teoriasta tarkemmin Baumol 1982 tai Vives 1990).

Jotta markkinat olisivat kilpailutettavia, pelkkä laillisten esteiden poistaminen markkinoille tulolta ei riitä. Esimerkiksi pankkiverkoston ja pankkitoimintaan (epätäydellisen informaation takia) erityisen olennaisesti kuuluvan maineen rakentaminen vie aikaa ja voi näin vaikeuttaa markkinoille pääsyä ilman varsinaisia esteitä. Myös markkinoilta poistuminen voi aiheuttaa ylimääräisiä kustannuksia, ns. uponneita kustannuksia (sunk costs), jotka liittyvät esimerkiksi juuri pankkikonttoreiden ja muun erityiskapasiteetin myyntiin.

2.2 Muuttaako Euroopan integraatio pankkisektorin kilpailutilannetta?

Euroopan yhteisöjen (EY:n) integraation olennainen piirre on poistaa esteet pankkipalveluiden vapaalta tarjonnalta EY:n ja myös Euroopan talousalueella (ETA:n sisällä). Tuleeko kilpailu näin lisääntymään ja muistuttamaan paremmin täydellisen kilpailun markkinoita tai edes kilpailu-uhan alaisia markkinoita?

EY:n teettämän, Price Waterhousen (1988) tekemän tutkimuksen mukaan rahoitusmarkkinoiden integraation aiheuttama kilpailun lisääntyminen edistää merkittävästi tehokkuutta alentamalla rahoituspalvelusten hintoja. Tutkimuksessa oletetaan, että integraation ansiosta rahoitusmarkkinoita voidaan luonnehtia täydellisen kilpailun mark-

kinoiksi tai ainakin kilpailutettaviksi markkinoiksi. Myös Ryan (1992) esittää samansuuntaisia tuloksia.

Useissa tarkasteluissa on kuitenkin päädytty siihen, että pankki-markkinoille tulon esteitä on edelleenkin niin paljon säännöstelyn purkamisesta ja integraatiosta aiheutuneesta kilpailun lisääntymisestä huolimatta, että etenkin vähittäispankkimarkkinoita ei voida pitää kilpailutettavina markkinoina. Vaikka esimerkiksi ulkomaisen pankin määrän tulolle ei EY:n ja ETA-alueen sisällä olisi periaatteellisia esteitä, näiden markkinoille tuloa estävät edelleen mm. investoinnit pankkiverkoston, atk-järjestelmiin ja inhimilliseen pääomaan sekä asiakassuhteiden ja vakavaraisuusmaineen luomiseen. Etenkin viime vuosikymmeninä tiukan säännöstelyn estäessä hintakilpailun pankit investoivat runsaasti verkostoihinsa, tietotekniikkaan ja järjestelmiin, jotka siis toimivat kilpailukeinoina koron sijasta (ks. kohta 2.3.). Asiakkaiden vapaata siirtymistä pankista toiseen taas vaikeuttavat vaihtokustannukset. Price Waterhousen tutkimusta onkin laajalti kritisoitu väittämällä sen tulosten olevan yliarvioivia (mm. Vives 1990), koska kilpailun lisääntymistä on yliarvioitu.

Toisaalta on myös esitetty (esim. Llewellyn 1992), että pankit joutuvat yhä enemmän alttiiksi kilpailulle, joka tulee kotimaasta, perinteisen pankkitoiminnan ulkopuolelta. Tekniikan kehityksen johdettua toimintakustannuksien pienenemiseen pankkien informaatio-etu ja rooli riskin arvioijana menettävät merkitystään, joten muutkin yritykset — esim. kauppaketjut — voivat tarjota aikaisempaa kehittyneempiä rahoitussopimuksia ja ottaa käyttöön uusia maksujärjestelyjä. Näitä yrityksiä koskee lisäksi lievempi sääntely, ne ovat pankkien tiukentuneiden vakavaraisuusvaatimusten ulkopuolella, mikä osaltaan pienentää niiden "pankkipalvelujen" kustannuksia.

Yhteenvetona voidaan todeta, että hintakilpailun yleisesti arvioidaan lisääntyneen ja lisääntyvän rahoituksen ja sääntelyn purkamisen myötä. Tämä on omiaan johtamaan siihen, että rahoituksenvälitys tehostuu, hinnat laskevat ja hinnan muutokset kohdentuvat erilaisina pankin eri asiakkaisiin⁴. Vähittäispankkitoiminnassa kilpailu ei kuitenkaan tule olemaan täydellistä, vaikka pankkien välisistä sopimuksista ja kartelleista päästäisiinkin. Vallitsevat kansalliset oligopolit pankki-markkinoilla eivät todennäköisesti katoa.

⁴ Säännöstelyn väistyminen merkitsee todennäköisesti myös kustannusvastaavuuden yleistymistä pankin tarjoamien palvelusten hinnoittelussa. Tämä merkitsee eri tuotteiden välisen hintasubventioiden poistumista.

2.3 Hintakilpailun lisääntyminen ja pankkien konttoriverkosto

Neven (1989) on tarkastellut, miten pankit kilpailevat silloin, kun hintakilpailua ei ole tai se on vähäistä. Hänen mukaansa hintakilpailun puuttuessa pankit pyrkivät investoimaan ylimääräiseen konttoriverkoston talletusten keräämiseksi. Voidaan ajatella, että pankki investoi talletusten keräämiseen perustamalla konttorin sen mukaan, mikä on talletuksille vaihtoehdoisen rahoituksen (rahoitus pankkien välisiltä markkinoilta, keskuspankkirahoitus) kustannus, eli pankki investoi talletusten keräämiseen, kunnes talletuksen marginaalikustannus, talletuskorko plus investoinnin marginaalikustannus, on sama kuin vaihtoehdoisen rahoituslähteen kustannus.

Korkokilpailun ollessa vähäistä esimerkiksi säännöstelyn vuoksi pankkien korkomarginaalit ovat suuria ja vaihtoehdoisen rahoituksen korko talletuskorkoa selvästi korkeampi. Tällöin pankeille on edullista investoida talletusten hankintaan, konttoriverkoston ja muuhun laatukilpailuun. Korkomarginaalilla siis rahoitetaan laajat ilmaispalvelut. Neven esittää tätä argumenttia tukevia empiirisiä havaintoja Euroopan maista: vähäisen kilpailun eli suurten korkomarginaalien maissa pankkiverkosto on tiheä ja myös pankkiautomaatteja on runsaasti suhteutettuna asiakasmääriin (Neven 1989).

Kun hintakilpailu integraation myötä todennäköisesti lisääntyy nykyisestä, on odotettavissa, että näitä yli-investointeja tullaan purkamaan. Lisäksi pankkiautomaation arvioidaan tulevaisuudessa korvaavan nykyistä monipuolisemmin konttorin toimintoja.⁵ On ilmeistä, että automaation korvaavuus lisääntyy talletusten keräämisessä, joka perinteisesti on edellyttänyt tiheää konttoriverkostoa. Sen sijaan esimerkiksi luottoasiakkaiden palvelua, etenkin yritysluotonannossa ja myös kotitalouksien asuntoluottoja myönnettäessä, on vaikeampi korvata automaatiolla.

Nevenin pohdinnat viittaavat myös siihen, että hintakilpailun lisääntyminen vaikuttaa lisäksi pankkien konttorien sijoittumiseen. Hintakilpailun ollessa vähäistä eri pankeilla on taipumus sijoittaa konttorinsa vierä viereen vaikutusalueen keskusta, jotta koko asiakaspotentiaalilla olisi mahdollisimman lyhyt matka pankin konttoriin (tarkemmin Eaton ja Lipsey 1975). Tätä tukevat myös havainnot suomalaisten pankkien käyttäytymisestä säännöstelyaikana. Hintakilpailun lisääntyessä pankeille voi tulla kannustin etäännyttää konttoreita

⁵ Huomattakoon, että pankkiautomaattiverkoston tuomista kustannussäästöistä ei toistaiseksi ole kiistattomia näyttöjä (esim. Johnson 1990).

toisistaan. Eristäytymällä pankki voi ajatella saavansa paikallista monopolivoimaa ja monopolivoittoja.

Nevenin mukaan myös pankin konttoriverkoston optimaalinen koko muuttuu hintakilpailun kiristytessä. Hintakilpailun puuttuessa pankin kannattaa kasvattaa konttoriverkostoaan, kun se vertaa lisäkonttorin kiinteitä kuluja markkinaosuuden kasvamisesta saatavaan hyötyyn. Hintakilpailun vallitessa hyöty ei ole yhtä selvä, sillä verkoston laajentaminen tuo kilpailijat keskimäärin lähemmäksi ja kiristää siten kilpailua (mahdollisuudet paikallisiin monopolivoittoihin vähenevät).

Näiden argumenttien perusteella hintakilpailun kiristyminen olisi omiaan vähentämään pankkien konttoriverkostoa ja vähentämään paikallista kilpailua. Paikallisesta ja alueellisesta pankkilpailusta on etenkin Yhdysvalloissa tunnettu huolta. On mm. todettu, että asuntoluottojen korot ovat korkeampia niillä alueilla, joilla pankkisektori on keskittyneempi (Rhoades 1992).

2.4 Hintakilpailun lisääntyminen ja henkilökunnan määrä ja palkat

Periaatteessa edellä kuvatun lainen laadullinen kilpailu voi myös eliminoida ylimääräiset voitot. Eräiden empiiristen tutkimusten mukaan (Neven 1989) säännöstelyajan vähäinen kilpailu ei olisi johtanut omistajien ylimääräisiin voittoihin vaan siihen, että osa kannattavuuden paranemisesta olisi heijastunut sekä työntekijöiden lisäpalkkoina että ylisuurena työllisyytenä pankkisektorissa. Integraatiosta seuraisi — mikäli keskittyminen ei lisääny niin että kilpailu estyy — ylimääräisen henkilökunnan irtisanominen ja pankkitoimihenkilöiden palkkojen mahdollisen ylimääräisen lisän poistaminen.

2.5 Entä fuusiot?

Kaikissa maissa pankkijärjestelmien historia on myös fuusioiden historiaa (tarkemmin esim. Revell 1987). Keskittymisprosessi ei ole ollut tasainen, vaan usein fuusioaaltoja on ollut erityisen paljon rahoituskriisien yhteydessä: vakavaraisen ja heikon pankin fuusioituminen voi olla optimaalista molemmille pankeille. Mikäli näin syntynyt pankki on kasvanut selvästi muita isommaksi, fuusioprosessi on jatkunut muiden pankkien fuusiolla (tai fuusioilla), joiden avulla kilpailijat ovat pyrkineet suojautumaan uuden pankin määräävältä asemalta.

Fuusioille on historian kuluessa esitetty seuraavia perusteluja (Revell 1987):

- skaala- ja yhteistuotannon edut⁶
- suurten asiakkaiden luotottaminen edellyttää pankin koon kasvattamista
- tarve rationalisoida konttoriverkostoa
- pankkiautomaatioverkostojen yhdistäminen
- suojautuminen valtauksia vastaan ja kilpailijoiden määrävältä asemalta
- kansainvälinen pankkitoiminta edellyttää koon kasvattamista
- ulkomaisten pankkien tulo kilpailuun kotimaassa edellyttää koon kasvattamista.

Näistä erityisesti kaksi viimeksi mainittua liittyvät pankkitoiminnan kansainvälistymiseen integraatiokehityksen myötä.

Mikään näistä perusteluista ei ole itsestään selvä eikä aina viranomaisten helposti hyväksyttävissäkään. Tarkastellaan ensin lähemmin pankkitoiminnan skaalaetuja. Kärjistetyimmillään niiden tarkastelu johtaa kysymykseen, voitaisiinko pankkitoimintaa pitää ns. luonnollisena monopolina, jossa yksi ainoa pankki pystyisi pienimmin keskimääräisin kustannuksin tyydyttämään markkinoiden kysynnän? Tällainen tilanne olisi silloin, jos pankkitoiminnassa vallitsisi ns. kasvavien skaalatuottojen tuotantoteknologia. Mikäli näin olisi, pankkitoiminta pyrkiisi "luonnollisesti" fuusioihin ja tätä kannattaisi siis myös viranomaisten pyrkiä edistämään⁷.

Useiden empiiristen tutkimusten mukaan vähittäispankkitoiminnassa ei juurikaan ole havaittu skaala- tai yhteistuotannon etuja tietyn varsin pienen koon jälkeen (esim. Clark 1988, OECD 1992, Kolari ja

⁶ Suurtuotannon etuja, skaalaetuja, on kahdenlaisia: Säästöjä, jotka syntyvät yksittäisen tuotteen tuotannon lisäämisestä, kutsutaan tuotekohtaisiksi suurtuotannon eduiksi (product specific economies of scale). Säästöjä, jotka liittyvät kaikkien yritysten tuotteiden lisäämiseen, sanotaan yleisiksi suurtuotannon eduiksi (overall economies of scale). Myös yhteistuotannon etuja on kahdenlaisia. Jos kaikkien tuotteiden yhteistuotannosta aiheutuu säästöjä verrattuna siihen, että kukin tuote tuotettaisiin erikseen, puhutaan globaaleista yhteistuotannon eduista (global economies of scope). Jos tuottavuutta voidaan lisätä lisäämällä yksittäinen tuote tuotevalikoimaan, syntyy tuotekohtaista yhteistuotannon etua (product specific economies of scope).

⁷ Luonnollisen monopolin tuotanto on pienempi kuin täydellisen kilpailun (Pareto-
tehokkaassa) markkinatasapainossa. Tästä syystä tehokkuuden lisääminen edellyttää sääteleytoimenpiteitä (esim. Varian 1990, 407 – 409).

Zardkooh 1990, Alhonsuo 1989). Yhtäkään tutkimusta, joka tukisi luonnollisen monopolin olemassaoloa pankkitoiminnassa, ei ole esitetty (Kevin 1992). Toisaalta on korostettava, että mittaamis- ja aggregointiongelmat saattavat vaikeuttaa näiden etujen havaitsemista ainakin tietyissä toiminnoissa.

Ilmeistä kuitenkin on, että skaala- tai yhteistuotannon edut eivät voi kuin osittain selittää edes pienten tai keskisuurten pankkien fuusioitumista eikä skaalaeduilla mitenkään voida perustella pyrkimystä yhden pankin hallitsemaan monopolitilanteeseen. Lisäksi on huomattava, että kaikissa kokoluokissa pankkitoiminnassa on paljon tehokkuuseroja. Fuusiot sinänsä eivät tehosta resurssien käyttöä, vaan kilpailun väheneminen voi itse asiassa heikentää kannustimia toiminnan tehostamiseen.

Pankkien koko ja fuusiot ovat vaihdelleet yhteiskunnan muiden organisaatioiden kasvua myötäillen. Tämä kehitys ei kuitenkaan enää tulevaisuudessa ole todennäköinen. Esimerkiksi osallistumalla ns. syndikoituihin luottojärjestelyihin pankit voivat hoitaa osuutensa suuren yrityksen luototuksesta. Tällainen menettely on myös sopusoinnussa uusien riskikeskittymiä koskevien rajoitusten kanssa, joilla nimenomaan pyritään siihen, että pankit vähentävät riskikeskittymiään säännöstelyaikana vakiintuneelle omalle sidosyritykselleen. On ilmeistä, että kansainväliseen toimintaan osallistumisessa pankin koolla on huomattava merkitys. Toisaalta on varsin epätodennäköistä, että pienten maiden pankit pääsisivät fuusioidenkaan kautta sen kokoisiksi, että siitä olisi hyötyä kilpailtaessa esim. yhdysvaltalaisen tai japanilaisten pankkien kanssa. Lisäksi juuri tällä hetkellä kansainväliset pankkimarkkinat ovat varsin epävakaassa tilassa, joten kansainvälisen toiminnan edellyttämän koon saavuttamiseksi on kenties suositeltavampaa muodostaa pankkikonsortioita.

Ulkomaiselta kilpailulta suojautumisessa on paljon tärkeämpää ja myös yhteiskunnan kannalta toivottavampaa pyrkiä toiminnan tehokkuuteen kuin suureksi kooltaan. Luonnollisesti fuusiolla on mahdollista nopeasti rationalisoida pankkisektori pienemmäksi. Fuusioista ei kuitenkaan automaattisesti seuraa tehokkuusetuja, mikäli kilpailutilanne heikkenee fuusion vuoksi.

Yhteistoimintaetujen saavuttaminen tietojenkäsittelyssä ei välttämättä vaadi fuusioita, vaan osa hyödyistä – varsinaisen pankkikilpailun kärsimättä – voidaan saavuttaa myös yhteistyöllä, ellei esim. verotus tätä estä. Pankkiautomaatioverkostoja pankit voivat hyödyntää sopimalla yhteiskäytöstä esim. maksuliikkeessä.

2.6 Miten viranomaisten tulisi suhtautua fuusioihin?

Useimmissa maissa keskittyminen on johtanut markkinoihin, joilta on tunnistettavissa ns. ydinpankit. Näiden pankkien täsmällinen määrittely on vaikeaa, mutta yleensä ne ovat tunnistettavissa rahoitusjärjestelmän kannalta keskeisiksi, keskenään suhteellisen tasavertaisesti kilpaileviksi suurimmiksi pankeiksi (pankkiryhmiksi) tiettyine etuoikeuksineen ja velvollisuuksineen⁸.

Keskusteluissa fuusioista onkin erotettava toisaalta fuusiot pienten ja keskisuurten paikallisilla markkinoilla toimivien pankkien välillä sekä fuusiot näiden ns. ydinpankkien kesken.

2.6.1 Pienten ja keskisuurten pankkien fuusiot

Säännöstelyn johdettua ylikapasiteettiin on ilmeistä, että säännöstelyn purkamisen ja kilpailun lisääntymisen myötä jotkut olemassa olevat yksiköt ja rakenteet tulevat tehottomiksi. Kokemukset Yhdysvalloista ja myös useista Euroopan maista viittaavat siihen, että säännöstelyn purkamisen ja integraation edetessä pankkifuusiot lisääntyvät. Etenkin Yhdysvalloissa fuusioita on ollut pienten ja keskisuurten paikallispankkien välillä.

Fuusioita on yleensä perusteltu skaala- ja yhteistuotannon eduilla, mutta tärkeänä syynä pidetään juuri tarvetta vähentää kilpailua. Erityisesti Yhdysvalloissa kilpailijan ostot ovat yleistyneet.

Taloudellisesti vaikeina aikoina pankin koon merkitys sen luotettavuuden ja riskinottokyvyn kannalta saattaa myös korostua. Suuret pankit pystyvät hajauttamaan riskejään paremmin sekä alueellisesti että eri sektoreiden suhteen. Suoranainen integraatiosta johtuva pankin koon suurentamiseen vaikuttava tekijä on lainsäädäntöönkin sisällytetty vaatimus suurten asiakasriskien rajoittamisesta.

Pienten ja keskisuurten pankkien fuusioitumisen taustalla voi myös olla halu päästä ydinpankkien ryhmään, jolloin keskuspankin tuki mahdollisissa vaikeuksissa on todennäköisempää. Erityisesti nykyisissä rahoitusalan vaikeissa oloissa tämä motiivi voi olla varsin merkittävä. Myös kilpailijoiden valtauksilta suojautuminen voi ajaa pankkeja fuusioihin ja ristikkäisomistuksiin.

⁸ Näiden pankkien kautta keskuspankki säätelee koko pankkijärjestelmän likviditeettiä, keskuspankki toimii niiden hätärahoittajana ja ne ovat muita pankkeja tiukemman riskien seurannan kohteita jne.

2.6.2 Ydinpankkien fuusiot

Yhteenliittymät ja kartellit markkinavoiman tavoittelemiseksi ovat helpompia, kun markkinoilla on vain vähän suhteellisen tasaväkisiä pelaajia. Myös se, että pankkimarkkinat ovat moniulotteisia, on omiaan rohkaisemaan yhteistyötä, sillä sovitusta säännöistä poikkeaminen jonkin tuotteen markkinoilla voi helposti johtaa sopimuskumppanien rankaisutoimiin toisilla osamarkkinoilla. Lisäksi säännöstelyoloissa viranomaiset jopa suosivat pankkien yhteistyötä tai ainakin ymmärsivät sen. Kun varsinainen säännöstely on lakannut ja integraation myötä myös pankkien valvonta ja siihen liittyvä säätely yhdenmukaistuu pääosin vakavaraisuusvalvonnaksi, viranomaisvalvontaan liittyvät yhteistyökannustimet tältä osin vähenevät. Kilpailullisuuden salliminen toisaalta korostaa viranomaisten roolia kilpailuedellytysten valvojana. Kun useissa maissa yleensä on vain muutama ydinpankki, uhka niiden keskinäisistä sopimuksista kilpailun vähentämiseksi säilyy edelleen.

Pankkisektorin keskittyneisyydestä on ehkä syytä tuntea enemmän huolta kuin tavallisen toimialan keskittymisestä. Näin siksi, että pankeilla on keskeinen asema pääomien allokoinnissa ja käytön valvonnassa. Ydinpankkien välisille fuusioille on siten aina löydettävä yleisesti hyväksyttävät syyt, ja vaikka viranomaiset eivät muodollisesti voisikaan puuttua fuusioihin⁹, on viranomaisten hyväksyminen käytännössä tarpeen.

Miten viranomaisten tulisi suhtautua fuusioihin ydinpankkien kesken? Kuten edellä on viitattu, yleinen johtopäätös on, että pankin koon kasvattaminen ei juurikaan lisää tehokkuutta etenkään ydinpankkien fuusioissa. Vaikka skaalaetuja ja yhteistuotannon etuja joissakin pankkien tuotteissa varmaankin on olemassa, ne eivät ole niin tärkeitä kuin usein esitetään. Mm. Revell (1987) on päätenyt selvityksissään siihen, että fuusioitumisen taustalla onkin lähinnä ollut pyrkimys lisätä markkinavoimaa¹⁰.

Ydinpankkien fuusioita tarkasteltaessa on myös otettava huomioon maan pankkijärjestelmän ja yritysten väliset suhteet. Esimerkiksi Suomessa pankeilla on — rahoituksenvälityksen hoitamisen ohella — omistukseen perustuvaa vaikutusvaltaa yrityksissä. Vaikka säännöstelyn

⁹ Esimerkiksi meillä kilpailulainsäädännössä kielletään määräävän aseman väärinkäyttö, ei itse määräävään asemaan pääsyä.

¹⁰ Revell korostaa myös tutkimiensä fuusioiden tapahtumista niille suotuisissa oloissa, eli kun pankkisektori oli nykyistä säännöstellympää ja koko pankkitoiminta yleismaailmallisesti laajenemassa. Tämä hänen mukaansa edisti fuusioiden teknistä onnistumista. Hän toteaa tilanteen näiltä osin huomattavasti muuttuneen, koska rahoitusjärjestelmät ovat kaikkialla suurissa vaikeuksissa.

purkaminen lieneekin hälventänyt yritysten perinteistä jakoa eri pankkien leireihin, saattaisivat ydinpankkien fuusiot kasvattaa entisestään pankkien vaikutusvaltaa yrityksissä.

Kaikkiaan Revell (1987) arvioi, että fuusiot parhaimmillaankin ovat kovin epävarma tapa lisätä rahoitusjärjestelmän tehokkuutta eikä viranomaisilla juurikaan ole syytä rohkaista niitä etenkin suurien ydinpankkien välillä. Sen sijaan hän päätyy ehdottamaan, että viranomaiset rohkaisisivat yhteistyötä siellä, missä skaalaetuja on voitu havaittu olevan, esim. maksujenvälityksessä ja muiden maksuliikennejärjestelmien käytössä sekä suurten asiakkaiden lainajärjestelyjen yhteistyössä.

Toisaalta kun pankkimarkkinat jo ovat oligopolistiset ja keskittyneet, mikä on se keskenään tasavertaisten ydinpankkien minimimäärä, jota pienemmäksi pankkien määrää ei tulisi päästää? Tähän ei ole juurikaan vastausta. Pienissä maissa on yleensä vähemmän ydinpankkeja kuin suurissa maissa. Arvioon pankkien (pankkiryhmien) sopivasta lukumäärästä vaikuttaa ratkaisevasti myös se, miten ydinpankit toimivat paikallisilla pankkimarkkinoilla. Myös paikallistason vähittäispankkikilpailun tulisi olla riittävää.

3 Empiirisiä tarkasteluja

Kunkin maan rahoitusjärjestelmä on historiallisen kehityksen tulos ja riippuu mm. verotustekijöistä, säätelyn voimakkuudesta, valtion rahoitusjärjestelyjen hoitamisesta, asuntorahoitusjärjestelmästä, maksuliikennejärjestelmistä ym. tekijöistä. Tämän vuoksi kansainväliset vertailut ovat erityisen vaikeita ja siten vain suuntaa antavia. Lisäksi tilastointikäytännöt ovat usein erilaiset.¹¹

Verrattaessa Suomen konttoriverkoston tiheyttä, 1 514 asukasta konttoria kohti (v. 1990), manner-Euroopan maiden lukuihin voidaan todeta, että Suomen konttoriverkosto ei välttämättä ole niin kovin paisunut. Harvaan asutussa Suomessa (asukastiheys 15 henkilöä/km²) etäisyydet ovat suuria, jolloin asiakkaiden tavoittaminen saattaa edellyttää tiheämpää konttoriverkostoa. Myös Tanskassa (asukastiheys 119) konttoreita on varsin paljon suhteessa asukaslukuun. Yhtä konttoria kohden on 1768 asukasta (v. 1991).

¹¹ Tämän selvityksen tarkastelujen jälkeen on Suomen Pankissa laadittu varsin kattava vertailu Euroopan maiden vähittäispankkitoiminnasta (Vesala 1993).

Taulukko 1.

Konttoriverkoston tiheys eräissä maissa

Maa	Asukkaita/ konttori	Asukas- tiheys/km ²
Belgia	1807	323
Ranska	2176	101
Saksa	1530	245
Italia	4192	190
Alankomaat	1978	427
Espanja	1191	76
Iso-Britannia	1896	231

Lähde: Neven (1989), OECD 1987, tiedot koskevat 1980-luvun puoliväliä.

Seuraavissa taulukoissa verrataan hieman lähemmin Suomen, Ruotsin ja Norjan oloja.

Taulukko 2.

Pankkien korkomarginaalit, konttorien lukumäärä ja asukastiheys Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa

	Korko- marginaali ¹ keskimäärin v. 1980–1989	Asukkaita/ konttori 31.12.1990	Asukastiheys v. 1990/km ²
Suomi	5.1	1514	15
Ruotsi	3.8	2654	19
Norja	4.6	2339	13

¹ Yleisön anto- ja ottolainauskoron ero; ns. suppea yleisö.

Lähde: Sukselainen (1990).

Taulukko 3.

Pankkisektorin keskittyneisyys Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa

	2 suurimman pankin/ pankkiryhmän osuus (%) ottolainauksesta v. 1991 lopussa	3 suurimman pankin/ pankkiryhmän osuus (%) ottolainauksesta v. 1991 lopussa
Suomi	57.5	73.0
Ruotsi	48.3	66.7
Norja	52.0	72.4

Lähteet: Suomen Pankki, Sveriges riksbank, Norges Bank.

Oheisista taulukoista ilmenee, että Suomessa on eniten konttoreita asukaslukuun suhteutettuna, lainakorkojen ja talletuskorkojen välinen korkomarginaali on ollut suurempi kuin Norjassa ja Ruotsissa ja lisäksi pankkisektori näyttäisi Suomessa olevan keskittynein. Nämä havainnot näyttävät siten olevan sopusoinnussa edellä viitattujen muita Euroopan maita koskevien havaintojen kanssa, joiden mukaan keskittyneisyys mahdollistaisi suuremmat korkomarginaalit. Näiden turvin pankit voivat ylläpitää runsaampaa palvelukapasiteettia, joka Suomessa näkyy tiheään konttoriverkoston ohella myös eräänä maailman tiheimpänä automaattiverkostonä.

Taulukko 4. **Pankkiautomaattien tiheys eräissä maissa**

	Asukkaita/ pankkiautomaatti	Asukkaita/ maksupäätte
Alankomaat	5559	6752
Belgia	10636	353
Iso-Britannia	3376	522
Italia	5893	2595
Japani	1399	12152
Kanada	2288	2901
Ranska	3923	314
Ruotsi	4313	1411
Saksa	7053	3442
Suomi	1762	244
Sveitsi	2985	2606
Yhdysvallat	2700	4149

Lähteet: BIS (1991), Pankkiyhdistys.

Edellisen perusteella on julkisuudessa useastikin esitetty, että Suomen pankkisektori olisi saneerattava radikaalisti (mm. Koskenkylä 1992) esim. Ruotsin nykyiselle tasolle, mikä merkitsisi konttoriverkoston ja henkilökunnan supistamista lähes puolella.

Kun otetaan huomioon monet erot Ruotsin ja Suomen välillä, näin suureen karsimiseen tuskin on — ainakaan lähivuosina — tarvetta. Näistä eroista on tärkeä maksujenvälityksen hoitaminen. Suomessa lähes 70 % maksuliikenteestä tapahtuu pankkisiirtoina pankkijärjestelmässä, kun taas Ruotsissa pääosa maksuliikenteestä tapahtuu postisiirtojärjestelmässä eli niitä koskevat kirjaukset tehdään maksuliikennekeskuksissa varsinaisen pankkijärjestelmän ulkopuolella. Ruotsissa pankkisiirtojen osuus koko maksuliikenteestä on vain 25 %. Tämä merkitsee sitä, että esimerkiksi yhtä toimihenkilöä kohden laskettu pankkisiirtojen määrä on Suomessa yli kaksinkertainen: v. 1990 6 813 pankkisiirtoa/

henkilö Suomessa, 3 003 pankkisiirtoa/henkilö Ruotsissa (tarkemmin Sukselainen 1990).

Kun lisäksi Suomi on huomattavan harvaan asuttu maa verrattuna Ruotsiin, pankkisektorin saneeraustarvetta arvioitaessa on syytä tarkastella myös pankkiverkoston paikallista palvelukykyä ja keskittyneisyyttä.

3.1 Pankkien kapasiteetti ja keskittyneisyys alueittain¹²

Pankkitoiminnasta ei juurikaan ole saatavissa alueittaisia virallisia tilastoja. Tämän vuoksi seuraavat tunnusluvut perustuvat keskeisimmiltä pankeilta ja pankkiryhmiltä kerättyihin konttorikohtaisiin tietoihin. Näiden kuuden pankin ja pankkiryhmän (Kansallis-Osake-Pankki, Unitas Oy, osuuspankkiryhmä ml. OKO, säästöpankkiryhmä ml. SKOP, Postipankki Oy, STS-pankki Oy) osuus koko maan markkatalletuksista on 98 %. Suurimmassa osassa maata näiden pankkien peittävyys on 100 %¹³.

Pankeilta tiedusteltiin konttorikohtaisia tietoja henkilökunnan määrästä ja markkaottolainauksesta vuoden 1991 lopussa. Näiden pohjalta laadittiin kuntakohtaiset tiedostot, joihin seuraavat yhteenvetotaulukot perustuvat. Ennen niiden esittämistä on kuitenkin mielenkiintoista verrata varsinaiseen talletuspankkitoimintaan sitoutuneen konttorien henkilökunnan määrää koko pankkisektorissa toimivan henkilökunnan määrään.

Taulukosta 5 ilmenee, että noin kolmannes pankkikonsernien ja pankkiryhmien henkilökunnasta toimii muissa tehtävissä kuin pankki-konttoritoimintoihin luettavissa: atk-tehtävissä, hallinnossa, markkinoinnissa, konsernin rahoitusyhtiöissä ja kiinnitysluottopankeissa jne.

Seuraavassa esitettävät pankkien palvelukapasiteettia ja keskittyneisyyttä kuvaavat tunnusluvut koskevat nimenomaan sellaista konttorien toimintaa, joka välittömimmin liittyy perinteisen vähittäispankkitoiminnan asiakaspalveluun. Tunnusluvuilla pyritään kuvaamaan pankkien kapasiteetin ja keskittyneisyyden mahdollisia eroja alueellisesti ja myös paikkakunnan koon suhteen.

¹² Tutkimusaineiston on tallentanut ja muokannut taulukoiksi Matti Virtanen Suomen Pankin rahoitusmarkkinaosastolla.

¹³ Ahvenanmaa on jätetty tarkasteluista pois. Ahvenanmaalla toimivia pankkeja ovat Ålands Aktiebank, Suomen Yhdyspankki sekä säästö- ja osuuspankit. Kaikkiaan konttoreita on 37.

Taulukko 5. **Konttoreissa ja muualla pankeissa (konserneissa) toimiva henkilökunta 31.12.1991**

	Konttorien henkilökunta	Muu henkilökunta	Yhteensä
Kansallis-Osake-Pankki	5457	3593	9050
Unitas Oy	5452	3355	8807
Postipankki Oy	1542	4960 ¹	6502
Osuuspankkiryhmä (opt+OKO)	10223	2241	12464 ²
Säästöpankkiryhmä (spt+SKOP)	10229	2338	12567 ³
STS-Pankki Oy	998	415	1413
Yhteensä henkilöä	33901	16902	50803
%-jakauma	66.7	33.3	100.0

¹ Maksupalvelutoiminnon osuus 2313 henkilöä. Muissa pankeissa vastaavissa toiminnoissa työskentelevät henkilöt sisältyvät konttorien henkilökuntaan.

² Osuuspankkiryhmä + OKL.

³ Säästöpankkiryhmä + Säästöpankkiliitto + SP-palvelu.

3.1.1 Talletuspankkitoiminnan keskittyneisyys

Pankkisektorin keskittyneisyyttä mitataan useimmiten pankkien keskeisimmän varainhankinnan — ottolainaus yleisöltä — osuuksilla. Se on myös saatavuutensa ja yksinkertaisuutensa vuoksi tavanomaisin tapa.

Koska talletusten keräämisessä voidaan paremmin kuin luotonantossa käyttää hyväksi tekniikkaa, on todennäköistä, että pankkitoiminnassa pankin olemassaolo alueella on tärkeämpää luottoasiakkaiden kuin talletusasiakkaiden palvelemiseksi. Esimerkiksi yritysluottoja ei juurikaan myydä puhelimitse. Luottoasiakkaiden riskien kartoittamiseksi tarvitaan paikallisia olosuhteita tuntevia henkilöitä ja konttoreita. Kilpailuolojen arvioimiseksi markkinaosuuksien laskeminen luotonantosta olisi siten perustellumpaa. Käytetystä markkaottolainauksesta koskevasta aineistosta, joka oli selvitystä laadittaessa helppoiten saatavissa, saadaan kuitenkin tämän selvityksen tarpeita palveleva karkea kuva markkinatilanteesta eri alueilla.

Kuten alussa todettiin, suomalainen pankkisektori on varsin keskittynyttä. Kahden suurimman pankin/pankkiryhmän osuus markkaottolainauksesta on lähes 60 %, kolmen suurimman runsaat 70 % ja neljän suurimman ryhmittymän noin 85 %. Alueittain¹⁴ tarkasteltuna (taulukko 6) kahden suurimman pankkiryhmän markkinaosuus vaihtelee

¹⁴ Aluejako perustuu seutukaavaliittojaotteluun, joka pääosin vastaa maakuntajaotusta.

52 prosentista 75 prosenttiin lukuun ottamatta Helsingin seutua, jossa myös markkinoiden suurimmat pankit ovat toiset kuin muilla alueilla. Helsingin alueella kaksi suurinta pankkia ovat Kansallis-Osake-Pankki ja Suomen Yhdyspankki Oy, muualla säästö- ja osuuspankkiryhmät¹⁵.

Taulukko 6. **Pankkien markkinaosuudet markkatalletuksista v. 1991 lopussa maakunnittain**

	KOP	STS	SYP	OP+ OKO	SP+ SKOP	PSP
	%-osuus	%-osuus	%-osuus	%-osuus	%-osuus	%-osuus
Helsingin seutu	22.0	6.8	25.3	15.4	16.3	14.2
Itä-Uusimaa	5.9	1.9	10.8	32.5	41.9	7.0
Länsi-Uusimaa	10.2	2.6	10.2	23.1	46.8	7.1
Läntinen Uusimaa	5.4	0.7	20.1	18.7	45.7	9.5
Varsinais-Suomi	7.9	0.4	10.6	32.6	42.4	6.1
Satakunta	10.3	0.9	8.8	38.6	35.0	6.4
Pirkanmaa	12.5	4.6	15.0	25.7	32.9	9.2
Kanta-Häme	11.9	4.0	8.0	37.1	31.3	7.7
Päijät-Häme	19.0	2.9	16.4	23.1	29.1	9.5
Kymenlaakso	9.3	6.2	17.2	24.9	32.5	10.0
Etelä-Karjala	11.7	2.1	13.3	40.4	20.6	11.9
Etelä-Savo	9.7	1.2	11.4	39.0	28.5	10.2
Pohjois-Karjala	8.0	0.6	11.1	42.9	26.0	11.5
Pohjois-Savo	10.1	1.1	15.0	40.6	20.7	12.6
Keski-Suomi	14.7	0.6	11.8	34.3	28.1	10.5
Vaasan lääni	8.9	0.6	11.2	33.2	39.4	6.8
Pohjois-Pohjanmaa	8.3	2.5	10.4	38.4	27.9	12.5
Kainuu	10.7	1.2	8.1	36.9	26.5	16.6
Lappi	11.6	0.9	17.0	31.6	22.1	16.7
Yhteensä	13.3	3.1	15.5	28.9	28.6	10.6

Keskittyneintä pankkitoiminta on markkinaosuuksilla mitattuna Varsinais-Suomessa, Itä-Uudellamaalla, Satakunnassa, Vaasan läänin alueella ja Länsi-Uudellamaalla. Hajautuneimmat markkinat ovat Helsingissä, Päijät-Hämeessä, Lapissa, Kymenlaaksossa ja Pirkanmaalla, joskin viimeksi mainituissakin Helsingin seutua lukuun ottamatta kahden suurimman pankkiryhmän markkinaosuus on yli 50 %.

¹⁵ Läntisellä Uudellamaalla SYP (Unitas Oy) ja säästöpankit pitävät markkinajohtajuutta, joskin osuuspankkiryhmän osuus on lähes sama kuin Unitas Oy:llä.

Taulukko 7.

Pankkien markkinaosuudet markkatalletuksista erikokoisissa kunnissa v. 1991 lopussa

Kuntien asukasluku	Kuntien lukumäärä	KOP %	STS %	SYP %	OP + OKO %	SP + SKOP %	PSP %	Yhteensä
< 5000	214	4.0	0	1.3	44.0	41.2	9.5	100
5001–10000	120	9.4	0	7.2	38.4	36.2	8.7	100
yli 10000	109	15.5	4.2	19.5	24.6	25.1	11.2	100

Tarkasteltaessa pankkien markkinaosuuksia erikokoisissa kunnissa voidaan todeta, että keskittyneintä pankkitoimintaa on pienissä kunnissa ja niissä osuus- ja säästöpankeilla on hallitseva asema.

3.1.2 Palvelukyky

3.1.2.1 Palvelukyky konttoriverkostolla mitattuna

Oheisista taulukoista (taulukot 8a ja 8b) ilmenee, että konttorin palvelimien asukkaiden lukumäärä koko maassa on keskimäärin runsaat 1 600 henkilöä. Mikäli mukaan lasketaan myös pankkipalveluja tarjoavat postitoimipaikat, laskee asukkaiden lukumäärä 400:lla runsaaseen 1 200 asukkaaseen (taulukko 8b).

Potentiaalisten asiakkaiden määrä vaihtelee kuitenkin varsin suuresti alueittain. Keskimäärin suurimman määrän asukkaita palvelevat Päijät-Hämeen, Helsingin seudun, Pohjois-Karjalan, Pohjois-Savon ja Kanta-Hämeen konttorit, vähiten puolestaan Vaasan läänin alueen, Satakunnan, Varsinais-Suomen, Pirkanmaan ja Itä-Uudenmaan konttorit.

Huomattakoon, että harvaan asutussa Lapissa konttorit ovat tehokkaampia kuin tiheimmin asutuilla Etelä-Suomen alueilla — etenkin, jos mukaan ei lasketa pankkipalveluja tarjoavia postitoimipaikkoja.

Pankkikonttorien palvelukyky konttoreilla mitattuna erikokoisissa kunnissa vaihtelee (taulukko 9a). Alle 5 000 asukkaan kunnissa asukkaita konttoria kohden on keskimäärin runsaat 950 eli vajaat puolet verrattuna suurimpien (yli 10 000 asukkaan) kuntien konttorien palvelimiin asukasmääriin (runsaat 2 200).

Taulukko 8a.

Pankkien palvelukyky: konttorit

Konttorien lukumäärä maakunnittain v. 1991 lopussa (PSP: ml. pankkipalveluja tarjoavat postitoimipaikat)

	KOP		STS		SYP		OP+OKO		SP+SKOP		PSP		Yhteensä	Asuk- kaita/ konttori	Asukas- tiheys/ km ²
	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus			
Helsingin seutu	113	20.1	47	8.4	99	17.6	56	10.0	92	16.4	155	27.6	562	1809	454
Itä-Uusimaa	3	3.3	1	1.1	3	3.3	32	35.2	32	35.2	20	22.0	91	1145	30
Länsi-Uusimaa	3	6.8	1	2.3	3	6.8	10	22.7	15	34.1	12	27.3	44	1157	43
Läntinen Uusimaa	4	7.5	1	1.9	5	9.4	11	20.8	19	35.8	13	24.5	53	1417	34
Varsinais-Suomi	24	5.6	3	0.7	25	5.8	121	28.2	160	37.3	96	22.4	429	1006	39
Satakunta	19	7.9	2	0.8	13	5.4	79	32.8	84	34.9	44	18.3	241	1009	30
Pirkanmaa	35	9.2	9	2.4	31	8.2	109	28.8	113	29.8	82	21.6	379	1136	34
Kanta-Häme	11	9.7	3	2.7	5	4.4	29	25.7	32	28.3	33	29.2	113	1421	32
Päijät-Häme	19	15.7	3	2.5	11	9.1	24	19.8	24	19.8	40	33.1	121	1637	38
Kymenlaakso	10	6.9	6	4.2	12	8.3	30	20.8	40	27.8	46	31.9	144	1348	38
Etelä-Karjala	9	7.6	3	2.5	9	7.6	37	31.4	21	17.8	39	33.1	118	1196	25
Etelä-Savo	9	5.9	3	2.0	12	7.8	48	31.4	34	22.2	47	30.7	153	1148	12
Pohjois-Karjala	9	6.7	1	0.7	8	6.0	48	35.8	24	17.9	44	32.8	134	1322	10
Pohjois-Savo	19	10.2	3	1.6	12	6.5	62	33.3	34	18.3	56	30.1	186	1384	16
Keski-Suomi	21	10.5	1	0.5	12	6.0	60	30.0	49	24.5	57	28.5	200	1272	16
Vaasan lääni	33	6.4	4	0.8	26	5.1	167	32.6	182	35.5	101	19.7	513	871	17
Pohjois-Pohjanmaa	20	7.7	5	1.9	14	5.4	74	28.5	58	22.3	89	34.2	260	1330	10
Kainuu	7	8.5	1	1.2	4	4.9	18	22.0	17	20.7	35	42.7	82	1181	4
Lappi	22	11.6	3	1.6	21	11.1	45	23.8	30	15.9	68	36.0	189	1067	2
Yhteensä	390	9.7	100	2.5	325	8.1	1060	26.4	1060	26.4	1077	26.8	4012	1247	17

Taulukko 8b.

Pankkien palvelukyky: konttorit

Konttorien lukumäärä maakunnittain v. 1991 lopussa (PSP: varsinaiset pankkikonttorit)

	KOP		STS		SYP		OP+OKO		SP+SKOP		PSP		Yhteensä	Asuk- kaita/ konttori	Asukas- tiheys /km ²
	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus			
Helsingin seutu	113	25.9	47	10.8	99	22.7	56	12.8	92	21.1	29	6.7	436	2331	454
Itä-Uusimaa	3	4.2	1	1.4	3	4.2	32	45.1	32	45.1	0	0.0	71	1468	30
Länsi-Uusimaa	3	8.8	1	2.9	3	8.8	10	29.4	15	44.1	2	5.9	34	1498	43
Läntinen Uusimaa	4	10.0	1	2.5	5	12.5	11	27.5	19	47.5	0	0.0	40	1878	34
Varsinais-Suomi	24	7.1	3	0.9	25	7.4	121	35.7	160	47.2	6	1.8	339	1274	39
Satakunta	19	9.5	2	1.0	13	6.5	79	39.5	84	42.0	3	1.5	200	1216	30
Pirkanmaa	35	11.5	9	3.0	31	10.2	109	35.9	113	37.2	7	2.3	304	1416	34
Kanta-Häme	11	13.1	3	3.6	5	6.0	29	34.5	32	38.1	4	4.8	84	1912	32
Päijät-Häme	19	22.6	3	3.6	11	13.1	24	28.6	24	28.6	3	3.6	84	2358	38
Kymenlaakso	10	9.7	6	5.8	12	11.7	30	29.1	40	38.8	5	4.9	103	1884	38
Etelä-Karjala	9	11.1	3	3.7	9	11.1	37	45.7	21	25.9	2	2.5	81	1742	25
Etelä-Savo	9	8.3	3	2.8	12	11.1	48	44.4	34	31.5	2	1.9	108	1626	12
Pohjois-Karjala	9	9.8	1	1.1	8	8.7	48	52.2	24	26.1	2	2.2	92	1926	10
Pohjois-Savo	19	14.2	3	2.2	12	9.0	62	46.3	34	25.4	4	3.0	134	1922	16
Keski-Suomi	21	14.5	1	0.7	12	8.3	60	41.4	49	33.8	2	1.4	145	1755	16
Vaasan lääni	33	7.9	4	1.0	26	6.2	167	40.0	182	43.5	6	1.4	418	1069	17
Pohjois-Pohjanmaa	20	11.3	5	2.8	14	7.9	74	41.8	58	32.8	6	3.4	177	1953	10
Kainuu	7	14.3	1	2.0	4	8.2	18	36.7	17	34.7	2	4.1	49	1976	4
Lappi	22	17.5	3	2.4	21	16.7	45	35.7	30	23.8	5	4.0	126	1600	2
Yhteensä	390	12.9	100	3.3	325	10.7	1060	35.0	1060	35.0	90	3.0	3025	1653	17

Eniten konttoreita on kunnan koosta riippumatta säästö- ja osuuspankeilla. Tämä selittyy ainakin osaltaan niiden liiketoiminnan perinteisestä luonteesta. Suurissa kunnissakin säästö- ja osuuspankkien konttoreita on lähes kaksinkertainen määrä verrattuna sekä KOP:n että SYP:n konttoreihin. Mikäli otetaan huomioon pankkipalveluja tarjoavat postitoimipaikat (taulukko 9b), erot entisestään kasvavat.

Taulukko 9. Pankkien palvelukyky: konttorit

a) Konttorien lukumäärä erikokoisissa kunnissa, keskiarvot v. 1991 lopussa								
Kuntien asukasluku	KOP	STS	SYP	OP + OKO	SP + SKOP	PSP ¹	Yhteensä	Asukkaita/konttori
< 5000	0.2	0.0	0.1	1.5	1.4	0.0	3.1	973
5001–10000	0.7	0.0	0.5	2.5	2.1	0.0	5.9	1475
yli 10000	2.5	0.9	2.3	4.0	4.7	0.8	15.2	2228

¹ Varsinaiset konttorit.

b) Konttorien lukumäärä erikokoisissa kunnissa, keskiarvot v. 1991 lopussa								
Kuntien asukasluku	KOP	STS	SYP	OP + OKO	SP + SKOP	PSP ¹	Yhteensä	Asukkaita/konttori
< 5000	0.2	0.0	0.1	1.5	1.4	1.2	4.3	671
5001–10000	0.7	0.0	0.5	2.5	2.1	1.5	7.4	1167
yli 10000	2.5	0.9	2.3	4.0	4.7	5.9	20.3	1602

¹ Ml. pankkipalveluja tarjoavat postitoimipaikat.

3.1.2.2 Pankkien palvelukapasiteetti henkilökunnan määrällä mitattuna

Pankkien palvelukapasiteetti mitattuna alueen asukasluvulla konttorissa toimivaa toimihenkilöä kohden (taulukko 10) vaihtelee alueittain noin 120:sta 195:een, ja koko maan keskiarvo on noin 150. Tällöin ei ole otettu huomioon postitoimipaikoissa olevaa henkilökuntaa, joka ainakin osittain hoitaa samoja tehtäviä kuin varsinaisten pankkikonttoreiden henkilökunta. Eniten palvelukapasiteettia henkilökunnalla mitattuna on Varsinais-Suomessa, Helsingin seudulla, Länsi-Uudellamaalla, Vaasan läänissä ja Satakunnassa, vähiten puolestaan Läntisellä Uudellamaalla, Kainuussa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Karjalassa.

Eniten pankkitoimihenkilöitä asukasta kohden on pienissä kunnissa. Suuruusluokittain tarkasteltuina toimihenkilön palvelemat asukasmäärät ovat 172 asukasta alle 5 000 asukkaan kunnissa, 210 asukasta keskiuurissa kunnissa ja 228 asukasta yli 10 000 asukkaan kunnissa.

Taulukko 10.

Pankkien palvelukyky: henkilökunta

Konttorien henkilökunta yhteensä maakunnittain v. 1991 lopussa (PSP: vain Postipankki Oy:n henkilökunta)

	KOP		STS		SYP		OP+OKO		SP+SKOP		PSP		Yhteensä	Asuk- kaita/ henkilö- kunta	Asukas- tiheys/ km ²
	%- osuus		%- osuus		%- osuus		%- osuus		%- osuus		%- osuus				
Helsingin seutu	2239	29.0	460	6.0	1939	25.1	1053	13.6	1506	19.5	523	6.8	7720	132	454
Itä-Uusimaa	59	9.3	12	1.9	60	9.4	243	38.2	262	41.2	0	0.0	636	164	30
Länsi-Uusimaa	41	10.7	8	2.1	39	10.2	119	31.1	143	37.3	33	8.6	383	133	43
Läntinen Uusimaa	31	8.1	4	1.0	93	24.2	103	26.8	154	40.0	0	0.0	385	195	34
Varsinais-Suomi	319	8.7	21	0.6	407	11.1	1159	31.6	1672	45.6	92	2.5	3670	118	39
Satakunta	217	12.8	21	1.2	204	12.0	612	36.1	584	34.5	55	3.2	1693	144	30
Pirkanmaa	420	14.8	101	3.6	437	15.4	796	28.1	978	34.5	105	3.7	2837	152	34
Kanta-Häme	165	15.6	35	3.3	93	8.8	386	36.5	343	32.4	36	3.4	1058	152	32
Päijät-Häme	233	18.3	42	3.3	229	18.0	348	27.3	360	28.3	62	4.9	1274	155	38
Kymenlaakso	143	11.8	76	6.3	238	19.6	281	23.1	409	33.7	68	5.6	1215	160	38
Etelä-Karjala	115	13.7	26	3.1	139	16.5	341	40.5	186	22.1	35	4.2	842	168	25
Etelä-Savo	113	10.0	20	1.8	153	13.6	479	42.5	330	29.3	31	2.8	1126	156	12
Pohjois-Karjala	110	10.6	9	0.9	135	13.0	499	48.2	240	23.2	42	4.1	1035	171	10
Pohjois-Savo	180	11.6	24	1.5	239	15.4	657	42.4	358	23.1	92	5.9	1550	166	16
Keski-Suomi	257	16.1	13	0.8	184	11.5	610	38.1	486	30.4	51	3.2	1601	159	16
Vaasan lääni	333	10.4	33	1.0	382	12.0	1097	34.4	1239	38.9	103	3.2	3187	140	17
Pohjois-Pohjanmaa	230	12.1	67	3.5	197	10.4	782	41.2	535	28.2	85	4.5	1896	182	10
Kainuu	69	13.3	7	1.3	54	10.4	201	38.7	151	29.1	37	7.1	519	187	4
Lappi	183	14.4	19	1.5	230	18.1	457	35.9	293	23.0	92	7.2	1274	158	2
Yhteensä	5457	16.1	998	2.9	5452	16.1	10223	30.2	10229	30.2	1542	4.5	33901	148	17

3.1.2.3 Konttorien koko

Helsingin seudulla ovat keskimäärin suurimmat konttorit henkilökunnan määrällä mitattuna. Sen sijaan muualla Suomessa pankkikonttorien koko vaihtelee suhteellisen vähän. Pienimmät konttorit ovat Satakunnassa, Pirkanmaalla ja Vaasan läänissä.

Pankkien koko näyttää kasvavan kunnan koon myötä, minkä voidaan ajatella heijastavan konttorien toimintojen erilaisuutta. Suurissa taajamissa konttoritoiminta on monipuolisempaa kuin pienten paikkakuntien lähes yksinomaan talletusten keräykseen ja lainanantoon keskittyvissä konttoreissa. Yli 10 000 asukkaan kunnissa keskimääräinen konttorikoko on yli kaksinkertainen pienten kuntien konttoreihin verrattuna.

Pankkiryhmittäin tarkasteltuna KOP:illa näyttäisi olevan pienimmät konttorit.

Taulukko 11. Pankkikonttorien koko alueittain

Henkilökunta konttoria kohti, keskiarvot maakunnittain v. 1991 lopussa							
Alue	KOP	STS	SYP	OP + OKO	SP + SKOP	PSP ¹	Yhteensä
Helsingin seutu	18.3	9.6	18.2	18.5	13.4	13.1	14.2
Itä-Uusimaa	19.7	12.0	20.0	7.1	8.7	-	7.3
Länsi-Uusimaa	13.7	8.0	13.0	15.3	11.7	16.5	9.7
Läntinen Uusimaa	7.8	4.0	18.6	8.5	9.0	-	9.1
Varsinais-Suomi	8.2	7.0	11.7	8.7	8.1	11.4	7.6
Satakunta	8.4	10.5	12.3	7.2	6.1	17.8	6.4
Pirkanmaa	8.4	8.8	10.1	6.9	7.7	10.5	6.7
Kanta-Häme	14.5	11.7	17.9	13.1	11.1	8.2	9.9
Päijät-Häme	8.7	12.0	14.6	13.6	12.0	17.3	10.9
Kymenlaakso	12.9	11.4	16.9	10.4	10.2	12.3	9.5
Etelä-Karjala	10.4	9.3	11.8	8.0	6.8	17.5	7.5
Etelä-Savo	11.9	6.7	10.4	9.5	11.8	15.5	7.9
Pohjois-Karjala	12.2	9.0	13.4	11.3	8.0	21.0	9.1
Pohjois-Savo	7.4	8.0	14.6	10.9	8.8	19.7	9.1
Keski-Suomi	8.9	13.0	10.9	9.8	8.3	25.5	8.4
Vaasan lääni	8.7	8.3	13.3	7.4	6.7	15.1	6.9
Pohjois-Pohjanmaa	8.8	11.0	11.7	9.6	8.1	9.8	7.8
Kainuu	8.7	7.0	13.5	12.5	8.4	18.5	9.0
Lappi	7.1	6.3	9.6	10.4	8.6	15.6	8.4

¹ Vain Postipankki Oy:n henkilökunta.

Taulukko 12.

Pankkikonttorien koko erikokoisissa kunnissa

Henkilökunta konttoria kohti erikokoisissa kunnissa, keskiarvot v. 1991 lopussa								
Kuntien asukasluku	Kuntien lkm	KOP	STS	SYP	OP + OKO	SP + SKOP	PSP	Yhteensä
1–5000	214	5.0	-	5.2	6.9	5.2	-	5.8
5001–10000	120	6.5	-	7.4	9.0	8.4	-	7.6
yli 10000	109	14.1	9.1	17.3	15.0	14.8	14.4	13.1

3.2 Päätelmiä

Edellisten taulukoiden perusteella voidaan päätellä, että pankkien palvelukyky vaihtelee alueittain. Resurssien käytössä ei ole otettu kuitenkaan huomioon eri pankkien ja konttorien kustannuksien mahdollisia eroja, joihin edellä viitattiin¹⁶. Näin tarkasteltuna karsimisvaraa konttoreissa näyttäisi olevan etenkin Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa sekä Vaasan läänissä. Myös Uudellamaalla on alueita, joissa on keskimääräistä enemmän palvelukapasiteettia. Toisaalta on huomattava, että Satakunnassa ja Vaasan läänissä konttorit ovat keskimäärin maan pienimpiä.

Taulukko 13.

Pankkien palvelukapasiteetti viidellä eniten ja vähiten keskittyneellä alueella

Keskittynein	Eniten konttoreita	Eniten henkilö- kuntaa	Suurin konttorin koko	Tihein asutus
1. Vars.-Suomi	Vaasan lääni	Vars.-Suomi	Helsingin seutu	Helsingin seutu
2. Itä-Uusimaa	Satakunta	Helsingin seutu	Päijät-Häme	Länsi-Uusimaa
3. Satakunta	Vars.-Suomi	Länsi-Uusimaa	Kanta-Häme	Vars.-Suomi
4. Vaasan lääni	Pirkanmaa	Vaasan lääni	Länsi-Uusimaa	Päijät-Häme
5. Länsi-Uusi- maa	Itä-Uusimaa	Satakunta	Kymenlaakso	Kymenlaakso
Hajautunein	Vähiten konttoreita	Vähiten henkilö- kuntaa	Pienin konttorin koko	Harvin asutus
1. Helsingin seutu	Päijät-Häme	Läntinen Uusimaa	Satakunta	Lappi
2. Päijät-Häme	Helsingin seutu	Kainuu	Pirkanmaa	Kainuu
3. Lappi	Pohjois-Karjala	Pohjois-Pohjanmaa	Vaasan lääni	Pohjois-Pohjanmaa
4. Kymenlaakso	Pohjois-Savo	Pohjois-Karjala	Itä-Uusimaa	Pohjois-Karjala
5. Pirkanmaa	Kanta-Häme	Etelä-Karjala	Etelä-Karjala	Etelä-Savo

¹⁶ Mm. Alhonsuon (1992) osuuspankkiaineistosta saamien tulosten perusteella pankkien suuret kannattavuuserot selittyvät keskeisimmiltä osin kustannuseroilla.

Mielenkiintoista on, että juuri näillä alueilla pankkitoiminta myös on keskittyneintä. Tulkitsemalla keskittyneisyys merkiksi kilpailun puutteesta näyttäisi siis siltä, että kilpailun puute johtaisi konttoriverkoston paisuttamiseen, aivan kuten alussa esitetyt teoreettiset pohdinnat antaisivat olettaa. Tälle antaa lisätukea myös kunnittaisesta aineistosta laskettu kunnan pankkitoiminnan keskittyneisyyden (mitattuna kahden suurimman pankin markkinaosuudella) ja palvelukapasiteetin (asukkaita konttoria kohti) välinen korrelaatiokerroin, joka on 0.4 laskettuna koko aineistosta ja yli 10 000 asukkaan kunnissa 0.5. Kilpailullisuus ja tehokkuus näin mitattuna näyttäisivät siten kulkevan käsi kädessä.

4 Loppupäätelmiä

Artikkelissa on tarkasteltu pankkikilpailua ja pankkimarkkinoiden keskittymistä, johon on viime vuosina säätelyn purkamisen ja integraation etenemisen myötä alettu yhä enemmän kiinnittää huomiota. Vaikka monien pankkituotteiden osalta kilpailu säilyy suurena keskittyneilläkin pankkimarkkinoilla, näiden tutkimusten perusteella vähittäispankkimarkkinoita ei kilpailun potentiaalisesta lisääntymisestä huolimatta voida luonnehtia edes ns. kilpailutettavina (koeteltavina) markkinoina. Pankkisektorin ulkopuolisen kilpailun uhan, ulkomaiset pankit tai kilpailu pankkisektorin ulkopuolelta kotimaasta, ei arvioida kasvavan niin suureksi, että se pitäisi huolen vähittäispankkitoiminnan tehokkuudesta. Viranomaisten tulee siten edelleenkin kantaa huolta pankkimarkkinoiden kilpailuedellytyksistä ja liiallisesta keskittymisestä pienten ja keskisuurten yritysten ja asuntoluottojen välityksessä.

Tutkimukset osoittavat edelleen, että pankkitoiminnassa ei ole edellytyksiä ns. luonnollisen monopolin syntymiselle. Skaalaetuja tai yhteistuotannon etuja ei ole havaittu tietyn, varsin pienen koon jälkeen. Etenkään ns. ydinpankkien/pankkiryhmien välisille fuusioille ei juurikaan ole löydetty muita merkittäviä syitä kuin pyrkimys markkina-voiman kasvattamiseen, joten viranomaisten tulisi suhtautua suurten pankkien välisiin fuusioihin varauksellisesti.

Selvityksen empiirisessä osassa esiteltiin ensin karkeita vertailuluokkia sekä Suomesta, Ruotsista että Norjasta, joissa pankkimarkkinat ovat oligopolistiset. Tämän vertailun tulokset näyttäisivät olevan sopusuunnassa muita Euroopan maita koskevien havaintojen kanssa, joiden mukaan keskittyneisyys, suuremmat korkomarginaalit ja runsas palvelukapasiteetti liittyisivät toisiinsa. Toisaalta vertailuja sekä muihin pohjoismaihin että Keski-Euroopan maihin nähden vaikeuttaa se, miten

harva asutus ja pitkät etäisyydet vaikuttavat palveluverkostotarpeeseen. Lisäksi vertailussa on otettava huomioon institutionaaliset erot.

Vaikka pankkitoimialan toimivuuden arviointi esimerkiksi ulkomaisten vertailujen valossa on vaikeaa, voidaan edellä esiteltyjen tarkastelujen pohjalta päätellä, että Suomen pankkisektorissa on nykyoloihin nähden liikaa säännöstelyaikana kertynyttä kapasiteettia — sekä konttoreita että henkilökuntaa. Kun hintakilpailua ei ollut tai se oli vähäistä, pankeille oli edullista investoida ylimääräiseen konttori-verkoston talletusten keräämiseksi. Laadullinen kilpailu lisäsi myös työllisyyttä pankkisektorissa.

Kapasiteetin määrä vaihtelee suuresti alueittain. Eniten palvelukapasiteettia mitattuna asukkaita konttoria tai toimihenkilöä kohti on Vaasan läänissä, Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Myös Uudellamaalla on alueita, joissa on keskimääräistä enemmän palvelukapasiteettia. Toisaalta on huomattava, että Satakunnassa ja Vaasan läänissä konttorit ovat henkilökunnan määrällä mitattuna keskimäärin maan pienimpiä. Eniten konttoreita kunnan koosta riippumatta on säästö- ja osuuspankeilla, mikä osittain selittyy niiden toiminnan luonteesta. Kuten aiemmin todettiin, mittaukset eivät ota huomioon pankin tai konttorin kustannuksien eroja.

Tarkastelujen perusteella on myös ilmeistä, että pankkisektorin ylikapasiteettia olisi voitu saneerata huomattavasti ilman, että mikään pankki olisi menettänyt läsnäoloaan paikkakunnalla¹⁷. Ylikapasiteetti on alkanut myös purkautua varsin ripeästi. Tarkasteluajankohdan jälkeen konttorien ja henkilökunnan määrä on vähentynyt. Vuonna 1992 talletuspankkien henkilökunta väheni 4 000 henkilöllä ja konttorien lukumäärä 300:lla. Hintakilpailun lisääntyessä ja automaation edetessä liikakapasiteetti purkautuu edelleen.

Kuten edellä todettiin, Suomessa pankeilla on erityisen keskeinen asema rahoituksenvälityksessä ja maksuliikenteen hoidossa ja sen lisäksi omistukseen perustuvaa vaikutusvaltaa yrityksissä. Lisäksi pankkisektori itsessään on erittäin keskittynyt. Suomessa oli tätä selvitystä laadittaessa vain viisi ydinpankkia eli potentiaalisesti keskenään kilpailevaa pankkia/pankkiryhmää. Näistä kahden suurimman pankkiryhmän (paikallispankkiryhmät) markkinaosuus markkatalletuksista oli

¹⁷ Esimerkilaskelma:

Oletettaessa, että

- pääkaupunkiseudun konttorikapasiteetti pienenee 30 %
- muualla Suomessa alle 40 000 asukkaan kunnissa kullekin pankille jää vain yksi konttori ja sitä suuremmissa kunnissa korkeintaan kolme konttoria henkilökuntineen
- keskustoiminnot säilyvät ennallaan,

saadaan saneerauspotentiaaliksi noin 1 100 konttoria ja 14 000 toimihenkilöä vuoden 1991 lopun tilanteesta, eli vuoden 1992 lopun tilanteesta toimihenkilöiden määrä voisi vähetä 10 000 henkilöllä ja 700 konttorilla ilman, että pankkien läsnäolo paikkakunnalla muuttuisi.

lähes 60 %, kolmen suurimman (edelliset + KOP tai Unitas) lähes kolme neljäsosaa. Osuudet luottokannoista ovat vastaavat.

Tarkasteluajankohtana pankkitoiminta oli keskittyneintä Varsinais-Suomessa, Itä-Uudellamaalla, Vaasan läänissä ja Länsi-Uudellamaalla. Lisäksi ainoastaan Helsingin seudulla kahden suurimman markkinaosuus jäi alle puolen. Useimmiten se nousi 60–75 prosenttiin. Keskittyneintä pankkitoiminta oli pienissä kunnissa. Laskelmissa mukana olleista 443 kunnasta 398 kunnassa osuus- ja säästöpankkien yhteenlaskettu markkinaosuus markkatalletuksista oli vähintään 50 prosenttia. Kuntia, joissa markkinaosuus nousee vähintään 90 prosenttiin, oli lähes 100 eli viidennes kunnista. Kuntia, joissa oli vain kahden pankin konttoreita, oli hieman yli 200.

4.1 Laskelma Suomen Säästöpankin pilkkomisen vaikutuksista pankkitoimialan alueelliseen keskittymiseen

Lokakuun 22. päivänä 1993 valtioneuvosto päätyi rakenneratkaisuun, jossa se myi omistukseensa ajautuneen Suomen Säästöpankki – SSP Oy:n (SSP)¹⁸ sen kilpailijoille: Kansallis-Osake-Pankille, Unitas Oy:lle, Postipankki Oy:lle ja osuuspankeille. Rakenneratkaisua perusteltiin mm. liiakapasiteetin ja päällekkäisyyksien nopealla poistamisella. Vaikka onkin ilmeistä, että liiakapasiteetti olisi poistunut ilman pilkkomistakin, se olisi todennäköisesti tapahtunut hitaammin kuin nyt tehdyssä ratkaisussa – joskin tasapuolisemmin kaikista pankkiryhmistä.

Ostajat jakoivat SSP:n liiketoiminnan konttorikohtaisesti siten, että Valtion vakuusrahaston toimesta kullakin paikkakunnalla pienimmän markkinaosuuden (talletuksista) omaavalle pankille annettiin ensijainen oikeus ottaa SSP:n konttorin liiketoiminta itselleen. Kukin pilkkojapankki sai jaossa yhtä suuren osuuden SSP:n talletuksia.

Seuraavassa tarkastellaan pilkkomisen vaikutuksia pankkisektorin keskittyneisyyteen tarkasteluhetken vuoden 1991 lopun talletustilanteen valossa. Laskelmissa oletetaan, että pilkkojapankkien lopullinen etabloituminen kuntaan ja talletukset säilyvät sovitun jaon mukaisena.

Keskittyneisyyden muutokset ilmenevät taulukoista 14–16. Koko maata ajatellen osuuspankkiryhmä nousee pilkkomisen vuoksi merkittävimmäksi pankiksi.

¹⁸ Suomen Säästöpankki – SSP Oy (SSP) oli muodostettu keväällä 1992 fuusioimalla 43 säästöpankkia. SSP:n ulkopuolelle jäi 40 itsenäistä säästöpankkia.

Taulukko 14.

Pankkien markkinaosuudet markkatalletuksista (%) eri vaihtoehtoissa (vuoden 1991 lopun tilanteessa) alueittain¹⁹

	OP+ OKO	PSP	KOP	SYP	SP+ SKOP	Yhteensä
a) SSP itsenäinen						
Helsingin seutu	15.4	14.2	28.8	25.3	16.3	100.0
Itä-Uusimaa	32.5	7.0	7.8	10.8	41.9	100.0
Länsi-Uusimaa	23.1	7.1	12.8	10.2	46.8	100.0
Läntinen Uusimaa	18.7	9.5	6.0	20.1	45.7	100.0
Varsinais-Suomi	32.6	6.1	8.3	10.6	42.4	100.0
Satakunta	38.6	6.4	11.2	8.8	35.0	100.0
Pirkanmaa	25.7	9.2	17.1	15.0	32.9	100.0
Kanta-Häme	37.1	7.7	16.0	8.0	31.3	100.0
Päijät-Häme	23.1	9.5	21.9	16.4	29.1	100.0
Kymenlaakso	24.9	20.0	15.5	17.2	32.5	100.0
Etelä-Karjala	40.4	11.9	13.9	13.3	20.6	100.0
Etelä-Savo	39.0	10.2	10.9	11.4	28.5	100.0
Pohjois-Karjala	42.9	11.5	8.6	11.1	26.0	100.0
Pohjois-Savo	40.6	12.6	11.2	15.0	20.7	100.0
Keski-Suomi	34.3	10.5	15.3	11.8	28.1	100.0
Vaasan lääni	33.2	6.8	9.5	11.2	39.4	100.0
Pohjois-Pohjanmaa	38.4	12.5	10.9	10.4	27.9	100.0
Kainuu	36.9	16.6	11.9	8.1	26.5	100.0
Lappi	31.6	16.7	12.5	17.0	22.1	100.0
Yhteensä	28.9	10.6	16.3	15.5	28.6	100.0
b) SSP pilkottu						
Helsingin seutu	17.5	16.1	33.6	28.1	4.7	100.0
Itä-Uusimaa	34.9	7.0	7.8	26.6	23.7	100.0
Länsi-Uusimaa	23.1	17.8	12.8	10.2	36.1	100.0
Läntinen Uusimaa	18.7	9.5	6.0	20.1	45.7	100.0
Varsinais-Suomi	45.7	10.8	18.6	20.9	4.0	100.0
Satakunta	47.5	17.1	15.7	16.3	3.5	100.0
Pirkanmaa	35.8	14.7	25.2	21.1	3.2	100.0
Kanta-Häme	43.9	7.7	20.1	23.4	5.0	100.0
Päijät-Häme	28.9	9.5	38.1	21.6	1.9	100.0
Kymenlaakso	33.4	17.7	29.4	19.5	0.0	100.0
Etelä-Karjala	40.4	11.9	13.9	13.3	20.6	100.0
Etelä-Savo	40.4	26.0	12.0	21.5	0.1	100.0
Pohjois-Karjala	44.1	31.3	8.6	16.0	0.0	100.0
Pohjois-Savo	46.0	19.0	12.6	17.4	5.1	100.0
Keski-Suomi	38.0	20.4	26.1	15.0	0.5	100.0
Vaasan lääni	45.0	6.8	18.6	21.3	8.2	100.0
Pohjois-Pohjanmaa	40.5	29.7	14.1	15.0	0.7	100.0
Kainuu	37.3	37.1	13.3	12.3	0.0	100.0
Lappi	39.1	25.9	15.9	19.1	0.0	100.0
Yhteensä	34.8	16.5	22.4	21.3	5.0	100.0

¹⁹ KOP:n luvut sisältävät myös STS-pankin. KOP ja STS fuusioitiin marraskuussa 1992.

Taulukossa 14 on esitetty alueelliset markkinaosuudet tilanteessa, jossa Suomen Säästöpankki (SSP) on itsenäinen (ensimmäinen osa), ja tilanteessa, jossa SSP on pilkottu kilpailijoilleen (jälkimmäinen osa).

Vertailemalla tilannetta ennen ja jälkeen SSP:n pilkkomisen havaitaan alueittain tarkasteltuna, että KOP:n asema vahvistuu eniten Helsingin seudulla. Pankkialan keskittyneisyys kasvaa entisestään Helsingin seudun ulkopuolella, etenkin Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa, Pirkanmaalla, Kanta-Hämeessä, Kymenlaaksossa, Vaasan läänissä ja Lapissa, joissa osuuspankkien markkinaosuus kasvaa 7–13 prosenttiyksiköllä.

Taulukko 15. **Pankin määrävän aseman laajuus eri vaihtoehdoissa**

	Pankin markkinaosuus kunnissa					
	> 50 %		> 60 %		> 70 %	
	kuntien lukumäärä	asukk. milj.	kuntien lukumäärä	asukk. milj.	kuntien lukumäärä	asukk. milj.
Itsenäinen	238	1.1	123	0.5	67	0.2
Pilkottu	311	1.6	196	0.8	146	0.6

Taulukko 16. **Yhden ja kahden pankin kunnat eri vaihtoehdoissa²⁰**

	1 pankin kuntia		2 pankin kuntia		1 ja 2 pankin kuntia yhteensä	
	Itsen.	Pilkottu	Itsen.	Pilkottu	Itsen.	Pilkottu
Lukumäärä	11	79	196	188	207	267
Asukkaita 1000 h.	14	230	690	810	700	1040
Talletuksia mrd. mk	0.7	10.0	25.2	32.5	26.0	43.0

Keskittyneisyys kasvaa myös kuntien koon pienentyessä. Pilkkomisen vuoksi monopolipankin (osuuspankin) varaan jäävien kuntien lukumäärä nousee noin 80:een eli 8-kertaistuu. Näissä kunnissa asuvien määrä on noin 230 000. Yhden pankin kuntiin jäävien talletusten määrä nousee vajaasta miljardista 10 miljardiin. Yhden pankin ja kahden

²⁰ Postitoimipaikkoja ei tässä ole laskettu pankin läsnäoloksi. Sen sijaan PSP:n konttorit ovat mukana.

pankin kuntien yhteenlaskettu lukumäärä kasvaa noin 60:llä 270 kuntaan pilkotussa vaihtoehdossa. Näissä kunnissa asuvien määrä kasvaa yhteensä noin 300 000:lla runsaaseen miljoonaan ja talletusten määrä kasvaa 1.7-kertaiseksi eli 43 mrd. markkaan.

Kuten edellä todettiin, keskittyneisyys sinänsä ei estä kilpailua ja rahoituksenvälityksen tehokasta toimintaa, mikäli esimerkiksi ulkomaisen kilpailun uhka tai uhka perinteisen pankkitoiminnan ulkopuolelta tulevasta kilpailusta rahoituksenvälityksessä on uskottavaa. Koska viimeksi mainitut tekijät eivät ainakaan keskipitkällä aikavälillä tunnu Suomessa uskottavilta maanlaajuista vähittäispankkitoimintaa ajatellen, on viranomaisilla edelleen syytä kantaa huolta pankkitoiminnan keskittyneisyydestä ja pyrkiä edistämään kilpailijoiden vapaata markkinoille tuloa sekä pankkilainoille vaihtoehtoisten rahoituslähteiden kehittämistä.

Lähteet

- Alhonsuo, S. (1989) Rahoitus- ja pankkitoiminnan tehokkuus Suomessa. Suomen Pankin keskustelualoitteita 4/89.
- Alhonsuo, S. (1992) Miksi jotkut pankit ovat kannattavampia kuin toiset? Taloustieteen kesäpäivillä 1992 Jyväskylässä esitetty raportti.
- Baltensperger, E. — Dermine, J. (1990) European Banking: Prudential and Regulatory Issues. Teoksessa Dermine, J. (toim.) European Banking in the 1990s, Basil Blackwell.
- Baumol, W. (1982) Contestable Markets: an Uprising in the Theory of Industrial Markets. *American Economic Review*, 72.
- Clark, J. A. (1988) Economies of Scale and Scope at Depository Financial Institutions: a Review of the Literature. *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, September/October.
- Dowd, K. (1992) Is Banking a Natural Monopoly? *KYKLOS*, 45.
- Eaton, B. — Lipsey, R. (1975) The Principle of Minimum Differentiation Reconsidered: some New Developments in the Theory of Spatial Markets. *The Review of Economic Studies*, 42, 27–50.
- Johnson, L. T. (1990) Future Developments and Structural Changes in Retail Banking in Europe: some Implications for Bank Regulators. Suomen Pankin keskustelualoitteita 25/1990
- Kolari, J. — Zardkoohi, A. (1990) Economies of Scale and Scope in Thrift Institutions: The Case of Finnish Cooperative and Savings Banks. *Scandinavian Journal of Economics* 92 (3), 437–451.
- Koskenkylä, H. (1992) Norjan pankkikriisi ja vertailu Suomen pankkeihin. Suomen Pankin keskustelualoitteita 13/1992.
- Llewellyn, D. T. (1992) Secular Pressures on Banking in Developed Financial Systems: is Traditional Banking an Industry in Secular Decline? SUERFin (Société Universitaire Européenne de Recherches Financières) kokouksessa 8.–10.10.1992 Berliinissä esitelty raportti.
- ↪ Neven, D. (1989) Lessons from Industrial Organization to Retail Banking in Europe. Teoksessa Dermine, J. (toim.) European Banking in the 1990s, Basil Blackwell.
- Price Waterhouse (1988) The Cost of Non-Europe in Financial Services. Teoksessa *Research of the Cost of Non-Europe*, Commission of the European Communities, Vol. 9.
- Revell, J. (1987) Mergers and the Role of Large Banks. University College of North Wales, Bangor.

- Rhoades, S. A. (1992) Evidence on the Size of Banking Markets from Mortgage Loan Rates in Twenty Cities. Board of Governors of the Federal Reserve System, Washington DC.
- Ryan, C. (1992) The Integration of Financial Services and Economic Welfare after 1992. Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper No. 677.
- Statistics on Payment Systems in Eleven Developed Countries (1991) Figures for 1990. Bank for International Settlements, December 1991.
- Salo, S. (1993a) Pankkisektorin kapasiteetti ja keskittyneisyys Suomessa. Suomen Pankki, rahoitusmarkkinaosasto, työpaperi 2/93.
- Salo, S. (1993b) Pankkisektorin kapasiteetti ja keskittyneisyys – näkökohtia jättifusio-suunnitelmista käytävään keskusteluun. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 89, 2.
- Santomero, A. – Herring, K. – Viotti, S. (1991) Finanssektorn och välfärden, SNS Förlag.
- Sukselainen, T. (1990) Suomen ja Skandinavian talletuspankit 1980–1989. Suomen Pankkiyhdistys.
- Vesala, J. (1993) Retail Banking in European Financial Integration. Suomen Pankki, D:77, Helsinki 1993.
- Vihriälä, V. (1990) Rahoituslaitokset rahoitusjärjestelmässä. Teoksessa Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla. Suomen Pankki, A:78, Helsinki 1990.
- Vives, X. (1990) Banking Competition and European Integration. Teoksessa Dermine, J. (toim.), European Banking in the 1990s, Basil Blackwell.

Structural Change in the Finnish Banking Sector

Summary

The 1980s marked the start of a new era for Finnish banks. Administrative control, with its prohibitions and restrictions, was dismantled, and the banks were granted more scope in pricing financial services on market terms and in the application of new financial instruments. But the basis for administrative control had actually begun to erode prior to this as a result of the internationalization of the Finnish business sector, advances in information technology, financial innovation and demands by customers. Hence, the pressures for change that emerged in the 1970s were discernible in the banks' activities long before the deregulation process got under way.

The four articles making up this publication consider the structural changes that have taken place in the banking sector as a result of the rapid transformation of the financial markets. The new freedoms brought with them new risks. Despite the reform of legislation on financial markets and institutions and tightening of capital adequacy requirements, banks ran into very serious difficulties in the early 1990s. This publication does not deal with the problems in the banking sector, but rather focusses on the period preceding the crisis.

The structural changes in the banking sector are examined from the point of view of internationalization and business activity. There is also an analysis of capacity and concentration in the banking sector.

The article by Anne Turkkila surveys the expansion of Finnish banking operations abroad, the form it has taken and the motives underlying it. It includes an assessment of the financial performance of the foreign subsidiaries and branches of Finnish banks. The article by Juha Savela, who now works for the Financial Supervision Authority, examines the establishment and operations of foreign banks in Finland and analyzes their success and impact on the financial markets in Finland.

The article by Helka Jokinen and Heikki Soltila analyzes Finnish banks' acquisition and use of funds, with emphasis on developments in markka-denominated balance sheet items. It also examines changes in the term structures and interest rate linkages of bank loans and deposits. The article by Juha Savela, on the other hand, looks at

developments in off-balance sheet items, their composition, the factors affecting their development and their impact on banks' financial performance.

The article by Sinikka Salo analyzes capacity and concentration in the banking sector in Finland from the point of view of efficiency in financial intermediation and interbank competition. The empirical section of the article presents indicators of branch capacity and concentration in the banking industry and assesses the scope for rationalization on the basis of these indicators.

Suomen Pankin julkaisuja

Sarja A (ISSN 0355-6034)

(1–35. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, "Taloudellisia selvityksiä", artikkelikokoelmia vuosilta 1942–1972, suomeksi ja ruotsiksi, ISSN 0081-9514)

- A:36 Tuomas Sukselainen **Finnish Export Performance in 1961–1972.**
A Constant-Market-Shares Approach. 1974. 74 s. ISBN 951-686-018-4
- A:37 Sirkka Hämäläinen **Palkansaajatalouksien säästämistä.** Suomen Pankin säästämistiedustelu vuodelta 1969. 1974. 53 s. ISBN 951-686-020-6
- A:38 Heikki Koskenkylä – Ilmo Pyyhtiä **Energiavaltaisuus investointikriteerinä.**
1974. 52 s. ISBN 951-686-021-4
- A:39 Heikki Koskenkylä – Ilmo Pyyhtiä **Pääomakerroin, työn tuottavuus ja työpaikan hinta Suomen teollisuudessa vuosina 1960–1973.** 1975. 71 s. ISBN 951-686-025-7
- A:40 Alpo Willman **Suhdanneherkkyys, omavaraisuus ja ympäristövaikutusten kriteeri investointikriteerinä.** Lisälukuna J. P. Cunningham Energy-intensity as an Investment Criterion. 1975. 89 s. ISBN 951-686-026-5
- A:41 Reino Airikkala – Tuomas Sukselainen (toim.) **Suomen maksutaseen kehityslinjat vuosina 1950–1974.** 1976. 120 s. ISBN 951-686-027-3
- A:42 Heikki Koskenkylä – Ilmo Pyyhtiä **Kokonaistaloudellisten ja liikelähdellisten investointikriteerien merkitys kasvu- ja rakennepolitiikassa.** 1976. 67 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-034-6
- A:43 Tapio Peura **Suomen ulkomaankaupan hinnat vuosina 1950–1974.** 1977. 87 s. ISBN 951-686-037-0
- A:44 Terhi Kivilahti **Suomen kaupasta ja maksujärjestelmästä muiden itäryhmän maiden kuin SNTL:n kanssa.** 1977. 126 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-038-9
- A:45 Simo Lahtinen **Tuotanto, työ ja energia Suomen teollisuudessa vuosina 1900–1975.** 1977. 78 s. ISBN 951-686-040-0
- A:46 **Koroista ja korkopolitiikasta Suomessa.** Kokoomateos. 1978. 77 s. ISBN 951-686-041-9
- A:47 Jarmo Pesola – Timo Tyrväinen **Palveluelinkeinojen investoinnit vuosina 1953–1975.** 1978. 107 s. ISBN 951-686-047-8
- A:48 Heikki Koskenkylä – Kari Pekonen **Työttömyys ja tuotannon rakenne Suomen kansantaloudessa.** 1979. 122 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-051-6

- A:49 Inkeri Hirvensalo **Suomen ja SNTL:n välinen clearingmaksujärjestelmä.** 1979. 125 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-053-2
- A:50 Tapio Peura **Teollisuuden kansainvälinen kilpailukyky.** 1979. 128 s. ISBN 951-686-055-9
- A:51 Alpo Willman **Julkiset menot vuosina 1950–1977.** Kasvu- ja rakennepoliittinen tarkastelu. 1980. 125 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-062-1
- A:52 Hannu Halttunen — Juhani Hirvonen — Heikki Koskenkylä — Alpo Willman **Yhteenveto Ruotsin kansantalouden pitkän aikavälin näkymistä tehdyistä selvityksistä.** 1981. 165 s. ISBN 951-686-065-6
- A:53 Tom Nordman **Vientiä koskevat erityisjärjestelyt Suomessa.** 1981. 181 s. ISBN 951-686-070-2
- A:54 Juhani Laurila **Ulkomaiset pääomanliikkeet 1970-luvulla.** 1982. 117 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-078-8
- A:55 Kaarlo V. Jännäri **Euroopan valuuttajärjestelmä.** 1983. 54 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-084-2
- A:56 Jorma Hietalahti **Pitkäaikaisten ulkomaisten rahoituslainojen kustannuskehitys 1970–1981.** 1984. 69 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-089-3
- A:57 Eero Lehto **Korot ja korkojärjestelmä Suomessa.** 1984. 64 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-090-7
- A:58 Jukka Pekkarinen — Tapio Peura **Hintakilpailukyvyn käsite ja mittaaminen.** 1984. 74 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-099-0
- A:59 Vesa Vihriälä **Alueellinen rahapolitiikka.** Kokemuksia alueellisesta rahapolitiikasta Norjassa ja näkökohtia sen toteuttamisesta Suomessa. 1985. 62 s. ISBN 951-686-102-4
- A:60 Kerstin Heinonen **Systemet med särskilda dragningsrätter — dess utveckling, egenskaper och framtid.** 1985. 65 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-112-1
- A:61 **Koron vaikutuksista kansantaloudessa.** Kokoomateos. 1985. 110 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-113-X
- A:62 Alexander K. Swoboda **Ongoing Changes in Finnish Financial Markets and Their Implications for Central Bank Policy / Suomen rahoitusmarkkinoiden muutokset ja niiden vaikutukset keskuspankkipolitiikkaan.** 1986. 57 p./s. ISBN 951-686-117-2
- A:63 Veikko Saarinen **Liikepankkien keskuspankkirahoituksen ehdot, määrä ja kustannukset 1950–1984.** 1986. 307 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-120-2
- A:64 **Suomen rahoitusmarkkinat.** Kokoomateos. 1986. 134 s. ISBN 951-686-126-1

- A:65 Esko Sydänmäki **Kansainvälinen valuuttayhteistyö ja IMF**. 1986. 133 s. ISBN 951-686-128-8
- A:66 Juha Tarkka **Rahoitus- ja valuuttamarkkinoiden liberalisoinnista esitettyjä näkökohtia**. 1987. 65 s. ISBN 951-686-129-6
- A:67 Jorma Hietalahti – Ahti Huomo **Pääomanliikkeiden säätely Suomessa ja muissa OECD-maissa**. 1987. 116 s. ISBN 951-686-131-8
- A:68 Vesa Vihriälä **Rahoitusmarkkinoiden vakaus**. 1988. 69 s. ISBN 951-686-139-3
- A:69 Urho Lempinen – Reija Lilja **Keskuspankki kehittyvässä maksujärjestelmässä**. 1988. 81 s. ISBN 951-686-143-1
- A:70 **Kassavarantotalukset ja rahapolitiikka**. Kokoomateos. 1989. 152 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-191-1
- A:71 Liisa Halme – Paula Launiainen (toim.) **Suomalaisten ja ulkomaisten pankkien tilinpäätöskäytäntö**. 1989. 215 s. ISBN 951-686-192-X
- A:72 **Pankkitoiminnan kannattavuus, tehokkuus ja riskit Suomessa**. Kokoomateos. 1989. 146 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-200-4
- A:73 Ari Aaltonen – Esko Aurikko **Keskuspankkipolitiikka Suomessa**. 1989. 108 s. ISBN 951-686-201-2.
Toinen, uusittu painos 1990. 114 s. ISBN 951-686-240-3
- A:74 Markku Malkamäki **Rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen**. Kansainvälistymistä edistäneet tekijät, rakenteellinen muutos, markkinoiden toiminta ja säätely. 1990. 75 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-232-2
- A:75 **Neuvostotalous muutoksessa**. Kokoomateos. 1990. 245 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-236-5
- A:76 Esko Sydänmäki **Kansainvälinen velkaongelma**. 1990. 68 s. ISBN 951-686-243-8
- A:77 **Pankkitoiminnan lähtökohdat kansainvälisessä kilpailussa**. Kokoomateos. 1990. 151 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-245-4
- A:78 **Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla**. Kokoomateos. 1990. 139 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-257-8
- A:79 **Suomen rahoitusmarkkinat 1990**. Toiminnot, lainsäädäntö ja instituutiot. Kokoomateos. 1991. 169 s. ISBN 951-686-270-5
- A:80 Helvi Kinnunen **Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen: ulkomaan-toiminnan kannattavuus ja vaikutus kotimaantalouteen**. 1991. 101 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-282-9
- A:81 Ralf Pauli **Pankkikilpailu ja yleinen etu**. Näkökulmia rahoitusmarkkinoiden vakauteen ja valvontaan. 1991. 102 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-295-0

- A:82 Matti Suominen — Juha Tarkka **Rahoituspalveluiden markkinat ja tuotanto Suomessa.** 1991. 116 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-301-9
- A:83 Tapio Peura — Jukka Kero **Talouden avoimuus, kilpailukyky ja ulkomaankauppa.** 1992. 92 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-321-3
- A:84 **Suomen maksu- ja selvitysjärjestelmät.** Kokoomateos. 1992. 235 s. ISBN 951-686-346-9
- A:85 Vappu Ikonen — Jaakko Autio — Heikki U. Elonen **Suomen Pankki ja 1930-luvun lama.** Kokoomateos. 1992. 119 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-357-4
- A:86 Pekka Sutela (toim.) **The Russian Economy in Crisis and Transition.** Kokoomateos. 1993. 192 s. ISBN 951-686-362-0.
- A:87 Matti Virén **Maksuvälineiden käyttö ja käteisrahan kysyntä Suomessa.** 1993. 91 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-383-3.
- A:88 **Payment and Settlement Systems in Finland.** Kokoomateos. 1993. 249 s. ISBN 951-686-388-4.
- A:89 Ralf Pauli (toim.) **Pankkitoiminnan rakennemuutos Suomessa.** Kokoomateos. 1994. 176 s. Englanninkielinen tiivistelmä. ISBN 951-686-399-X